

ДМИТРО ЗАГУЛ

ЧЕРЕМОШ

У великому місті, серед степів, —
Як на серце насунеться сум, —
Я чую твій рокіт, твій вільний спів,
Чую твій вічний шум.
З льодових верховин Чорногори
В романтичнім, дикім краю,
Несеш ти на доли гуцульське горе
І вічну тугу свою.
А в тій тузі, в великому смутку,
Я впізнаю і ловлю
І спогади друзів, і ту незабутню
Молодість буйну мою.
Я нудьгую без неї, як хатній вазон,
Що листки простягає до світла, —
До тебе що - ночи летить мій сон,
Гуцуліє привітна!
Я не знаю, що значить твоє їм'я...
І ніде не знайду в словнику; —
Але думу твою добре вгадую я,
Рідну, глибоку таку.

В РОБІТНИЧІЙ ГУЩІ

I

Хомка був поліщук. Це було таким-же фактом, як і те, що його чотирьокутна присадкувата постать виявляла всі ознаки впертості.

Глибоко над життям він не задумувався, проте, думав чимало, ще тоді, як зоряними ночами спускав дерево по Дніпру на плотах.

Ох, ночі темні! Зорі падали мало не в рот Хомці, десь у головах під здоровими сосновими ступами гурчала темна вода, а на плоту так затишно було смалити цигарку, вдивляючись на вогники ватри.

— Варили чай, голосно спльовували, аж луна стлалась над водою.

Коли-б у Хомки, крім упертості, не було більш нічого, може-б він і після демобілізації був поліщуком і пив-би Дніпрові зорі. Але в нього було ще жадібне нутро: він обома руками загрибав-би життя і всі його принади, що за війни довелось йому хоч здаля, а бачити. Тому, демобілізувавшись, лишився Хома у великім місті на дров'янім складі.

Тоді він був здоровий, як бугай, парубок і здорово щіпався. — Про це добре пам'ятала Гашка, дарма що пройшло з того часу п'ять років.

Як хороше було їм удвох гуляти на го-мінкім Хрещатикові. — Гашка забувала в той

час і рідну Горбулівку, де такі високі маки у городах, і накрашану бариню, що лаятиме свою горничну за пізню гулянку, — аж самовар нікому було ставити.

Бирката Гашка, що вміла прочитати всі вівіски на Хрещатикові й носила крахмеляну панську одіж, для Хомки була першим кроком його досягнень: не раз зі стосів свіжо-рубаної запашної деревини виринало перед ним її лукаве личко.

— Це п'ять років назад... Ого, за цей час мрії Хомчини почали здійснюватись: він загірбав... Гашку взяв, — неначе-б настоящою людиною став. Служив уже на заводі солодовіщиком. Жив у буржуйському домі: — гарну кімнату йому дали, — спав на м'яких плюшових дивані.

І поволі зоряні ночі на Дніпрі почали зникати з Хомчиної пам'яті, а Гашка у заводськiм гаморі забула, в якій бік перевесло крутять.

Голова її журилась вже тим, що треба на базар піти, дітям платтячка справити, та й себе й чоловіка зодягти і до празників продукти приготувати; а найгірше журилась Гаша, що її Хомка щось не той став...

II

Дні текли такі короткі, діловиті. Не бачив вже Хомка ні блакитного неба над собою, ні зеленої околиці. — Та хіба їх знати в заводськiм районі. Тут все покривав людський гамір і його інтереси.

Раненько біжи на завод і працюй у сирім підвалі до години четвертої, а як спішка велика, то й дві зміни підряд попрацюєш. У двір

вийдеш, чи на вулицю, — люду, як комашні, і всі спішать, крутяться, і стільки діла у всіх, таке життя вертке, — є на що подивитись, про що побалакати.

— Чи тут до неба, до зеленої околиці?..

А проте життя пристрасне. Ще більш спокушало воно пожадливу Хомчину натуру. Брала його нетерплячка: щось - то довго не може він упитися життєвим хмілем...

Завод гудів усіма відділами. Хомка кидав, аж піт лився, лопатою солод. І тільки иноді втирав чоло й голосно спльовував.

Кілька годин меткої безупинної роботи вибиwali з його голови власні переживання, споріднювали його істоту з життям цієї великої зажерливої тварюки, що зауряд ковтала зерно — дрова, воду — вугіль і людську силу, а натомиць випльовувала через двері формовочної потоки біленького, акуратно загорненого в маленькі пакуночки продукту.

І тоді Хомка починав думати про завком, про ком'ячейку, про робітників та робітничий день. В голові йому роїлись нові думки, зовсім незвичайні. Він і не догадувався, що це він починає вглиб життя думати.

— Сьогодні буде знову зібрання у завкомі.

Що там за справа? Говорять, говорять щось на тих зібраннях — невідомо й на що. Проте Хомка піде й постарається докопатися в промовах потрібного йому змісту.

III

День проходив, як і інші: чітко та розмірено. За чверть години до четвертої голова фабзавкому обійшов усі відділи заводу й опові-

стив, щоб після шабашки йти просто в контору на збори.

— Про що там ще? — спитав старий сторож Шмалько, скручуючи цигарку.

— Там скажуть, — коротко кинув голова, подумав і сплюнув, — прийдеш, — довідаєшся.

І рівно в десять хвилин на п'яту перша зміна була в кімнаті фабзавкому: темна проз-одежа формовщиць, чорні обличчя кочегарів та ковалів допитливо розглядали товариша з райпаркому з портфелем під пахвою. А той говорив, аж слина йому бризкала:

— Товариші! Капіталісти гнітять повсюди робітників. Товариші, робітники гниють у капіталістичних в'язницях. Наш обов'язок, товариші... цього вимагає солідарність зі всесвітнім пролетаріатом, — до цього кличе Модр, — прозорі, крапельки котились на червоне сукно в душній кімнаті.

Натовп зосереджено слухав: хто дальший — спірався на спину переднім, хто запізнився — слухав з дверей.

... — Ви сами тут повинні обговорити, в якій формі зробити цю допомогу, — скінчив промовець і скинув шапку зі спітнілого чола.

Жах катування у капіталістичних в'язницях стояв у очах примовклих слухачів.

— Що ж тут довго міркувати, — розірвав тишу голова зборів (за чергою головували — в активність утягали) — ви всі, товариші, тут чули, що казав нам... от... товариш.

Голова — вперше голова — і говорив перші промови. Він червонів з натуги, смикав непокірне слово й, зневірившись піймати його язиком, хапав руками, — звук, що робота рук

вимагає. Отож махнув він разів зо три кулаками й слова — за чуб :

— Постановим одрахувати один день заробітку... треба ж дати допомогу... наші ж брати — робітники ..

Хомка слухав всією своєю першобутною натурою нові слова товариша з райпаркому.

— Ну що-ж, куди не йшло! Один день — не біда. Як дати, так дати, — гукнув він, немов у Дніпрові простори, — що ж справді довго думати. Люди ж страждають.

В кімнаті коливнулось — да ть.

— Воно - то, дати можна, — виступив амбарщик, — та куди воно піде? Щоб кому не на галіфе та не на обновки.

Обличчя першої зміни розплилося в одну усмішку.

Хомчине безмежне нутро й собі захвилювалось :

А справді, дати їм „стервам“, а вони з баришнями на резинках проїздять !?

Слово „стерва“ залюбки зривалось у Хомчиній голові і на устах, а „баришні“ вже давно були для нього спокусою.

В кімнаті коливнулось, — не да ть...

Становище зробилось критичним.

Гнівню блиснула очима гаряча товаришка з ячейки Кашкина :

— Сором нам, робітникам, мати сумніви у наших товаришах - партійцях.

— Товариші, гроші будуть узяті на учот, видадуть розписку. В газетах друкують листи закордонних робітників, що одержали допомогу. Це перевірити можна, — збентежено доводив голова ячейки, а в думках :

— Скандал, що скажуть у райпаркомі і... яка темнота, скільки тут роботи.

А старий Шмалько дав волю своєму бажанню сказати і пропищав, хапаючись:

— Що давать, пощо давать? Як я хочу добре діло... то ось у неділю відговівсь, купив бу-бликів на п'ять копійок і заніс у допр, — і вже не чув себе за громовим реготом молодії зміни.

— Кому ж ти у допр заніс, — реготав Хомка, — там же самі ракли, спекулянти, бандити!

— От так поміг робітникам, — додав голова завкому.

Шмалько кліпнув віями і соромливо сховавсь за спину.

Електричним током бігло в натовпові: стар-цівська милостиня і дійсна поміч робітникам, робітничим інтересам.

В натовпові так само родиться велика істина. Вона підсвідомими шляхами дійшла й до Хомчиної буйної голови. Ідучи на обід додому, він упевнено думав:

— Ми робітники на всім світі, ми вам покажем, ми грудьми всі стоїмо один за одного.

Хомці навіть затишно зробилось, що не він один, а ми — робітники на всім світі...

Він чув, що росте вище сосон при його дорозі. Та не надовго...

IV

— Хома, куди ти? — питала як-найласкавіше Гашка.

Хомка пообідавши був захріп, а потім, одягнувши галіфе, чистив чоботи.

— Посидів би вдома, (Хомка скрипнув зу-бами), діти скупають без тебе, — тягнула ще

ласкавіше Гашка, а сама змахнула з очей сльозину.

— Що ти присікалася до мене зі своїми дітьми разом, — скипів Хомка, — що ти мені на шию вішаєшся? Наплодила їх, а тепер я повинен сидіти біля твоєї спідниці, сяку раз-таку твоєю... — підкинув Хомка ногою малу Клаву, що підвела до тата перелякане личко.

— Щоб ти здохла, стерва, — кинув він жінці і, нап'явши френча, гупнув дверима з того боку, тільки чути було його важку ходу по довгому коридору бувшого буржуйського, а тепер робітничого будинку.

— Ну, так і я піду. Хай діти самі лишаються, чорт їх бери, — люто крикнула Гашка, вхопила хустку, якесь дрантя...

— Мамо! — і малі рученята вп'ялися в материну спідницю. Звірем обернулась Гашка, дала Клаві потилицника і під рев обох дітей сіла біля вікна, підперши голову.

Її серце краям вигляд Хомчин: кирпата його пика у новім костюмові здавалася їй такою привабною:

Але не на нюю він дивиться, він побіг у нардім з дівками гуляти. Проклятий Хомка, прокляті байструки, куди вона з ними побіжить!

Гаша ридала на лутці скільки сліз ставало...

Може за яких півгодини виплакала вона всі сльози, з розпухлим носом взялась прибірати дитину в колисці й цілувала Клаву:

— Дитинко, моя любенька, проп'є батько знов получку, голодувати будемо.

Хомці трохи шкода й дітей і жінки, та всю його натуру непереможньо тягло на гомінки вулиці, в залюднений нардім.

Там при електричному світлі він весь вечір буде лузати насіння, курити цигарки з компанією хлопців та „баришень“. Буде так весело й приємно. Він буде пишатися новим френчем, а здійсметься завіса,—нажме свою підмальовану баришню, з якою сьогодні гуляє, за талію та й дивитиметься з насолодою на винниченківський „Базар“.

Ловко, стерви, розигрують!

Що жінка там плаче—Хомці й не втямку. Вдома йому все таке нудне та тихе, а він звик до руху й торохтіння заводу:

—Що ж, що жінка? Он і на зібраннях в конторі завжди кажуть просвіщатися. І що Гашка, кирпата морда, в грубих черевиках,—думав Хома,—кращу найдемо, нехай не задається,—й Хома ще дужче придушить свою сусідку вище талії так, що вона аж умліє:

—Хомушка, мучитель,—прошепоче баришня й надушить на Хомку плечем та ногою.

А після вистави вся компанія ще кудись на „пару пивей“ зайде,—єсть такі місця, Хомці добре знайомі.

V

Сьогодні Хома на „пару пивей“ не пішов. Він набачив у нардомі нову знайому, одну торговочку,—ну просто мореля!

—Дуже нам приємно з вами познайомиться,—викрашнявся Хомка,—якщо вам коли треба, так ви до нас просто на завод. В случаї там вижимки, або щось таке... Я там—дві слові,

і все буде враз, — і подав їй руку, як колись в офіцерів бачив.

— А ви там на заводі такі видаючі, що вас так і послухають? — спустила очі торговочка.

Вся в кучериках і жовтих черевичках вона здавалася Хомці красунею „на повний фасон“:

— Говорять, батьки здорово торгують, ну й вона на базарі підробляє. От таку - б, — летить у Хомчиній голові. — Не те, що Гашка, — достав їй все в хату, а вона, мов та бариня...

— Коли такі красавиці, як ви з'являються, я ввесь завод (до ваших послуг, — мусів - би сказати Хома, але, присі — ей, він таки сказав) на ваше одолженіє. Я там у директора — права рука, — навертав він далі: — от прийде хто з робочих, приміром, грошей просить, я тільки чиркну ордера і — получаю.

Хомка брехав, аж світа не бачив; він же по писаному ні одної літери не тямив, і коли треба було, йому читала Гашка, яка ще в горничних навчилася, — хороша бариня трапилась.

А торговочка й не від тих, — запускала Хомці бісиків.

Для початку Хомка держав себе фертом: провів нову знайому додому, знай мов наших, ще трохи постояв під хвірткою та й пішов додому, весь повний рожевих надій: Якщо придбати за торговочкою капіталець, можна й оборот робить, от як на заводі. Ну, приміром, можна рундук одчинити, а потім хочі свій завод...

Вночі ж Гашка одержала „все своє одолженіє,“ — забула й сльози: Хомка був дуже ніжний. А на ранок була неділя і він купив нові черевички жінці й на платтячка дітям.

Гаша сяяла від гордощів, ідучи з чоловіком та Клавою з базару. Вона навіть задом стала крутити, як колись її бариня крутила. А заводом ішли як мога тихше: дивіться, мовляв, людоньки, яка статечна семья йде. Клава радісно щебетала.

Біля четвертої години у заводський сад зійшлися робітники з жінками з усієї території заводу.

Вийшла й Гаша з Хомкою. У Гаші на руках зосереджено дивилось немовля.

— Сідай, бабо, ноги простойш, — жартували жінки. Гаша сіла на край фонтану і встряла у бабську розмову: про борщ, про дітей, що не хтять їсти — одно гульки на умі; про те, як старий у церкву пішов, а стара хропла до обіда; як у дитини щось на задку вискочило, хто зна й що робити.

— Та ти стовчи цибулі з милом, та й приклади пластир, — сипалися поради, тріскало насіння, лиш мигтіли руки від долоні до рота.

(Це по лінії — „стара“.

А ось — „старий“):

З краю крокетного плацу під гілястими ялинами на ослоні сиділи чоловіки у нових піджачних костюмах. Курили цигарки, цвиркали і знехотя ліниво лузали насіння, позіхаючи після сну.

— Купив я кабанчика, такий нічого собі підсвинок, два карбованці дав, і щось - то не їсть, суча тварюка, — радився механик, спершись руками на широко розставлені коліна.

— А ви б йому преміяльних, так може - б поправився, — жартував хтось.

— Від преміяльних, як і від зверхурочних не жди поправки: все 'дно бумажки. Ви - б йому краще „продукту“ виписали з контори.

— Оце так - так. Чи поросся - б поправилось, а хазяїн так — да, — жваво підхопив здоровий Ісаєнко й гоготнув, аж луна пішла садом.

Тихомрійно світило сонечко крізь зелений лист.

Від спогаду про „продукт“ всі закашляли й нюхнули повітря: чи не піти - б куди сполоснуть горло.

Хомка покрутивсь серед чоловіків, далі зморгнувсь із хлопцями і...

— На, Гаша, ключа, а я пройдуся трохи.

Гаша хитнулася, глянула на нові черевички й тихо проказала:

— Та не барися тільки.

Кольнуло Гашу під серце, як дитину годувала. Не скінчивши, відірвала її від грудей і подалася на шосе, аж земля горіла під нею.

Але йшла Гаша тихо, поважно, ніби Клаву шукаючи. Не хтіла, щоб її хвилювання помітили, щоб не посміялись, буває.

На плацу серед ялин підлітки в скраглі грали, а дорослі дивилися. Далі цибатий Ісаєнко й собі встрав у гру.

— Дядько, дивись, дядько хоче з нами грати, — стрибнув сопляк Жорка, що був від скраклів на почеснім віддаленні. — Дядько, ви - ж великий...

— Та ви просто в попа ціляйте, а то нароби́те мені свиней... скептично всовіщав Гришка, що саме мав почати від своєї партії.

— Пішов, пацан, краще від тебе грав... — палиця фурхнула аж загуло, — всю фігуру вибив.

Хлопчаки уважно покивали і змились на задній план, бо за Ісаєнком пристали інші „старі“, з молодших. Їм, як і Хомці, кортіло на

вулицю, та „стара“, ну й самі—не парубки - ж.
То вже Хомка, розхрістана душа.

По саду розлігся різкий гомін.

Ще й не видно було, а всі знали, що то
Гашка й Хомка Мозирські лаються, — завелися
вже ради неділі.

— Я тебе навчу, стерва, як за мною бігати.
розтаку твою, — греміла Хомчина утроба.

— А ти, мерзотнику, хоч-би людей пострамив-
ся. У самого діти, а він з хлопцями злигався
дівчат крутить. Ти, сукин син, нас удома голодять
лишаєш, а сам гроші у Бельський сад ходиш
пропивать,—здавалося, що дрібний горох жбур-
ляли по имбарю.

Неділешне кіно запрацювало з швидкістю
божевільною в секунду:

— Задери їй монатки, та всип, щоб не бі-
гала за чоловіком по п'ятах, — гукали експан-
зивні „старі“.

— Щоб не заважала йому з дівками коло-
водитись,—ехидно доточували жінки.

На людях терпіти такий сором від власної
жінки Хомка не міг,—схопив камінця і пошпу-
рив у Гашчину голову:

— Мовчи, стерво!

Та камінець (ой держи його!) попав у го-
лову... Хомчиної шостимісячної дитини, що
була у Гаші на руках

— Убив, мерзотник, убив, — ревнула Гаша.

Дитина зомліла.

— Доктора, доктора...

Всі примовкли. Хома подавсь додому. Хтось
по доктора.

На цей раз кіно - фільма десь - то мала драма-
тичний кінець.

— Ну, що? — це в доктора докторша, — живе?

— О, у Мозирських голови міцні, віддихалось та й байдуже.

— Але - ж це неможливо. Я більше не витримаю, заявлю в завком.

— Ат, не заводься краще.

Так само думав і цілий будинок, бо причаївся, навіть не чуть було звичайного грамофона з вікон. Лише Хомчин голос ще довго розлягався гідкими лайками з вікна другого поверху.

— Заведись з таким бандитом, сам по морді получиш, — захопувались щільно вікна.

VI

Гаша заявила у завком. Хто їй це нашептав, — вона то знала: прийшла, виказала всі свої біди.

— Що - ж ми йому зробимо, — сказали комітетчики, — поговоримо, часть получки даватимем.

Завкомові не дуже то хотілося заводитись із Хомкою. Ходила чутка, — з бандитами знюхався. Чи правда? А від такого чорта всього можна сподіватись.

Як довідавсь Хомка, що жінка у завком ходила, у неї під очима виросло два синяки.

Але Гашку взяв одчай:

— Хай уб'є, терпіти більш не можу.

Раз хлопці сказали, що Хомка жениться... на тій самій торговочці... адресу розказали.

Гаша ходила не при собі. Худа, діти теж зблідли, в хаті бракувало їжі й грошей.

— Нехай ви поздыхаєте, — казав Хома і після кожної получки виражався й зникав із дому.

Гашку попередили, що Хомка сьогодні піде до торговчих батьків свататись. У неї все-редині тряслося, мов у пропастиці.

Але вона не подавала знаку, як Хомка чистився, та він і не звертав на неї останній час уваги.

Райпарком засідав з приводу культ-роботи. Бігали подовж кону і нервово вистукували:

— Буржуазна культура, мов ті пранці, розкладає психіку робітників. Билися за свободу, а тепер, мов метелики, накинулись на гниле світло буржуазної культури: модна одежа, зачіска від парикмахера, уроки в танцкласі, флірт ріжнومانітних марок... це пошесні хвороби на здоровім робочім тілі. Треба рятувати. Треба будувати пролетарську культуру.

І виносили резолюцію про відкриття клубу.

Саме в цей вечірній час Хомка, розминувшись із робочою стежкою, засідав у торговчих батьків.

Пишно закинув він ногу за ногу і добре-хався вже до того місця, що він на заводі мало не директор, — таки директор. — і як то він на заводських резинках їздить.

Здорово здіймав куряву Хомка, неначе й зроду на селі не жив. — Старі любували майбутнім зятем.

А Гашка вся аж синя, з блідими губами, дивилась у вікно. Потім увірвалась метелицею в хату, а потім що було... трудно й сказати.

— Паскудо, від живої жінки женишся, — дзвінко кричала Гашка.

Виявилось із дальшої промови, що Хомка брехло, жулик, що у нього діти, жінка; що він

лише солодовщик, мерзотник, стерво, паскуда. Потім кричали всі гуртом: Хомка з великим соромом вилетів із хати і лупцював Гашку по чім прийшлося всю дорогу додому.

А вдома

— Доктор, скоріше, Мозирський вдарив Гашку носком поміж ноги, в неї кровотеча...

Доктор миттю зібрав матеріал і подався на гору.

На ранок знала ком'ячейка.

Хомку викликали в завком.

Товаришка Кашкина вся тримтіла, дивлячись сірими блискучими очима на нього; сухотні плями розлилися в неї від щелепів аж по-під очі.

— Товаришу Мозирський, — почала вона придушеним від хвилювання голосом, — на вас поступила заява, що ви знущуєтесь зі своїх дітей й жінки, — й потекла гнівна промова по питаннях охматдиту.

Хомка похнюпивсь: Дніпрові зорі почали підморгувати йому.

— Товаришка Кашкина, звичайно, хвилюється, — гладив ниви голова ком'ячейки, — тим більше соромно вам, товаришу Мозирський, робити такі вчинки. Киньте насильство, — всовіщав він — в противнім разі пропонуємо притягти товариша Мозирського до товариського суду, — звернувся він до голови фабзавкому.

— Ти що - ж, Хомо, стиду на тебе нема чи що, отаке - о робить; чув, що тобі отут сказали, а то в случаї що полетиш із заводу.

Хомка виразно вчув, як гурчить Дніпро між стлупів...

— А між иншим половину грошей будемо жінці віддавати, поки не справишся, — голова

глянув запитливо на директора, — примічай, — кінчив він.

Голова завкому був дуже лютий, бо одержав перед цим зауваження від ком'ячейки про пасивність.

Хомка мовчки пішов у солодовню і з серцем шпурнув лопатою зерно в загородку.

Дніпрові зорі ріпуче скучили за ним.

Але ж він за ними не скучив!.. Хомка гупнув ногою в долівку: всередині в його палахкотіла пожежа, рухалось риштовання складених ним досі життєвих планів.

Він би здорово розкулачив Гашку, чи пішов би з досади в нардім гулять. Та це було зараз неможливе, і Хома ясно вчув, що в'яне.

В суботу, після шабашки, рівно в десять хвилин на п'яту голова ком'ячейки докладав про відкриття робітничого клубу на заводі.

VII

Святкування відкриття клубу припало на пердперше травня. Тому крім звичайного доклада постановлено б ло додати ще й літературно-музичну частину.

Жіноча половина ком'ячейки—організаторки—з розчервонілими обличчями ще загодя хвилювались від залі до контори.

Скільки старались підготувити дітвору до декламації, або молодь із струнним оркестром, — нічого не вдалось: дітвора соромилась, а оркестр аматорів хто в ліс, а хто по дрова.

Пріли, пріли, а потім: ні, нехай вже... Ванька тону не держе. Ще по вулиці увечері пройтись, награвуючи на балалайці.

Товариш Кукольжевський, заклавши руку за застіжку френча, а другу в кишеню галіфе, розмірено марширував по кону нової сцени, вимірюючи кроки від стіни до стіни, і розмірено - ж вичитував :

— Товариші, стікось - то літ назад відбулось перше міжнародне робітниче свято, — діловито вистукував він, — товариші, ми не могли його святкувати, бо нас душило наслідіє царату. Товариші, чорне ярмо царату звергнуте, і ми святкуєм робітниче свято, — лірично обірвав промовець, різко повернувшись до слухачів й огненно глянув поверх голів. —

„Та капіталізм не спить. Міжнародній капітал наступає, як на зовнішніх і внутрішніх фронтах. Травневим святом ми повинні показати нашу солідаризацію з міжнародньою революцією“, — знову замарширував він, инколи поглядаючи поверх голів.

А голови вперто слухали і з грандіозних слів виловлювали для себе вузький та зрозумілий зміст : „Тепер пора робітнича“.

І добрішали серця від признання прав працюючої людини. І вже зовсім привітно здибали представників дитгородка, що сміливо кидали сміливі - ж, мов великі птахи, слова та обіцянки.

— Ач, свиньонок, так і чеше ! Дивись, Гришка, от би тобі так. Твоїх же годків. — кивав голова завкому до сина, а Гришка лише носом сьорбнув, образливо йому :

— Ну, подожди - ж, і я так буду, — і вже задивився на юну лєнінку, що балериною виробляла повітряні „па“.

— Ну, і як воно так наловчиться, де їх вчать, — захоплено дивувалась Гаша.

А з другої кімнати заgrimів духовий оркестр підшефної дивізії. На душі у всіх зробилось так бунтівниче, мов на морі. Хтілось щось самим зробити таке хороше.

Наче не все ще на святі сказане було.

Хомка осторонь, мов ягуар у клітці, дивився на свято, а нутро заgreбисте не давало й тут йому спокою:

— Піду, — рішав він, — казав Гомза - Наган: сьогодні засядуть на спускові на непманів...

VIII

Це все було три роки тому...

Тоді - ж таки директор наказав йому копати ями для... гігантів.

Хома копав. Цього разу дивна робота трапилась йому: ні для хазяїна, ні для директора, а для самих робітників.

Власне це й зворушило в поламаній Хомчиній натурі нові стручи: мов не вірючи, ладнав він гіганти, записався в оркестр, в школу для дорослих, а коли перший раз майнув у повітрі над гігантами і відбув першу репетицію музики, — вчув, що на руїнах його старих планів вибудовується нова оселя.

О, тоді Хомка став здорово заgrібати. Та все вглиб. — Це було три роки тому...

Про це треба було - б багато чого оповісти, та то вже инша тема на инший раз, — кінчаємо.

IX

Хомка і після цього був жадний на життя. Та тепер хватав він його з иншого краю: воно розгорталося перед ним великою книгою, де так ясно було змальовано через що й чому.

Коли тепер траплялось Хомці йти гомінкою вулицею, вона не давила його своїми розкошами, не викликала пожадливости. Він знав інший порядок життя, крім його блискучих приваб: дорогого одягу, резинок та „барішень“.

Скромно обсмикував Хома сорочку ззаду і спішив на збори Міськради, де він працював, як делегат від заводу, в секції житлової кооперації.

По дорозі снував він плани, як би Гашу трохи звільнити від роботи, щоб і вона — до клубу.

А ввечері, йдучи додому, підморгував Дніпровим зорям:

— Таки не здався вам!

Зорі соромливо кліпали віями.

Київ

АНТОН ШМИГЕЛЬСЬКИЙ

МОЄ СЛОВО

Від лямпи теплий світлоплин
На моє похилене обличчя...
І знаю я — мені не личать
Тонкі офарблення хвилини,—
І знаю я, що є хтось інший
З музичним плесом у душі.
Чого-ж ти, смутку, затишів?
Мені не личить...

Плинь же,

Плинь же

Від лямпи теплий світлоплин
На моє похилене обличчя.
В очах стоїть химерний вичад,
Думок розвітряна полинь...
Мені сномарити не довелося —
Куди мені!
Бо я визбирував колосся
На стерні.

Мого життя зелені роси

Ще й вогні

Пам'ятають ноги босі,

Змучені...

Уламки слів...

Чи то їм сила

Торкнутись витончених струн?

Вони не славлять злотних рун,

Чужі їм шовкові вітрила.

А де - ж було мені
Античних ліній взяти,
Коли я пас корів
І тато сильно били,
Хіба що той ремінь
І тіло, ним потяте,
Стоїть мені вгорі
Вогнем червонокрилим.

На чому зупинюсь . . .

Тих вражінь непривітних

Не втілиш у „красу“,

Не вийде з них сонет

У серці заскоруз

Біль чорний — не блакитний.

І я цей біль несу

І з нього — я поет!

Харків

ІВАН КИРИЛЕНКО

У ТУМАНАХ

I

Над столицею тумани сизі, калюжі у вибоях і мжичка, ніби крізь сито. Сюди й туди по панелях човгають тисячі ніг у чоботях, у джимі, у галошах і без галош. Хтось спішить на посаду, комусь на лекцію треба не спізнитись, а ось селянин: його мабуть чекає величезна подорож по Наркоматах, управліннях, відділах, трестах і т. д. А на розі в тумані коштруbate рештовання. За ним ховається будівнича гарячка. Сотні людей по цеглині з любов'ю вимуровують п'ятиповерховий будинок із сірого непорушного каміння.

Ідуть люди, підіймають очі догори, радісні і люті: скоро буде закінчено перший радянський будинок.

І летять з туманом у простір лайка та вереск безпритульних, занудний дзенькіт переповненого трамваю і нервова сирена автобусу.

Суне, пливе тисячеголосий натовп. Комашнею кишить. Сняться йому прибутки, підвищення платні, затишні вечори з блискучим самоваром, дружина - душка і (ах, что они делают!) українізація. Погрозово гудуть автомотори, розбризкують калюжі і нервово кличуть - галасують сирени: дорогу, а ні — то смерть...

Спішить Янек, поспішає. Легким рухом перестрибує калюжі, рішуче прокладає собі дорогу в натовпі і знову губиться поміж шляп і каракулевих манто його сіренький кашкет. Він конче мусить своєчасно явитися в друкарню, бо сам же вчора крив хлопців за розхлябаність.

Та не тільки про це згадав Янек, секретар друкарського осередку.

Голова в нього проходний двір, через який пливуть натовпи думок, висловів і дивовижних комсомольських планів.

Він рідко сміється, а саме тоді, коли чорнява Зіна, з наборного цеху, приходить в осередок в сірому халаті, бризне на нього синявою очей, швидко витре руку об халат і потисне нею Янекові коштубаті пальці.

Думаєте — любов? Ні. Просто вона цехорг, весела активістка й щира товаришка.

З нею Янек оживає. Вона завжди якусь проблему висуне, а головне — весела, як уся друкарня в получку.

Сьогодні вона влетіла і ще з дверей:

— Що новенького, Янек?

— Нічого. — одрубує той.

Потім підводить очі від тезів, широко дивиться ними кудись, спочатку незадоволено, потім ніжно переводить їх на дівчину. Правда, вона перебила йому думку, оця буйна Зіна. Але то нічого. . .

Тоді Зіна робить спокійне сіре обличчя, холодним поглядом дивиться на нього й запитує так, наче в кімнаті нікого нема:

— О котрій завтра пропколектив?

— О другій, прошу не спізнюватись. Хлопцям в цеху скажи, щоб усі були.

Зінка швидко повертає, зникає за дверима, тільки чутно її ритмічні кроки.

Знову сідає Янек за тези, вп'явши пальці в своє кудлате волосся.

Але скригнули двері й розірвана думка Янекова, не встигши лягти на папір, зникає десь під стелею.

В кімнату ввійшла шкіряна куртка. Бліде обличчя. Кашкет аж на лобі і хоробливий блиск очей з-під нього.

— Прошу, — подав він папірець Янекові і бай- дуже почав розглядати діаграми, що вкривали стіни осередку.

Так. Янек його чекав: новий керовник проп- колективу.

— Добре! — різанув очима, — давай я тебе зареєструю, а завтра приходь о другій годині. Тільки не спізнись.

— Харя щось дуже кисла, — подумав Янек, коли двері зачинилися і в осередку лишився він сам. — А в тім побачимо, що то за птиця.

Раптом по друкарні залунав дробом електрич- ний дзвінок...

— Перерва. От чорт — не дадуть докінчити! Зараз братва завалиться.

Та двері одчинились, наче їх штовхнуло ра- зом сто раз.

Комсомольською свіжістю й буйством війнуло в кімнату.

— А-а-а-а-а... Гу-у-у-у-у-у-у-у-у...

Уже хтось настирливо прохав у Янека ци- гарку.

Той вже сидів на столі і примощувався щось написати на промокачці.

— Віддай сюди олівець, — кричав Янек.

А Колька - бузотьор несамовито декламував просто в обличчя Зіні:

„Стоїть Зіна на наборі,
Як куриця на заборі
Хемія, хемія, сугубая хемія“...

— Дайош газети, Янек—доскіпалась Зінка, одмахуючись від Кольки.

— Правда, що лєнінградці голосували проти резолюції з'їзду?

— Га? Що? Та невже? Дайош газету!

— Не тріпайсь ти, Капабланка! (Це осередковий шахматист).

— Не дарма співали колись — не вгаває Колька:

Славний город Ленинград
Всякой новой склоке рад.

— А ти як думаєш, Зінка?

— Звичайно на лінію центрального комітета російської комуністичної партії більшовиків, тому що лєнінградські товариші глибоко помиляються в селянській справі,—мітингувала Зіна, озираючись на Янека, поволі злазючи з ногами на стіл і стаючи в позу Наполеона під Ватерлоо.

— Знову, гад, мітинг розпочинаєш, — благуючи глянув їй у вічі Янек. — Киш зі столу!

— Товариші, нам затуляють рота, за що же боролись?—продовжує Зіна під регіт і оплески.— А тому я кінчаю й запитую: хто за те, що лєнінградські товариші зарвалися й впали в помилку?

Грім оплесків, сміх і Зіну вже тягнуть зі столу за руки, за ноги.

Тоді Янек підводиться, б'є лінейкою по столу й кричить:

— Тихіш, братва, не бузи! О другій завтра пропколектив. Чули? Так ото - ж.

— А хто керовник? — майже разом запитали всі.

— Анатоль Шахов, — незадоволено кинув Янек.

— Який? Який? Старий, молодий?... — до-скіпались дівчата.

Зінка, почувши прізвище Шахова, зблідла, потім зашарилася.

— Невже він... Анатоль Шахов... Толя з блідим лицем... — вона схилилась над розкритою газетою і замріялась.

У вишневому цвіту повітове місто. За рікою старовинний парк і шумна комсомолія. Це було три роки тому.

І прийшов він — молодий, повний жартів, дотепів і юнацького вогню. Зінка член бюро повіткому. Вона горить в роботі, мріє про центр, про освіту, про далекі принадні робфаки і солодкий граніт наук. І було це тоді так просто, звичайно: гуляли банди по ярах. І часто під завивання вітру доводилося обходити місто, вартувати, заарештовувати, лежати в рівчаках, напружено тримати в руці наган і пильно вдивлятися в сіру нічну імлу.

Зінці що? Й вона з усіма. Та прийшло літо — сині вечори, тихо й м'яко в повітрі. Толя грав на піаніно „Яблучко“, розповідав про своє життя військове минуле, жартував.

А коли ніч синьою ковдрою окутувала місто, вони йшли в парк що за річкою. Зморене тіло бажало насолоди і Зіна вперше познала кохання. Це було три роки тому...

Час летів. Уже осінь перемогла літо, загнала в безвість теплі ночі. Уже не ходила Зіна з Толькою в парк, що за річкою, не тривожили обивательський спокій згуки „Яблучка“: Толька отримав командировку в партійну школу.

— Прощай, — казала тоді Зінка, — тиснула руку, дивилася глибоко в Толіні очі і співала з усіма „Молоду Гвардію“, коли потяг рушав.

— Зустрінемось, — казав він, — а в тім усі ми під ЦК ходимо.

І сміялася, і були сльози на очах і надія на рожеве майбутнє.

Спочатку листи від Толі одержувала і йому писала. А потім замовк і наче крізь землю провалився.

Минулого року Зінка прибула в столицю, й стала за наборщицю в друкарні.

Згадувала про Толю лише тоді, коли їздила у пригородній посьолок до баби Горпини глянути на сина. Хороше таке жовтєня знайшлося...

А перед годиною він був тут. Вона могла його бачити. А завтра напевне зустріне“...

Хотілось закричати, чи то від болю, чи від радості. Та різонував дзвінок повітря і сині та сірі халати з жартами й сміхом розбіглися по цехах.

Зінка бліда наче крейда також зігнулася над касою, літери замерехтіли в неї в очах, наче минulé пережиті дні.

В ячійці лишився Янек і напружено водив олівцем по паперу, видавлюючи тези до чергового докладу.

По старому місто греміло грузовозами, дзенькало трамваями, цокало підковами, шелестіло шинами авто, шкірилося пузатими вітринами, нафарбованими повіями й проголошувало свою волю голосномовцями.

І стояв над усім сизий осінній туман.

II

— Де подівся той Толя? — запитувала вона себе, — це не той, що сиділа тоді з ним у паркові, в далекому повітовому місті... І зустрівся

якось не так, як слід - би. Чогось червонів і не розбереш: чи радів, чи сумував. Зникла вже в нього свіжість юнацтва, де його очі глибокі, запальні? Не світяться вони переливними вогнями. І чогось такий млявий, байдужий до всього, наче вже нічого не може його зацікавити, розважити. Уже тиждень, як керує пропколективом, буває в осередкові, а ніяк не зживеться з братвою.

Так думала Зінка, а братва з осередку вирішила:

— Кирпу гне, задавака...

Зрідка оживав Шахов. Тоді, коли згадував із Зінкою повітове місто, парк і буйні вечори в коммольському клубі.

І дізналася Зінка ще від нього, що він був на селі, секретарював у райкомі і що звідти його перекинули до міста, щоб трошки відпочив. Але більш нічого не могла дізнатися.

— Ой, щось не те, — думала Зінка і перед нею знову вставав образ Шахова три роки тому.

Тоді він завжди диспутував, хвилювався, робив запальні доповіді, горів та інших примушував горіти. А тепер...

Одного разу Зінка зустріла його на райзборах і здивувалась:

— Що з тобою, Шахов? У тебе такі червоні, хворі очі. Ти неначе не спав тиждень.

Тоді Толька криво посміхнувся і, нахилившись до Зінкиного обличчя, промовив:

— Брось, Зінко, жалкувати. Насточортіло все, — і пахнуло горілчаним перегаром, — все на світі ерунда! — додав і хитаючись покинув райзбори.

Зінку це наче ножем карбовнуло: як—піячити, кидати збори? За це - ж гнати з комсомолу треба але—

він батько її дитини, він — любий кучерявий Толя з вишневого повітового міста...

— Треба врятувати, — майнуло в голові, — може ще не пізно.

Стукало серце з перебоями, говорило про щось далеке, що не вернеться, й хотілось кинути, наздогнати Тольку—та зборів Зінка не покинула.

А Толька сидів у „Новій Баварії“ і слухав розхристані звуки „Баядерки“ і пив, пив, пив...

Може сум хотів залити і порожнечу, що опанувала його. Так ніяк не залле. І на селі самогонка не допомогла. Був секретарем — зняли. Та й тільки. А тут знову лоботрясам азбучні істини призначили тлумачити.

А навкруги „Баядерка“...

— Ех, розтуди його в корінь...

Схилив кудлату голову активіст Шахов на стіл і пригадав:

Два роки тому його, молодого хлопця, послано на село. Запал, горіння, з вухами поринув він у збори, доклади, розмови. А одного разу, коли від його слів вогнем пашило на селян, один дядько просунувся до столу й спокійно промовив:

— І що ото ви нам говорите? Все рівно воно мимо вух іде. Яка там комунія, як чобіт немає...

Тоді був регіт поміж селян. А Толька думав:

— Де-ж ґрунт для роботи? На що мої знання, коли я не вмію бути корисним для селян, для революції. Ех, темрява!

Тоді захотілось, щоб хтось зрозумів. Так. просто, як людину. І була попівна, затаскана військовими, була любов, самогон...

Тоді його зняли і кинули в іншу округу. Там знову робота, бойові хлопці - комсомольці.

— Дайош колектив! — кричали на зборах.

І Толька жив цією мрією. Колектив був утворений та недовго проіснував він. Не мали хлопці того, що зветься базою, не мали підтримки з боку населення. Що запал юнацький — того ж мало.

І загинув колектив, не встигнувши розквітнути. А натомісць розквітла самогонщиця Настя...

Знов зняли...

Кулаком по столу:

— Дайош пива!

Дзенькнули пляшки. Хтось смачно виматюкався.

— Брось, парень, тосковать!

Підсіла до нього нафарбована лялька.

— Сам ведь пайош: і вся то наша жізнь угар... — Блиснули золотом зуби, а очі хитрі — зловісним огнем.

III

Прокинувся якось Шахов аж об обіді. Йому боліла голова, наче хто піском насипав. Та це не все. В убиральні йому довелось хватати зубами хустку, стиснуть її, щоб тільки не відчувати того пекучого болю...

— Значить амінь! Цього тільки й треба було чекати. Тепер точка... — промайнуло в голові.

Він повернувся до кімнати і погляд його впав на фотографію Зіни.

Ще вчора вона казала:

— Чи скоро, Толю, будемо жити вкупі? Уяви собі, як це буде гарно.

— Хіба вона знає, хороша, безтурботна Зінка, що я ганчірка, сміття?

Він ізгадав, як позавчора мліла вона в його обіймах і волосся йому піднялось догори.

— Що я зробив, паскуда!... А може ще з нею нічого не трапиться? Може обійдеться... А там Зіна, Вася, веселабратва, виробництво, — десь жевріла й гасла думка.

— А, к чорту все... Годі! — і згадав:

Була ніч. Осіння. Сумно. Гуляли бандити, налітали на міста.

Тоді і він і Зінка разом з іншими вартували, берегли спокій міста. З наганом у руці лежав у рівчаку на варті. З нього він стріляв панів ще в польську кампанію і ним же він врятував Зінку, коли на них якось напали бандити.

Так. То були великі дні. А тепер — він раптом витяг із кишені старого товариша й почав зводити курок.

— Можна? — почулося з-за дверей.

Толька опустив наган. На порозі стояв Янек і здивовано дивився на Толю.

— Здоров. Чого з наганом граєшся? А дай лишень гляну якого року.

Взяв револьвер з рук блілого Толі. Той стояв і гарячковими очима зі злістю дивився на Янека.

Та секретар осередку близько-близько підійшов до нього, глянув у вічі, обняв і посадив поруч із собою на ліжку. Були теплими й щирими міцні руки друкаря Янека.

— Кинь сумувати! — тихо та ніжно промовив він.

Це вже не суворий секретар, ні. Він знає — Шахов розвинений, розумний робітник, його треба зберегти для організації, — і каже далі:

— А тобі хлопці з осередку привітання передавали. Прохали, щоб заходив. Скучили там усі за тобою.

— Он як! А ти-ж не брешеш? — недовіжливо глянув Толька.

— Та чому-б мені брехати? Ось зараз ходім зі мною до клубу. Гарно в нас сьогодні там буде, — настоював Янек.

Тоді Толю прорвало:

— В клуб? К чорту! Та знаєш ти, дисциплінований, хороший Янек, що я — венерик. До чорта в зуби мене треба відправити, а не в клуб. Ко-о-отись зі своїм клубом!

— Тю-тю, дурню! А лікарі-ж на що? Ходім зараз. Що там у тебе? Дурниця. Наука на що? З місяць полікуєшся й пройде. А ти слину розпустив.

Толя слухав і не вірив. Невже це вихід?

Якийсь місьць, а там знову здоров'я, радість, активна робота, Зіна, синеокий синок — Вася.

— Ге-ге-ге, чудачок-же ти, мій дорогий! Та це-ж не ганьба, це — біда. Не ти-ж перший, — тепло сміявся Янек.

Від його слів, незграбних, але щирих, Толі зробилось ніяково.

— Може й справді ще є порятунок. Не все-ж скінчено. — І він ще раз глянув у вічі Янека.

Потім узяв міцно Янекову руку й твердо:

— Я лікуюсь, але з умовою: ти братві а ні-ні. Щоб ніхто не знав, доки вилікуюсь. Згода?

— Та ясно, в чім же справа. Давно-б так! — радів Янек, — а тепер до лікаря. Кроком руш! — і тихо спустив нагана в кишеню.

IV

Шахова не впізнати. Наче вдруге на світ народився.

Знову на зборах, засіданнях. З Янеком здружився. Між хлопцями завжди веселий, сміється. Дивувалася Зіна, раділа, цілувала. Говорила про життя спільне. Раділи хлопці:

— Дивись, братва, та він не такий вже поганий, як ми думали.

А Толя знову запалювався, горів, коли виступав на зборах.

Тільки коли згадував про хворобу — йому було боляче й сумно, упадав настрій, очі мутніли...

При зустрічі Зіна питала:

— Чого ти раптом, Толю, став не такий? То сумував, а тепер такий хороший став. А жити зі мною не хочеш. Що з тобою?

Він не казав їй, що з ним. Тільки солодким поцілунком відтягував справу. Мріяв про той час, коли вилікується і вже навіки з'єднається з Зіною. О, тоді їх ніхто не розлучить!

От і сьогодні він поспішає, нервується. Щоб скоротити путь сів ув автобус, з цікавістю розглядаючи публіку.

Поруч такий симпатичний дідок, борідка гостренька, лагідненька.

Але що це: дідок скида шапку й дивлячись у вікно широко хреститься.

Автобус мчав мимо собору.

— От дикунство!

— Ех, коли-б цим автобусом влетіти в собор. От би патоложи православної наробив! — і аж зареготався від своїх думок.

Де-хто здивовано подививсь на Толю. Він підвівся й повернувся до виходу.

Ще раз глянув на широкі смуги, що лишили колеса автобусу й подумав про силу машини. Задавить вона все дике, все нікчемне.

На широких шкляних дверях, що в них шурх-
нув Шахов, чітко значилося :

ЛІКАР ПО ВЕНЕРИЧНИХ
І КОЖНИХ ХВОРОБАХ

Анатоль швидко піднімався на третій по-
верх. Три дзвінки.

Чемний лікар відчиняє двері. У нього великі
окуляри на кінчику носа.

— Почекайте, товаришу, хвилинку. Зараз
відпустю пацієнта.

Толя соромиться, червоніє й тихо говорить :

— Та я... Добре... Гарзд... Я почекаю.

Запалив цигарку й почав переглядати жур-
нали, що лежали на столику в дожидальні.
Серце в нього стукало часто й сильно.

Годинник чітко відбивав секунди.

— Прошу вас, товаришу! — спокійний голос
лікаря.

Анатоль швидко підвівся, але зараз-же при-
сів, наче під довбнею, що опустилась на голову :

З кабінету виходив пацієнт : Зінка...

Вона була бліда, як смерть. Краплини поту
вкрили їй мармурове чоло.

— Ти... хора? — ледве вимовив Анатоль.

Відповіла, намагаючись бути веселою :

— Так, але в мене дурниця — просто ма-
леньке запалення. Через тиждень буду й здо-
рова. Іди-ж мерщій до лікаря, не турбуйсь.

Потім погладила його кучерявого чуба й
вийшла з дожидальні.

Анатоль впав головою на розкритий жур-
нал.

Лікар захвилювався:

— Що з вами? Зараз я нашатирного спирту.

— К чорту спирт! Я здоровий.

Встав іgrimнувши дверима зник.

— Хм... Дивно — подумав лікар і попростував до свого кабінету.

Шахов нічого круг себе не бачив. Він плен-тався, сам не знаючи куди.

Було порожньо і тоскно.

На вулиці хлопчик істерично викрикував:

— Закінчення XIV-го партз'їзду. „Правда“, „Комуніст“, „Ізвестія“! Промова Бухаріна. Ухили лєнінградської організації засуджено з'їздом!

Та Анатолєві було вже все рівно. Він ішов, несвідомо простуючи додому.

У дверях на зустріч Янек.

— А знаєш: тільки що Зінку в лікарню од-везли. Заслабла чогось трохи. Знаєш, гарна товаришка... А Васю дівчата однесли в ясла. Чого ти носа повісив? Кинь все к бісовій ма-тері! Приходь на конференцію. Там, брат, жара! Учора до години ночі сиділи З'їзд уже закін-чився, — потім промовчав і додав урочисто: — Да-да, XIV-й з'їзд ВКП.

— Гаразд. Відпочину тільки трохи. Лікар дуже мучив.

Янек потиснув руку Шахову й швидко ви-йшов.

Толя, як підрізаний, упав на ліжку.

За вікном по-старому дзенькали трамваї, кричали сирени автобусів і галасували газет-чики про закінчення з'їзду.

По-старому над містом висів туман і мов крізь дрібне сито сіяло мжичкою.

Янек збився з ніг. З ранку до ночі конференція, окрем, ЦК, різні наради, дискусії.

Опозиція лєнінградців сколихнула молодь і він мотався з осередку на осередок. Він ніяк не міг зрозуміти, чого треба тій опозиції, коли такий очевидний зріст промисловости, коли в них у друкарні поширюється виробництво, хлопцям збільшили платню й комсомолія втягається в активну господарчу роботу.

— Буза просто! — опрєділював він.

І впевнений в собі продовжував виступати, пояснювати, бігати на наради.

Він був звичайний робітник і для нього все було ясно.

Забігав він до Шахова, щось разів зо три, та дома його ніколи не заставав.

— Тиждень уже дома не ночує — говорили всі. — Повертається завжди ранком, п'яний, лається, в когось просить наган, иноді навіть плаче. А ввечері знов зникає.

Янек зрозумів, що для Шахова повороту нема й вирішив:

— Тоді, коли всяка сволота тлумачить про переродження партії, про упадочність в комсомолі, таких немилосердно треба гнати. Годі з барахлом панькатися!

— Завтра же ставлю на бюро справу про виключення. Точка!

А другого дня ранком, коли Янек готував матеріали до засідання бюро, телефонний дзвінок настирливо пролунав у нього над вухом.

— У телефона секретар осередку Н-ської друкарні.

— П'ятий район міліції. Слухайте :

Сьогодні о восьмій годині ранку член вашого осередку Анатоль Шахов кинувся під автобус що проходив біля собору. Записок ніяких не знайдено. Тіло відправлено до моргу.

З осередку була коротка відповідь Янека :

— Анатоля Шахова виключено з комсомолу. Ховайте за рахунок казни. Друкарні нема діла до Шахова. Все!

Тоді поклав трубку й замислився, вдивляючись у вікно, що виходило на міську площу.

Там ішли людські натовпи. Між хутром, суком і каракулем Янек бачив червоні хустки робітниць, зосереджені постаті робітників.

Раптом пригадав Зіну; вона ж напевне ще нічого не знає (вона не повинна зараз турбуватися). Узав трубку, викликав робітничу лікарню й сказав :

— Товаришу лікаре, просимо до члена нашого осередку Зіни Сидоренкової нікого не пускати.

— Гаразд! — була суха відповідь.

А другого дня ввечері Янек заходив до Зіни. Вона лежала бліда й спокійна. Але очі в неї були червоні і на віях бриніли сльози.

— Тобі гірше, Зіночко? — нахилився Янек і погладив коштрубатою рукою її шовкове волосся. — Видужуй швидче. Тяжко мені без цех-орга працювати.

Та вона нічого не відповіла. Тільки по виду покотилися срібні краплини і пальцем жовтим, як віск, вона вказала на столик :

Там лежала вечірня газета, красуючись відділом „Пригоди та злочини“.

Харків

КАЗКИ КОЛИСКОВІ

I

Десь на дальнім березі
квіти темно - сині,
Десь на дальнім березі
б'ється сонце - птах...
Спи, мій любий хлопчику,
мій маленький сину...
Синьою мережею —
казка золота.
В тім краю незнаному,
по - між тими квітами
Унорі підземній
жив похмурий кріт.
Сонце він ненавидів,
бо не бачив світла —
Темними очима
він дивись на світ.
Виліз хмуρο вдосвіта, —
зуби — наче пили...
Та до птаха сонного
в темряві підкравсь.
Він — сліпий, він думав —
то пташині жили,
Й перегриз тенета —
чепкі стебла трав.

Розірвались пута —
Сонце - птах на волю!
Сонце - птах у небо!
полум'ям в блакить!..
В морі білі зайчики,
хвилі синім колом...
Десь на дальнім березі
кріт злосливий спить.
Йде зі сходу ранок,
лине здаля синій,
В блиску передранньому
так сонце - птах...
Спи, мій любий хлопчику,
мій маленький сину...
Синьою мережею —
казка золота.

II

Ходить вечір, бродить вечір,
В синім сумі зводить плечі,
Сіє спогади старечі,
Сіє синю ніч.
Упадають зорі - зерна
В темні хмаристі озера,
Розквітають сном химерним
Сині квіти - ніч.
За віконцем тьмяний морок —
Світла - сонця вічний ворог,
Щось шепоче, щось говорить —
Закликає ніч.
І ростуть махрові квіти,
Сині квіти пестить вітер...
Хоче все заповонити
В квітній паші — ніч.

Та дзвенить роса ключами,
Відмикає двері тьмяні...
Полум'яними мечами
Ранок ріже ніч.
Тануть, падають росини,
Умирають квіти сині, —
Дзвонить гомоном пташиним
Білий, білий день.

Харків

ЗЕМЛЯ

Харитина аж присіла, сплеснула долонями, та й упала з голосінням на піл:

— Що-ти наробив, де твоя голова, п'яниця ти самоцвітний!.. Ой, горечко мені, горечко!

П'яна чоловікова постать, ніби зачарована, тупцювалась по хаті:

— А що я наробив? Що я наробив? — Нічого не наробив... раз Совети дають... А я що!.. Я хіба як?

— Божевільний, безглуздий, п'яниця, душогубець!.. — Жінка з відчаєм схопилась за голову. Очі їй заблискали злістю: — та ти знаєш, що ти насіння, зерно, хліб святий пропив? Хліб, що дали Совети на землю, на засів.

— А хіба то я? Дивись! Одчепись! Чого ти!

— Чого я? А ти чого! Уб'ю падлюку, як собаку... — Харитина схопила щіпок і з усієї сили ударила чоловіка по плечах, по руках, по шиї...

— Ой, ти така! Це ти, Харитино!.. Б'єшся? — Омелько загойдався на ногах, потім п'яно переступив, простяг руку, щоб упіймати жінку. Та швидко одскочила, і він з усього зросту клакнувся об долівку.

— Диви... Б'ється... Ти не дуже, а то...

— Мовчи, нещасний! — Харитина з призирством плюнула на безсиле п'яне тіло і мовчки сіла в куток.

— Пролів насіння!.. Що-ж тепер робити? Скільки вона ходила, просила, хлопотала, побивалась, щоб здобути ті 12 пудів. На все літо занастала себе Андронові — бо хто-ж їм виоре? Це-ж вона цілий тиждень молила Андрона, щоб тільки допоміг упорати ті дві десятині, — як навколюшки ставала, батеньком називала і тепер... тепер... інші господарі поїдуть у поле; весело, дружно. Один по одному скільки око бачить, на всіх нивах, підуть, з повагом розсипаючи золоте зерно в чорну м'яку ріллю... Скрізь, скрізь, скільки око бачить... Тільки в них самітні дві нивці будуть сумно у зажурі чекати на зерно, на господаря. Дві нивці. Такі гарні. Такі милі. Одна біля бааки, друга по-над старим межищем. Он за ту вона має десять днів одробити Андронові, а за цю — дванацять. А за віщо? а за що?

А на що? Хіба-ж вона тепер буде жати ті гарненькі ниви? Хіба-ж вона буде підбирати ті золотенькі колосочки... А як не схоче — хіба не примусить Андрон, той багатій, незажера. Ой ти, боже мій, боже!

Хлипала в розпуці Харитина, п'яно щось бурмотів Омелько у смутній цій маленькій, нещасливій хаті.

...
— Га! А тож як! Комнезам! Советський! Ні — говорив я тобі, чоловіче: не зазіхай багато. Ой, не зазіхай багато! Сотворив господь бог нікчемним торбинником, то й знай своє місце. Знай своє місце, Омельку! Дурний — то і не тикайся, куди голова не несе. А то — куркуль! А то — мироїд! Жалоби в Совет. До Чека куркуля! Розкулачить гнобителя! — А що маєш,

чоловіче? Загинув Андрон? Знищив Андрона? Ой ні — не такий Андрон! Андрона били — виніс Андрон. З Андрона знущались — витерпів Андрон. Андрона в гроб клали — встав Андрон. А тепер — стережись, чоловіче! Андрон не спустить. Ой, не спустить Андрон. Нижче травиці, тихше водиці ходить він. — А ти знаєш, що йому в серці, а ти чуєш, що йому пече, що його тисне, як обценьками, а ти думаєш, що Андрон ось так стоїть і в думках вимотує твої жили, мотузки плете на твою шию? Ой, Омельку, стережися, Омельку, непереможний комнезаме... Комнезамщик паскудний, власти Советської підпоро! Побачимо, що тобі закують, побачим, як ти тепер заспіваєш, яким голосочком, якої такої весільної! Ох ти - ж, головонько славна, телятко безвинне: з куркулем Андроном пропив засів. З гидким куркулем, мироїдом, крамольником, благочестивий комнезам пропив свою власть Советську! Спокусив, угнав у гріб чоловіка! А угнав! Угнав і гнати буду. Жили мотать буду, чоловіче комнезамський, до гроба до самої ями. Андрон не забуде. Андрон жив, живе і буде жити. Та він тільки низенький тепер — нижче трави: тихенький — тихіший води. Та вогонь йому в грудях до неба, та вогонь йому пече, та вогонь йому наливає жили... Ой, стережися комнезаме, власти Советської опора!

А що - ж тепер, чоловіче, діять будеш? Може знов до Совета, а ну кажи? Знов до Совета? А ну, піди попробуй, — Не підеш, ну звичайно! А може до Андрона? — З щирою душею — ідіть, ідіть — милости просимо, честь вам і шана. Андрон не Советська власть, хе, хе! Андрон уміє прощати: тільки ти, чоловіче, не ерепенься—

однак засіву немає і не буде. Чуєш, нема і не буде! Що, ти може ще опиратися будеш? Андрон тебе розорив? Що-ж розорив — хіба Андрон каже — ні? Розорив — і навмисне. Андронові треба землі, щоб робити — а в Омелька вона лежить без діла, пропито засів. Ти тепер зрозумів. У Омелька земля без діла, а Андрон задихається на своїй прирівненій ділянці. От Андрон і пропив із тобою, влади Советської підпоро, твій засів, а тепер ти прийдеш до нього і скажеш: Андроне, бога ради візьми. Зайва вона мені. Непотрібна вона мені, їй-бо падлюка я, сміття, торбинник, п'яниця. Так-же? Це-ж ти стоїш без шапки, це-ж тебе я бачу? Що — що не сьогодні! То завтра прийдеш, післязавтраго, а прийдеш. Прийдеш, Омельку — бо ступив не на той шлях. Не своїм шляхом пішов. Так то чоловіче...

— Той, йди вже вечеряти. Чуєш? Старий, а старий!..

— Га, що таке?

— Вечерять іди. Що там — молишся чи що?

— Молюся. — Ай, молюся!

Андрон зачинив конюшню, цокнув замком і поволі пішов до хати.

— Молюся? Ні, вже одмовився. Нехай тепер інші помоляться.

.....

Харків

РОМАНТИЧНЕ

Упертися у тьму,
не йти, не зупинятись,
А так: розвіятись, в далекому
надхмар'ї,
Вечірнім холодком комусь обвіять
груди

І на устах останнім словом звянуть.
І на устах останнім словом
звянуть. —

щоб не почуть ні слів терпких
докору,
ні жалів вилитих з криниць сумних
кохання,

Ні тихої ходи безсилої покори.
ні кременю копит нестримних
пориваннів.

І тануть, тануть і беззвучним
бути,

Щоб не проснулась ні вечірня тиша,
ні сивий осокір, ні молоденький
дуб —

щоб тільки відгомін у сиву млу
сповитий

Гойдав розрублені листи
неясних дум.

Харків

ДОРОГИ РОЗХІДНІ

(Розділ повісти перший, сентиментальний)

Гарячим вітром прилетів
од батька лист.

Т. Осьмачка

... Це вже була середина моєї з усіма знайомости — з Андреем, Абрамом, Митькою Донцовом і Сусаною. Тітка Мотря була з нашого села — і це я під її, мовляв, рукою пробував .. Знайомість із Сусаною з'осібно.

У - помку :

— Я ще тоді купив був собі за три копійки руденьку з долоню завбільшки книжечку. Notes звалася — і на першій сторінці записав своє число :

— „12 юня 1917 р. я найнявся до пекарні П. І. Козуба, що на розі Проспекта й вулиці“.

Було :

— З хруском випростили дід спину, пристукнули моєю зеленою (я сам зробив) скринькою об цегляну підлогу, та й запитали про хазяїна :

— А де - ж хазяїн ?

В пекарні на той шанець була тільки якась „баришня“ — сама : щось робила біля уборощеного жолоба. Стріла нас очима, рухливі брови — світлі — розкинулись їй допитливо. Руки

були в тісті,— тож одним тільки пальцем прийняла з-над брів настирне пасмо вишневого волосся.

Але господар вийшов із бічних дверей метеличним кроком — підбіг та й незалежно порівнявся з дідом: цілим погруддям дід були вищі за його.

У школі я читав книгу про дядю Тома — як там чорних рабів купують... Дядя Том, бідний дядя Том! По тому, як запитав: „Так ето, дед, твой молодець?“ — отаким саме поглядом обкинув мене цікавий найомець. Говорив швидко, з оприском. Цигарку зручно держав — як папіряну іграшку — в непокійній пучці, надкусював її та й недбало гострим краєчком язика випльовував геть; а з носа випускав м'який дим, наче обдмухував пухнаті бульбашки кульбаби.

„Дед, дед“...

— Так ето, дед, твой молодець?

— Еге-ж, у пекарню приділить би...

А потім того не до речи взяли розповідати дід про крик свого серця — запобігливо — ганебно — старечі сльози бризкали з очей; а серце їм було велике, як їхня любов — як світ. Мені встид було очі показувати за діда: людина - дуб, людина - дужак у покорі.

У похилих літах були дід — за сімдесят рік переступило вже, та на голові кучерявився красовито сивий волос, високе чоло... „Не бийте чолом, дідусю, не бийте!“

Дід:

— Батько його на хронті смерть получа, а хлопцеві-ж треба і чобіт і...

Чи я підніму лантух — поспитав мене найомець, та й ударив злегка долонею по лантусі,

як кабанця погладив, а тепле борошно пилякою пшикнуло крізь пальці.

— „П'ять пудів?!“ Проте я сказав таки на одчай душі — зрадив чи злякався — не знаю:

— Як піддадуть, — чого - ж !?

Руки в мене були довгі та й діставали аж до халяв, виброжених, червоних — наче я ще й тепер ходив у довгорукавім батьковім кожусі. Очі мої дивилися сторч. — Такий був я тоді...

Наслідком огляду мені було призначено одинацять карбованців на м - ць. — Я учинився наймитом у місті.

— Шануйся ж, Петре, — напучували мене дід перед моїм володарем уже: — ледачого нігде не люблять...

Потім того обвернулись до „баришні“ та й почали знов розказувати про мене — що я боязкий, нігде не був, нерозбитний, бо тільки телята пас...

— Просю я вас, баришня, не обіжайте мого унука!

І вже відходячи дід говорили щось момотливо, наче:

— ... батько його на хронті смерть получа...

Взяв маленький Кошей Безсмертний та й стукнув гумовим закаблуком об цегляну підлогу — і гук пішов по підвалі — дець хряпнули двері, брязнула шибка; відтак узяв обіруч за дві руди „баришню“, тернув об її бік і голосно сказав:

— Харош памошнік? а?

— „Хорош, хорош, хорош“ — хвилястим дзвоном калатало мені в висках: „де двері з підвалу? де? Дідусю! я не хочу, не хочу, не хо...“

„Баришня“ відхилилась убік цілою своєю постаттю — красовито, і подивилася вона на

мене великими очима—у глиб моїх очей дивилась чи хоч намагалась піймати мої очі, бо я таки дивився сторч. Але я бачив знов: брови такі світлі, і тільки тонко пронизували їх темні стрілки—і в порухові тих стрілок стримувалось заповзяття,—знову в-розліт стояли... Та ніс їй наче припух і м'яко лиснів...

І лиця їй були наче поколошкані, може заспані. Ёге-ж, таки утомне щось вже позначилось їй на виду. Була й на літі, певне¹.

Цегла мені в підошви пекла,—я не знав на яку ступити. Тож дуже зрадив, коли хазяїн сказав засукувати рукава та й помагати тісто місити.—А сам вийшов геть із пекарні.

І найперші слова, що їх я почув од Сусани—був голос: голос мене попервах уразив так, що я забувся, підвів очі й подивився. А потім уже вона мовила:

—Твій дід схожий на генерала,—я такого бачила на картині...

„Любі дідусю! Тільки ж генерали не ходять у таких штанах, як ви ходите—вилатані, як помережані, спереду і ззаду! Генерали не ходять і в таких сорочках полотняних, що вони від поту масні, як од лою!..“

Та нехай там що—а таки правдиві іскри... я пікся об Сусанині руки, коли ми місили тісто. І тоді я хватав обпеченими руками борошно.

Зрозуміла річ, це було від того, що це було перший раз. Попервах мені було дивно й те, що перед вікнами вимахували „штіблети“ та військові обмотки і довгими тінями, як шаблями,

¹ Опісля я довідався, що Сусані (а це-ж була вона) полічили вже двадцять і один рік. Абрам був теж у її діб. Андрей був мого віку... (Автор).

ламались по кутках, по - під стелею; що вікна зачерпували зовсім незначну смужечку неба...

Сусана була гомонюча.

Поспитала мене :

— Ти з села? — І додала :

— Бо тільки в селі носять полотняні сорочки.

Я зашарівся від рожевої знадвору прозолоти (був підвечір) — що все ж діставала до нас у жолоб, і збрехнув :

— Це для роботи...

— Для роботи вона добра, — погодилася Сусана серйозно.

Не на третій, а другого - ж таки дня я позичив у тітки Мотрі п'ятдесят копійок і купив перкалеву (перкаль тоненькими смужечками) сорочку про свято¹.

Іще сказала мені тоді Сусана :

— У нас тут є Абрам і Андрей Косой, — так ти їх не бійся. Вони босяки...

— Абрам-брам, а Косой мотається колбасой, — засміялась вона і я тоді вперше побачив, що вона не така вже й доросла, як то здається на перший погляд.

Незабаром я довідався, що в бублешній пекарні П. І. Козуба єсть іще пекар, — Митька Донцов — людина спокійна і дивенно мовчуща. Як зустрів він мене запитанням за скільки я став і думкою у голос : „Однако, дешево!“ — так після того я від його ані словечка не чув у протязі кількох місяців... Сказать би німий — так ніт же!..

¹ Тітка Мотря зраділа, що я приїхав; потім вона мені що - неділі „ськала“. Вона московка, як і мої мати — тільки бездітна; а на місті, зрозуміла річ, нікого не мала, опріч мала тепер мене самого... (А в т о р).

Місивши я ввечері тісто, відбув свою раду і вдосвіта вже мав одпочивати: ліг на дерев'яну, що тонкими дощечками лушала, кушетку.

І на сон знемагав тяжко і сон не брав мене: я нудьгував за домом; розімірявся, рознудьгувався... Крізь сон чув, як біля печи порались Митька Донцов та тітка Мотря. Абрам торохкав об підлогу полінами дрів, що їх із присінку наносював.

Крізь сон химерно якось лунали голоси—подвоєно або оддаля наче бубоніли—кричали голоси.

— Ха-ха... реготався голосливо Абрам, і я не пізнавав його голосу: це не Абрам, це піч громохко стугоніла-сипала іскряний луск...

А може це того, що між мною й ними була тонка дощана стіна—кушетка стояла під стіною. „Ой, але це все чуже—хіба ж можна заснути?!“ І мені зробилось себе жалко, бо я, виходить, наче круглий сирота...

Об різдві було. Ми з дідом батька на фронт виряжали. Тоді на вокзалі було моторошно: дотовпу не було. Треба було в двері пройти, а в двері не пускали; в одвірках, як у зубах, зав'язала щільна маса салдатських тіл, шинель.

Дід просовувались із батьковим оклунком, то їх у груди вдарив якийсь задерикуватий салдатик. Дід ані схитнулись. Гулящою правою рукою вхопили напасника за петельки, сами пройшли і його витягли на перон та й тріпнули ним. Салдатик упав аж біля червоних вагонів, де рейки морозно искрили (—лускав мороз на стиках, шпалах. Зима.—), і дідові в руці лишився колір його сорочки—шинельчина розхрісталась...

— Ще й воно г. но!

А батько боялись. Я бачив, як шкарубкі крижинки замерзали на їхнім сірім обличчі. Очі скорбно дивились: не втямки, певно, їм було, чого то горів германсько-австрійський фронт і чого люди сами собі завдавали скорби...

... В печі гуло, з брязком лускали дрова. І крізь гаряче гучання тепло говорили бабуся наші про батька, свого одинака — сина:

— Жалісливий, — ото в мене вдався...

Вагони були набгом набгані і над дверима клубочилась пара та тютюновий дим. Теплушка всіма чотирьма кінцями нагиналась...

Дід укинули батька до вагону через голови тичби люду, що безпорадно тупцялися, як вівці. Тільки мене штовхнув отой салдатик, що його дід побили. Ой!

Недовго було мого спання: це вже будила мене тітка Мотря, щоб другий заміс місити.

Але замість пекарні я опинився з дідом у Лаштобинім млині — мололи; вітер сильно рвав крила, шестерня аж ревла: обтрушуючи з себе наче червоний метелик з крилець борошно, пурхав — коли млин двигтів — каганчик при кошті. А старий Лаштоба казав:

— П'ять пудів, брате, — хліб: бери...

Ага! догадався я: — це ж Лаштоба наймає мене на жнива, у нас же немає хліба, переднівок.

Дід згадали, що бачились у городі з тіткою Мотрею і вона казала, що можна в пекарню приділити: там уже краще, ніж у мужика. А поки — що вони позичають у Марка Носорога — він хоч і жид, а в його швидче розживешся.

„Бублики пекти, бублички... І розносить, на Озернім базарі продаватъ. Тільки ніколи я

не пападусь на очі дядькам із нашого села — сміятимуться...“

Кінець - кінцем тітка Мотря таки розштовхала мене. Тепер уже вона сама йшла спати.

Заходила осінь, а з нею росла велика, як світ, надія моя: мав справдитись батьків завіт — „А тобі, Василю, треба вчитись...“¹.

День при дню набігала осінь проти: по - над Жандармською балкою до Англійського скверу — з одного боку сквер починав уже ясніти. Вже можна було побачити крізь віття сірий надгробок з написом: „Запорожцу Глобе, основателю сада“. Терасами від Жандармської балки зводилися вулиці, як стрункі коридори, обтикані кучерявим кленом. Чільне місце на шпилі — це на розі Проспекту й вулиці. Звідти видко далі:

¹ Уже з фронту надіслали були батько листа, і я його заховав собі в свою зелену скриньку, часто читав, батько були письменний чоловік, — тож хотіли вони, щоб і я вчився.

— Христос воскрес. Поздоровляю вас усіх із свободою. І передаю вам по низькому поклону, мої дорогі.

— Листа від вас я получив, у которім ви писали за корову.

— Як що я сам скоро додому не буду, то хай хто з вас до мене приїде, бо я сильно скучив за вами, мої дорогі. Тепер до всіх тут їдуть жінки — як плав пливе...

— У мене тут є товариш Хведя Покотило, австрієць. У плані попався — так я й стоварищував з ним... Він має жінку й діти, живуть десь під Карпатами. А там балакають тільки трохи не так, як у нас.

— Карпати — це великі гори. Як глянеш, за горою гора сизіє, а верхи — наче шапчуки гострі, не те, що наші могили.

— „А тобі, Василю, треба вчитись. Я вже писав учителеві Кузьмі Прохоровичу — хай - но тебе до науки пристановить. І ти скажи: як повернуся, дасть бог, додому, подякую йому за те, не забуду... З тим прощайте“. (А в т.).

за Жандармською балкою аж до димного обрію відкинувся гігант — фабрично - заводський район. І там що - дня близько третьої щось години ревів, стрясаючи терпко повітря, гудок важкої промисловости — і закликав тугу на осінь — і клав межу трудовому дневі: Брянський.

У нашім дворі сад трикутником. Дарма, що з одного бока біля його відхідник та смітниковий короб — і там роїлись сизі осінні мухи, здорові, як джмелі, — удень, проте, і в нашім саду ставала постоем жовтогаряча осінь. Волоські горіхи задумливо ронили важке листя і застиляли вогкі калюжі — листя рябіло і скручувалось, як чайни. А каштани в саду — як дуби...

Я боявся свого льоху — адже триповерхова озія, що височила з - надвору над нашими головами, наче насуплена кам'яна круча, завалитись могла раз - у - раз... Тож я й любив бути все на дворі та й поближче до саду, тих кількох дерев, де було приємно мняти мнякими підощвами покинуте одіння.

...Де, а в саду осінь ішла куди пишніш! Але бути в саду довше — власник і саду й усіх отих кам'яниць цілого кварталу лаявся. І полягали мені на плечі прикрою вагою он ті триповерхові стіни дому — одного; а знов же у вічі укидалися, немов спина якого велетня, замурзані та галками заляпані стіни ще вищі. Обрію ані смужечки... Бавовняне сонце мняко розсотувало вгорі золоті серпантини та показувало, проте, самий - но простокутник неба: тут, у місті й небо дається мірою.

Листя опадало, хилиталось, як вагівнички годинників, падаючи, і робило у дворі загадковий шерех - шум. А надто ввечері...

Чим пояснити ту дивну річ, що в шумливому місті вечереє тихо, спроквола? І тоді вулиці робляться темні і загадкові, як катакомби. Потім того на розі Проспекту й вулиці лупне самотній лихтар і закліпає тривожно під нагнітом присмерку густого. А угорі візьмуть нахвачуватись зорі...

А отак як поставити від полярної зірки трикутника, то він одним раменом обіпреться там, де впала на землю цятата далечінь: там вогняні пунктири чарували та й позначали фабрично-заводський район. А далі в чорну прірву мчали зірчасті лихтарики залізничної колії...

Одсіялися-ж, проте, зоряні вже дощі — дедалі ночі робилися строгіші і зі справжнім осіннім похолодом: знеобачка отак глупої півночі може ударити й гостра осіння із свистом чічар. Навіть так — чічар!

Було чим-раз рідче лихтарів у місті¹ та й ті вже заздальгідь городились у темряві, як місяці на мороз або на вітер.

На розі

Але в дворі такої доби сновигали самі тільки тіні та листя, та шелест.

Я вийшов із борошняної нори на бруковане подвір'я. Холонула безгомінна тиша: ш-ш... ш — листя. Лиш десь оддалік теж бережко розкидав ковані виляски візник — од Жандармської балки.

Тихо. І нараз я почув те, що вже чув раз — о, ні! мені не почулося! — лунали людські голоси,

¹ Наслідком імперіялістичної війни та революції, що тяглася вже більш як півроку — виявилось вже загальне зубожіння країни: ставали вже по містах трамваї, вулицям бракувало освітлення і т. д., і т. д. (Автор).

човгали чоботи необережно там, у саду, де каштани і волоські горіхи. Хто?! Адже там глухісінька стіна?!

Острах уночішнім холодком поповз мені за комір — кутки чорні, може ось тут хто причаївся і чигає на когось і чигає на мене; нога інстинктивно посунулась назад, до освітлених дверей пекарнянських...

...Під таку руч може бути все можливе й неможливе — здогади, неймовірні фантазії, які родяться тільки тоді, коли людину обмарено в темряві; під таку руч людина годна не побачити освітлених дверей і розколоти черепа об рейковий одвірок; під таку руч очі в людини бачуть — як бачуть зелені очі в тварин кошачої породи — або перериваються зорові нерви... Про такий випадок Абрам носить у кишені фінського закрюченого ножа: ніж, як орлячий дзюб... Але мені під цей час на пам'яті стала цілком імовірна річ, себ-то те, що я його недавнечко почув був от діда Ягора, двірника. „Діду!“ — „Га?“ — „Так ви знаєте?“ — „Знаю“. — „Про більшовиків?“ — „Знаю“. Розпитувала Сусана — сміхуха. Слухав я, Абрам і Андрей. Вчора такі був дощ — і того в дворі розгрязло було: лагодивши водотоку, понакопували глини і вона розкисла в слизюче болото; хоч подекуди й сухо — і там, як весною на таловинах камінно клацав брук. Я стояв серед двору на сухому брукові і бачив, як росло неможливо м'яке небо, осіннє задобіддя. Знайшов Андрей собі забавку: в дворі біля самісінького відхідника жили „вірмени“, німі чужинці, — так він дратував дівчину: — „Секір маруш ка“... Смугляве, як мусяжова статуетка,

дівча кривилось на плач... — „Пе-етька!“ репетував чудний зизокий наш Андрей. „Чого?“ — „Петька, чортова ти девка...“ — „Та чого?“ — „Глянь“. Йому треба було, щоб і я був тому причетен, бо вже Абрам ізскочив на смітниковий короб та й дзвінко реготався. Відтак він склав дві долоні до купи — коробочкою, приклав навскоси до губ — і свистонув: з карнизів високого будинку, що з північного боку, посипались разом із тинком — залопотіли галки і галасливо помрячили ясний простокутник неба — вітряно, як ото вітер пориває осінні листя...

— Санька...

З пекарні вітряно налетіла на мене Сусана. Широким рухом затулила мені очі. Потім того взяла під руки та й переставила — брук посковзнувся під ногами... в калюжу. Я запротестував.

А тітка Мотря, що біля дверей пекарнянських вишкрібала гострим черепком макітру, наче провірчувала черепок черепком, зауважила: — „Дурний, то вона тебе любить“... У-вічу мені пішли кружкома від сорому триповерхові стіни, і в грудях зробилось тісно: любить? а Абрам?! Таж Сусана тим часом зачепила вже діда Ягора. Дід одставив од себе мітлу, що нею розмітав був калюжі — і розповів. „Ще до революції отам за городом у глинищах окукобилися були більшовики, як вовки. Мужиків, що проїжджали на базар та з базарю, грабували. Або пошту... Розбили раз пошту під Кручею — так гроші срібні й золоті ще довго находили там пастухи. У глинищах мали нори підземні, і там складали гроші і там у їх були „бонби...“ — „Невже?“ — закричав оддалеки

Андрей.—„Бонби“. А щоб уловити їх—так годі було За одним поліція гонялась—так він у слободу. Вїжджають, аж сидить чоловік на хаті, вшиває околотом. „Чи не бачив?“ питають. „Ні. Христом - богом побожуся“. А то-ж і був він самий, сучий син

Переді мною зіп'ялась чорна ведмежа тінь і звела угору лапи. Знаю тільки, що тіло мені затрепетало, як під ножем, але я не крикнув. Я стояв одвір біля присінку—і покотивсь по східцях замість крикнути... В пекарні я важко дихав. Я нікому нічого не сказав. Я стояв перед тіткою Мотрею і за всяку ціну хотів посміхнутись, але від її посмішки мені було боляче на виду.

— Госпідь з тобою!—вигукнула тітка Мотря:—що тобі таке?

— Ах, так: мені боліла голова—і я сказав про це їй, коли вона підсіла до мене на кушетку, взяла за голову та й прихилила до себе на коліна, щоб „ськати“—і вже її цупкі пучки вп'ялися мені в тімня:

— Голова трохи болить... не треба.

— Петруню, ти це?

— Я.

Але тітка Мотря ані подивилась, наче Сусана обізвалась звичайнісінько: вона поклала свої голі та шкарубкі від тіста руки на коліна собі, як непотрібні—бублики виробила вже, „ськати“ я не дався,—тож вона й не знала куди їх дівати. А Сусана, мовивши, отак і собі сіла на кушетку. Була задумана; з нею було негаразд—принаймні я її ще такою не бачив.

Очі втратили зухвалий блиск, наче вістря зору обернулись усередину, в думку. Іще я

укмітив : стрілки брів звелися та й указували пункт тії думки — малу зморшку на дівчачім чолі.

— Ти навчиш мене, Петруню, „отченашу“.
Добре?

— Отченашу?!

Це була остільки дивенна річ, що не завважити не примогла і тітка Мотря — визирилась на Сусану :

— Чи на тебе, дівко, не тю?!

Але я був певен, що це після ранішнього притрапунка. Мою завичку хреститися, що її моя мати голубливо мені заповіла, раз - у - раз висміювали. І я остерігався.

А то вранці, вставши я від столу (снідали), забувся та й вимахнув на собі хреста. Всі засміялись. — Тільки Абрам замість сміятись промовчав. Але, коли Андрей вигукнув: „Поп!“, а Сусана стала на мою руч і сказала звичайне, а через те й не образливе : „ксою мотається колбасой“, він прикинув :

— Ша, Андрей! — І загадково та й із соромицьким нятяком кивнув у мій і Сусанин бік. Що воно означало насправді, я не годеи був тоді у тямки взяти, знав тільки, що не до молитви це. Та - ж іще більше я відчув свою самотність і безсилля, коли ще й тітка Мотря, прибиравши з столу, одзначила нове в Абрамових словах що до мене :

— Бач, не злюбив...

...
Люблю. Любов. Не любитиму ніколи. Якось воно страшно починати це“.

З цирку прийшов Андрей, вилаявся неподобними словами, коли йому щось сказав пекар,

Митька Донцов, і сонний упав на піч, звісивши на край ноги.

А мені ще на цілу ніч бути...

— Но, дівко, легше, а то курка випурхне...

Це стара Хана спробувала так пожартувати з приводу того, що в Сусани була підтикана спідниця.

— Харашо,— обізвався дід Ягор, розмітаючи свої калюжі.

Мені показалось, що це образа, що не слід було старій жінці такого казати про Сусану. А втім, яка мені недогода з того!

— Ось підіть подивіться,— оглянулася Сусана вже здалека до всіх, що були в дворі; повідомила, що біжить по хазяїна, бо до нас прийшла міліція; а мене зачепила пустотливо: „Девчоночка - а!“ звідти - ж.

Я рубав дрова.

Зверху вниз — з вулиці до пекарні увійшло двоє міліціонерів. У обох довгі кінночі з розрізами шинелі — коли йде которий, то закаблуками фалди відкидає.

Сусіль — небажані, чужі. І очі не дивились в очі; може це того, що на плечах їм попричіплювані ремінними перепасками рушниці, а ми усі беззбройні. Молодчий раз-у-раз підсмикував свою гвинтовку — і цьому особливо встид було очі показувати. Їм конче треба було здобутись на нахабне поведіння. Їм потрібен був Андрей, а він якраз — як крізь землю пішов.

А хазяїн задавав дурня і, буди на мові з міліціонерами, говорив зовсім не те, що слід — що правда, благоувітливо. Аж навдибки зводився. Лице його звичаєм кров'янилось: густі,

як луска в риби, ямочки, що від віспи, наливались кров'ю. Але це не було щось інше — це в його було від здоров'я. Круглі на таранкуватім його виду очиці говорили те, що й уста :

— Муки нету... яка-ж це пекарня? Та й скрозь у городі нема, хіба що в жидів...

А ми всі гомоніли потиху. Казати насторч — нам бракувало простору в пекарні. Вапняна яма (борошно), що по кутках по-під стелею в її позасновувалось павутиння, знов-же густо уборошнене — виходить, як важкі порт'ери, — така наша пекарня в підвальному етажі. Та ще й піч, цегляна споруда, обсипана сивим попелом, замостила собою більш, як пів льоху, — на заваді була.

І рух і гомін, і ходу осени чутно було на великій одлеглості — зглуха; кроки десь на пішоході дудніли в нас, як у барилі.

— Щоб мені був! — строго сказав один міліціонер.

— А може оце він? — сказав другий і подивився на мене.

Як могутня птиця захищає своє гніздо — порвалася Сусана вперед і навіть рукою затулила мене.

— Не він це!

І своїм голосом розбила, як скляну посудину, гнітючу тишу. Всім зробилось ясно, що її голос вищий за голоси міліціонерів і що годі їм заходити з нею у перерік. Голос Сусанин задзвенів з характерними дзелентячими луночками і розсунув тісну просторінь чотирьох стін...

— Не він це! — уперто повторила Сусана, щоб удержати голос на попередній висоті.

А ніздрі їй ходором ходили... Я бачив: немає їй ніякого упину, коли чого їй заманеться.

— Люблю. Любов Я не любитиму ніколи...

Орлиця — дівка...

— Он такої косінької. — виглянула з-за чоловіка хазяйка: — косінької...

Тоді міліціонер ще раз і то строгіше повторив вимогу іменем республіки і Установчих Зборів, щоб Андрей був, коли його нема.

— Щоб мені був.

— Нема, — розводив поперед себе руками хазяїн, а потім того побіг чогось причиняти сам двері, що прочинились були з вулиці ..

Галаснула вулиця голосами, днем... далекі звуки духової музики гавкнули в двері.

Митька Донцов стояв ближче до дверей і випередив хазяїна, мовивши:

— Пуд Ісаїч, я сам...

Тоді господар наш казав нам шукати Андрея, і я заразівськи кинувся на двір. Мене нагнав Абрам і похмуро сказав:

— Брось... Дурак!

— Коли-ж хазяїн...

Він плюнув зо-зла — широко, цілим ротом і подивився на мене: вродливі його очі були важкі цим разом, як камінюки.

А потім ще вибігла Сусана, смикнула мене за руку і сказала:

— Ах ти-ж моя девчоночка! Злякався?

І всі трое повернулись до пекарні. — Нема його, — сказали ми разом. Але тільки, мабуть, я не знав — що це таке Андрееві нашому...

Чого це по його?! міліція?!

Міліціонери пішли. А на вулиці вдарили сурми, дудлили повітря осіннє, як п'яний тру-

нок: проходила якась військова частина, а за музикою товпився люд. До міста приїхав може Керенський, може хтось інший...

В гущу по-між людей шибнем ударились я й Абрам; ба навіть тітка Мотря не пішла до своєї макітри, на вулицю вийшла.

А Сусана прихапцем накинула свою червону з великими квітками хустку на голову та й стала на розі Проспекту й вулиці; пропускала проз себе текучу масу людей — наче парад приймала.

Не тільки ми. Із „заведенія“, що навпроти, мавши над головами написа: „М-те Софи Абрамовна Лейбин“, вийшло кілька модисток, Абрамів брат Єфім, парикмахер, білісінький у своєму нагруднику розіп'явся на дверях своєї голярні. Веселі. Всім весело: революційна врочистість од роботи одозволила. Може саме через це де-хто як-коли висловлювався:

— Мітингують. Мітингують, канешно, легше, як на заводі робить...

Проте, таки весело.

Десь, певне од вичищених суремочок, — а тільки жовтогарячий осінній день зробився ще золотіш; низький, зробився вищий — як прозірна аркада готицької будівлі...

З чільного місця, що на розі Проспекту й вулиці далі йшли краєвиди й обрії. З-під обрію виприсали по-одинці легенькі хмарини, та, проте, йшли низько, по осінньому — наче брижі на небі набігали...

Але сурми били, і день височив. Із горба похід похилився вниз — уздовж, туди, до Жандармської балки. А за Жандармською балкою лежав гігант, фабрично-заводський район, і

там висіли важкі гриви з диму, і стриміли стрункі димарі, несучи на собі густий серпанок сизої далени. Там, де вулиці терасами починають зводитись, там похід почав розлазитись, як дрань: там на Брянським забетонували більшовики дві гарматі, і хоч ще ніколи не стріляли

Ріка далеко обгинала горбовасті кручі свого правого берега, а далі ринула в прірву, щезала наче холодне лезо рівних вод надламувалось в тім місці.

Я таки розумів, що Сусані вже із тих літ вийшло, щоб не знати любови. Справді: вона кохалася з Абрама. З Абрама - ж був гарячий красень, його врода—якесь продиво: по - між хлопцями я ніколи, нігде не бачив такого...

На висках у його звивались сизі, наче у качура, покраси: кучерявий чуб. Як сміявся, виблискував надзвичайно білими зубами — такі зуби можливі тільки в дуже вродливих смуглявих жінок. Я навіть його запитав був якось: — Ти вдався в матір, а не в батька, — правда - ж? — Але він не розтямкував мого захвату. Та й краси своєї він не вмів цінувати, — хоч яка то річ дорога - оцінна...

А потім я зрозумів, що його вдача не в кучерях була — тільки в розпусній лінії вогких семітичних губ.

Еге - ж, Абрам був жадний на розпусту! Ще раніш я багато взяв про його любовні пригоди.

Дрова рубати — здебільшого цей обов'язок був мій. Ба я й любив це: це - ж чоловіцька робота, не тісто. Особливо дубові дрова — як не замахнешся, аж повітря свисне, то сокира

й не зачепиться за дубову дровину, тільки на два боки впаде дві половинці.

Отож у дроварні й Абрам і Андрей попервах розповідали мені все. І любив Андрей гомоніти про Абрамову-Сусанину любов.

— „Абрам“? — „Ну?“ — „Так як ти там у ватер... ватер (або десь — инде)?... ги... ги“...

І потім Андрей мальовничо спогадував (аж на губах бульби схвачувались) про те, як Сусана вибриком бігала навколо всіх отих домів, щоб не було нічого. Абрам спокійнісінько вислухував це, зовсім не сердився, ба навіть иноді прикидав одну-другу подробицю...

Але це було попервах. Після того-ж, як ув Абрама появилось щось нове що до мене, він не дозволяв уже нікому говорити про це при мені. Та-ж хіба Андрееві заборониш?!

— Абраш?

— Ну?

— Ну, так як Сусана?...

— Цить.

— Ну, так як Сусана?

Абрам не обіззався; промовчав. Але можна було знати, що Андрей, веселий у розпанаханім на спині піджаку штукар наш, не відчепиться; він сказав:

— Га?

Абрам не втерпів, гукнув огнівившись уже:

— Ти замовкнеш?!

— Га?

— Ах, твою перетак... — сказав Абрам і по-слав руку в кишеню, де мав фінського ножа. А відтак хопив колуна і цокнув ним гучно по Андреевім „моторі“, що лежав на дубовій дровиняці — розрубав навпіл.

— Харашо, — сказав дід Ягор і став із мітлою по - між ними.

Од цього разу я став боятись ще й Абрама, як боявся листяного уночі шуму. Мої пригоди уночішні підтвердила ще й хазяйка, бо якось, розповідаючи нам сни, сказала, що в саду ніччю щось ходить. Всі засміялись, а через те, що всі засміялись, мовляв, „дурна хазяйка“, я промовчав.

Можливо, що Абрам (це вже є у мене такий здогад) лихої волі на мене через Сусану, — але хіба - ж я винен? Я - ж нічого. Я її ніколи не любив і не любитиму. Я не хочу любити...

То вона сама бавиться тільки з жиру,
— як кобила.

Я не певен, чи то я справді чув Сусанину мову, чи то мені снилось.

— Авже - ж правда, тьотінька Мотінька, що Петя ще ні з однією жінкою того не делав? Правда - ж?

— Він, як Спляча Царівна у казці, — того ж я його й прозвала „девчоночкою“. А Андрееві тільки дай...

— Абрам? Абрам уже обрид. Йому - б з сучкою любов крутить, ... аби гаряча.

Я лупнув очима : справді, смертельно на сон знемагав. А за хвилину я вже пух і хріп на своїй кушетці.

Субітнього вечора в господарів була п'ятка — жадна бо в їх субота не проходила на - сухо, без випиття.

А втім, це ж не наше діло... Ми коло печи.

В печі бахкали дрова — і вогняний метелик скакав із стелі на стіни, гаряче трепетавсь.

Найближче до печи був Митька Донцов — мовчун. Працював він спокійно, перехильцем якось — і раз - у - раз сипав із весла разки рум'яних, запашних бубликів. Працював тільки руками язиком — ні...

Пік він бублики завше і беззмінно; перехильцем рухався — це він робив був і тоді, коли всі застрайкували були, — ми вдвох із ним та ще сама хазяйка настачили були бубликів на покуців¹.

Що до мови Донцов мав норму: дві слові на вечір, — тож ми всі спокійні були за те, що він більше таки й не скаже.

Він був, як і хазяїн, таранкуватий — повиїдала віспа особливо на носі великі ямки, через те йому ніздрі аж дірявіли; замість говорити оті свої дві слові він шморгав носом — і так виявляв нетерплячку, коли „дівчата“ не встигали бубликів наробляти. Косолапа тінь його (побільшена проекція) рухалась на стелі, як на екрані.

При ділі був навіть Андрей. „Навіть Андрей“, бо останнім часом, як тільки вечір, так він і щезав кудись, ба його мовчки ми уважали вже за безробітнього.

Найбільше - ж мене здивувало ось що. Домовласник заявив нашому господареві, що виселить його з квартирі, коли він не заборонить своїм хлопцям наводити вночі у двір босяків — в саду, мовляв, як вечір, так і збіговисько вовче.

¹ Тітка Мотря всупереч сподіванням перехрестилась і сказав: „От як перед богом; не піду проти товаришів“. Через Донцова і я працював. Страйк тягся тільки один день — і страйкарі нічого не вигадали... (А в т о р).

І тоді ж виявилось в пекарні, що Андрей та записався до „красної гвардії.“ Ясно, отже, було, чого ото й міліціонери шукали його.

Я себе мав найгірше: мої туманні півказкові здогади справдилися — в саду ворушили шелести і подавали голоси, хоч і не справжні більшовики, може, — але щось таке. Я бережко мався і вже не проказував у-голос віршика, що його випадково вчитав був із якоїсь української газети:

— Жив кулик,
Більшовик.
Часом їв
Комарів
У своїм болоті...

Та й з Андреем сталася зміна: раптово якось пропали його пустощі; вже він кожного зизим оком накривав. А розсердившись раз на мене, він розірвав рукава на своїй сорочці і вкинув її у піч. Увесь вечір пік голу спину біля печи — а потім надів свою єдину нову . . .

. . . Жевріла протилежна від печи стіна. Всі ми були при ділі, а проте, між нами була тиша. Це того, що в кімнаті господарів робилося инакше, і голоси лунали чим-раз істніш та голосніш. Вийшла хазяйка, взяла наділа собі на шию в'язку бубликів — і розповіла свій черговий сон. Відтак ухопила мене за руку і, пританцьовуючи, повела до хати.

Ще мені в грудях не моє серце було — а вже чорнява висока молодиця, виспівуючи: „Бросай, Ванька, водку пий“, вихала мною круг себе.

— Брось! Брось! — ганявся за мною хазяїн: — Брось, кума.

Крутила, як буря.

— Брось...

— „Бросай, Ванька, водку пить“ ..

Кінець - кінцем хазяїн взяв таки мене огребом та й посадив біля грамофону на стілець.

— Хай Петька біля грамофону буде, — попросила хазяйка.

— Петька, читать, сукин кот, умієш? — сказав хазяїн: — умієш? га?

Хазяйка допоминалась настирливо — хай Петька буде біля грамофону.

Потім того хазяїн узяв підбіг виступцем до чорнявої куми (я знав, що з неї полюбовниця хазяїнова), тикнув пальцем їй у груди і сказав:

— Кумасю, що це у вас за ізбирательний список?

— Чи вам повилазило, куме, — реготалась чорнява молодиця: — це, блузка.

— Ого! блузка! — гукнув од столу чорний, як циган, чоловігя і вишкірив великі зуби.

— Минають ізбирательні списки — вивагом мовив млявий тверезий наче чоловік: — он у Петрограді, в Москві болшовики вже. Барикади...

Я міг би не пити, я зроду не пив так — але хазяїн силоміць наливав мені в рот, — хіба ж можна було не пити?!

Я тільки відчував, як у тілі розливався мені кип'яч, як вогнем, і веселощами брало мене. Але я був при тямі. Хіба я не тямив, до чого воно йшлося, коли хазяїн наказав кумі посадити мене собі на коліна. Кума чорнява так і вчинила та ще й поцілувала мене, ущипнула і сказала:

— Ах, який він у вас... прелість!

Було тепло мені на руках у повнотілої молодиці — але я ще пручався.

— Сиди, дурачок — тупцялась біля нас хазяйка.

— Сиди, — мовив млявий чоловік.

— Сиди, глупак! — стукнув об стіл кулаком хазяїн.

— „Сидить? Ну й сидітиму! Саню! Сусано: де ти? Подивись?“

Світ гойдався мені на легких хвилях, в парі чи в диму червоніло лице хазяїнове, наче місяць сходив.

Сон був — мертва міць. А як прокинувся...

Я спав чогось на печі — на печі, а не на своїй кушетці. Біля мене, щільно пригорнувшись, лежала і гріла мене (ще так ніхто не грів мене!) Сусана. Спала. Губи їй були розтулені і вона вільно дихала просто мені в лице. Щока їй лежала на моїй щоці. Я відчував, як у виску, під вишневим волоссям, що пахло, кидалася їй „мишкою“ жила.

Це мені було так за новину, що я затамував віддих. І не прибирав, як бути. Боявся поворухнутись...

А відтак, як стій, скотився з печи.

На моїй кушетці сиділа тітка Мотря і посміхалась; вона спала на моїй кушетці — зашпилила на голові косу, обтріпалась і сказала:

— То я так зробила, щоб ти п'яний сам, бува, не впав додолу.

— Тітко Мотре, уже розвиднилось? — спробував я обіпертись об щось...

І вийшов на вулицю.

.
В пекарні кучі - й - гури бубликів. Вранішній сон і запах од бубликів. Тітка Мотря будила всіх:

— Ну, швиденько! Ну... А то хазяїн устануть.

З тітки Мотрі був зразок того типу наймитів, що працюють за совість тільки. Вони в господарстві чужім відіграють ролі чи то родичів господаревих чи так друзів. Я спостерігав у селі: отакі жіночки конче бувають на похоронах, хрестинах і розпоряджаються замість приголомшених горем чи радощами господарів.

... Як задніло, я мав розносивати бублики, але...— урочисто радісні і осяяні увійшли до пекарні дід.

Додому!

Я більше нічого не робив. Я сів на табуретку, поклав руки і, гойдаючи ногами, розповідав, як скінчив школу двохкласову і як оце тепер мене кликав учитель, Кузьма Прохорович, щоб послати у науку далі. Укладав свою зелену скриньку.

— Ти-ж ето как, Пьотр, навсегда ілі не навсегда?— поспитав здивований Митька Донцов.

О, це вийшло надзвичайно! Це вийшло „із ряда вон...“ Така подія—Митька Донцов без потреби обізвався!

— Навсегда, — сказав я весело.

— Однако, жаль...

Жаль! Жаль! У всіх я бачив сирітську думку, всі заздрили на моє щастя — не про всіх є кому отак дбати.

І всі мені хотіли щось сказати на прощання. Андрей плюнув і побажав „усього найкращого“:

— Гані, Петька!

— Не по-так тебе, босяка, — з погордою одказала за мене тітка Мотря: — он у його й

картуз новий — не твоя капелюха... І подала мені мого на sprужині (як підситок) картуза. Я певен був, що останній момент таки вирве в неї сльозу.

— Як би не отето, не революція, — сказав хазяїн, — я-є його озолотив, дед...

А Сусана нагнала вже на порозі і, тримливою рукою приймаючи з-над брів настирне пасмо вишневого волосся, на бігу, сказала потайності, повідомила.

— Андрей помінився Абрамові (судорожно вхопила мене за руку) тебе встрілити за те, що ти мене любиш... Ій-богу! За те, каже, що ти мене любиш...

— Люблю?!

— Ну - да.

Urbi et orbi. „О, тату дорогії! ваш лист — мені відрада! Це ж ви сказали: „А тобі, Петре, вчитись...“

„Одволожений (мабуть вашою, тату, сльозою) грузький у пучці папір із фронту, літери чепірнаті; недрукована думка листа скомпонувала...

„Але — гай-гай, дорогії тату, ви в тім листі розмовляєте та господарюєте, як наче ви живі.

„Ви пойняли віри, ніби-то там, під Карпатами, балакають так, як і в нас, — та й пішли брататься...

„Тату, і я люблю вас, — та-ж не випадає парубкові рюмати, я краще проковтну сльозу, хай вона буде мовчуша, як камінь...

„Тату, я свідомий того, що мені треба вчитись, але чи будете ви гніватись на мене, як я зроблю ось так:

— Поїду туди, де поля, поля, поля—простори, стерні; де Чередничка зажурена несе свої тихі води, вкриті вербовими ланцетиками; потім того повернуся знов сюди, до бубличної пекарні П. І. Козуба що на розі Проспекту й вулиці? Чи ви гніватиметесь на мене тоді, тату?¹

Катеринослав

¹ У подальшому розділі я розповідаю про те, як я повернувся до міста, зрікшись науки; але Козубової пекарні вже не було. Мене стріла сама стара Хана, — а що я тоді вже був ув окулярах, вона й не пізнала мене; як же я признався, вона промовила: — Такої красівий глаз бил,— щоб я так жіла... (А в т о р).

АНДРІЙ ПАНІВ

З ЦИКЛУ „КАВКАЗ“

ЕЛЬБРУС

Там угорі в туманах
Спить невідома дівчина,
Порухом сонним вона
Груди дівочі розкрила.
Криє серпанок прозорий
Перса холодні її.
Про невідому говорить
Мрійний Машук Змійовій:
Потяг летить і летить
Та не долине до тебе...
Дівчина солодко спить
Там у блакитному небі.
Там лише буйні вітри
Груди цілують холодні
Й коси дівчини - гори
Падають в темні безодні...
Ранок стріває її,
Прозолоть кида червону,
Щоб зашарілись усі
Гори снігові навколо.
Хоче дівчина устать,
Хмари свої позбирати,
Та не розціпе уста
І не збере свої шати...
Гей, неприступно гора,
Я закохався у тебе —

Знай - же — надійде пора
І не сховаєшся в небі...
Ще невідому путь
Знайдуть машини і люди —
Птиці сталені поклують
Білі незаймані груди.
Викрешуть слово з - за хмар,
Кинуть далеко, далеко, —
Раптом почуєш сама
Відгук з Монблана й Казбека.
Серце холодне твоє
Чітко заб'ється і рівно —
Хтось тебе, білу, скує
З світом усім нерозривно...
Потяг летить, стукотить,
Потяг минає Бештау —
Горам далеким кричить
Ще нечувану славу.

VI. 1925.

АЗЕРБЕЙДЖАН

Гаряче сонце нестерпучим палом
Встромило свої стріли у степи.
На обрію конають хмари...
А потяг наш летить, летить.
Сухі й руді степи Азербейджана,
Суворі зморшки на чолі лягли,
А там за обрієм солоним духом мане
Далеке море в синій млі.
Татарське село. Татарин сіно косить,
А татарча обід в глеку несе,
Спинилося і дивиться іскося,
Як потяг ріже чорним змієм степ.

Настане вечір... Синю прохолоду
Далекий вітер з обрію примчить,
І місяць розіллє зелену воду
І степ обпалений спочине уночі.

VII. 1925

ВЕЧІР У МІНГРЕЛІЇ

Сонце червоне гасне за морем,
Хмари на обрію хижо чатують.
Змієм залізним врізаємось в гори,
Будимо рухом тишу німую.
Крадуться хмари, хочуть лукаві
Сонце од гір і од моря сховати —
І на верхів'ях — смуга кривава
Креслить в снігах позолотисті ґрати
Там коло обрію — замки й фортеці,
Чорні обрамлено золотом мури :
Золото з кров'ю, і ніби здається
Давнє минуле в хмарах заснуло.

І в гомінливій воді Ріона
Потяг упертий — нафта й залізо —
Дивиться пильно оком червоним,
Криком сумирність вечірною ниже.
З нами, як друзі, юні тополі
З потягом поруч до сонця побігли.
Тіні бузкові по синьому полю
Тануть і никнуть в туманній глибині...
Гори стають холодніші й синіші,
Тихше Ріон покотив свої хвилі...
Ніби здається, що й потяг наш тихше
До потемнілого обрію лине.

VII. 1925

ДО ВЕЛИКОЇ БРАМИ

I

„Гей, де - б я, де - б я
Із досадоньки пішла,
Гей, і куди - б я
Своє горе рознесла!..

Кілька хвилин Софія шпарує хазяйський причілок мовчки.

Тільки — так ретельно, що вся її дівоча по-стать на високо заголених і заглиняних ногах цупко хитається вбоки, — ніби наспіх вона ви-хитує міцно забитий у стіну цвях.

А потім, відповідаючи на свої думки безра-дісні, виводе — закруглює ще раз :

„Гей, і куди - б я
Своє горе рознесла!..“

Цими словами Софія закінчує велику шпа-руну й хутко йде за новим вальком до замісу.

А з вікна висовується порепана макітра в заялозенім очіпкові, незло бликає схожими на забруднені яйця очима й захриплим горлом скрегоче :

— Ги-и-и! Горе!.. Велике горе — за ха-зайською спиною!.. Чи не горе! Щоб тільки їсти та на гулянку бігати... в оті... Жінїдли та косомоли... Оце - б не горе було!..

Макітра блискає на травневому сонці полив'яними боками - щоками й ховається за стіну.

А Софія приволикає обіруч великий вальшок глини й починає нову шпаруну.

Кинувши косяка на вікно, вона швидко забігала — зашарувала по цілому лабіринтові малих і великих щілин, чудно похрещених на стіні.

Вони сходилися. розходилися, ламалися, перехрещувалися, замикалися колами... і знову розмикалися, розбігалися й знову замикалися.

Як павутинне плутання. Як шляхи по землі, що по них так довго плутається Софія.

Ні ходу, ні виходу!

„Гей, як піду я

У вишневий садочок“!..

— Раптом вигукує Софія, ніби знайшовши, нарешті, бажаний вихід, —

„Гей, та й зірву я

Горіховий листочок!..

А по другий бік стіни луною чорної безодні відгукується :

— О, до садочка вишневого — нас мама вродила! Туди ми — підтюпцем!.. В са-до-чок! Зірвати листочок!.. Голову-б тобі зірвати, щоб не бігала!..

А Софія радісно, ніби справді знайшла давно жданий вихід, повела :

„Гей, та й спишу я

Всю досаду на листу,

Ге-е-ей, та й пошлю я

В славний город Полтаву!..

— Чи не досада! — бубонить за стіною макітра: — подумаєш, яка досада, трясця його

матері! Робила — не робила, а харчі — дай, зодягу — дай, гроші — дай!.. Щоб вам дихати не дало, злидні собачі!.. До-са-да!..

Софія домазує глину, рвачко хапає відра й тупає до криниці по воду — на новий заміс.

А слідом за нею, плигаючи по ступнях і штовхаючись у відра, бадьоро летить:

„Гей, а хто буде
Той листочок читати,
Ге-е-ей, а той буде
Всю досадоньку знати!..“

Порепана макітра знову висувається з вікна й гострими черепками шпурляє Софії вслід:
— Досадоньку знати!.. Щоб ти о-світі не зналася!..

II

А коло криниці молодичь та дівчат — не протовпишся: через кілька днів — зелені святки, й кожній хазяйці мазки, мазки та миття!

Тільки й перепочинеш, доки по воду сходиш: і спину розправиш, і словом з людьми перекинешся — душу відволожиш.

Прибігає Софія до криниці з піснею, і всі очі на себе звертає:

— Ото тобі ще й співається, Софіє?

— А співається! Хіба мені вже й співати не можна?

— Та в твоїй шкурі — то й на кутні заспіваєш!

— Та й цього доводиться! Що ж, — усього потроху! На одній страві й кишки забунтуються, — жартуючи відповідає Софія.

І усміхається так лагідно й разом — вину-
вато, — ніби сама була винна в тому, що нав-
коло неї так оце склалося.

А навколо гукають:

— Здорова, Софійко!

— Здорова, Софіє! А що це ти, — на свою
Чумириху сажа мажеш?

— Та ні, на Чумириху не сажа, а цілої клуні
треба!

— Чи це ти поливаєш її, щоб не так душно
було?

— Та, як маєш, оце раз-у-раз по воду з
відрами бігати — ти-б краще саму Чумириху
сюди притягла... та й налила її! Заразом
добру бочку води мала-б!

І всі регочуть навколо — як відра брязкають.

А Софія тільки води набрала та й геть собі
швиденько похиталася в лад із відрами на цуп-
ких ногах.

Бо не один іще заміс треба замісити. Та й
не для самої тільки глини води треба. Не
жаліє води Чумириха, — розливає більше, ніж
треба, бо хіба-ж болять їй чужі плечі?

А вслід Софії лунають поради:

— Ти-б їй глиною рота замазала, Софіє!

— Ти її всю пошпаруй! А тоді — побілиш!
Хоч раз може схожа буде на людину.

Пішла.

А коло криниці жвава розмова повелася.

— От уже справді: як нема пайди, то хоч
і у прірву піди! Так і одій Софії.

— А так! Робє вона — й виробу немає! А
Чумириха їсть її — як їржа залізо. А вона
тобі — дивись — ще й співа!

— Заспіваєш!.. Може по кутках на кутні співа..

— І викроється - ж отаке лихо дівчині!.. І як це воно так сталося?

— Як - же сталося : хотіла, кажуть, баба вирви, та насилу сама з душею вирвалася. Так ото й батько Софіїн, — Стерненко Карпо : бився тут, бився, як риба об лід, та й подався з усім гніздом аж на Амур... А хату й ґрунт Чумирі продав... Вони - ж сусіди були з Чумирою... Ну, а Чумирі це рука. Він уже давно їв Стерненка, бо тісно було такому дукові, як Чумира. То й обмотав того Стерненка боргами, як шовками... та процентами всякими. А як прикрутило Стерненка та наважився він спродатися, то так його оселя й зосталася в Чумирі в руках.

— А як - же це Софія ще й у наймах у Чумири опинилася?

— Бодай не казати!.. Пішов Стерня на той Амур шукати щастя, а знайшлося трясця : три роки промандрував, жінку й дітей у тій мандрівці розгубив — поховав та й вернувся знову сюди з однією Софією... Голий і босий... І худі — як із хреста зняті! Куди - ж його? Вдарився до Чумири : хотів хоч хату відкупити — на виплат узяти, щоб хоч притулок якийсь мати...

— Та й що - ж?

— Та не на те Чумира посідав її, щоб повертати! І слухати не схотів: „Я, — каже, — ні за які тисячі тепер не поверну, бо мені самому треба до - зарізу... Та й будівлі я вже тут понаставляв“... Ну, де - ж їм, бідним, дітися? А треба - ж було якось зачепитися. Застромила Софія в найми до Чумири, взяв Стерня під Софію грошей трохи та й подався знову кудись — порятунку якогось шукати... А Софія

в Чумири за наймичку зосталася... Так ось уже котрий рік і мучиться...

— О, Чумирисі попадись! Така вже пилка! А загнибідка яка! Тим вона мабуть і гладюща така, що й із-під себе їсть!..

— А він хіба на багато кращий? От уже: який їхав — таку й здибав! Світ зажер-би весь! І господарює й кабанів купує та перепродує... і... та й сам — справжній кабаняка! А все роздимається та роздимається...

— На дві садибі розрісся! Та й то вже тісно стає!

— Ото ж: свої старі хати поваляв — думає великі ставляти, а тим часом до Софієної хати — що колись була Софієна — перебрався, бо вона ще нова й гарна, — по-хазяйському становив її Стерненко... вікувати в ній думав... а...

— І як ото тепер бідолашній Софії коло тої хати поратися? У своїй хаті бути наймичкою?!

— Я не знаю! Я здуріла-б, мабуть, щоб мені таке!

— Що-ти в світі поробиш!.. Ну, треба йти, а то я балу, балу, а дома там...

— Та й у мене-ж там!..

III

Тільки-но Софія з відрами до хати, а Чумириха так і вкрила її мокрим рядном:

— Чи ти, часом, не на друге село по воду ходила?

— А що? Хіба-ж я довго була?

— Довго?.. Я вже думала, що ти втопилася...

Опекло це Софію і спалахнула вона, але спинила себе, тільки відказала:

— То людей поспитайте, чи я хоч на хвилинку де зупинялась!..

— О, ті люди скажуть! То — собаки, а не люди! Вони-б ковтнути мене раді, так ось нехай ковтають!

І Чумириха скрутила велику, ніби з товстих ковбас зложену, дулю.

— Ті люди теж роблять — як і ти! Тому так і мають...

— А що-ж я, не роблю? А горище он яке наклала! Хіба я мало глини з ями поповергала? А вальків на горище по драбині мало виперла? Та все одними руками: і глину, й воду, й заміс, і мазку! За сімох роблю, а вам усе мало!..

— А ти чого-ж хотіла? На роботу — інших найняти, а тебе за прикажчицю чи за пані держати? Га?.. А, голодранці ви ненажерні! Злидні ви невсипущі!..

— Та ви ще гірше злиднів...

— Що ти бурчиш там? Що ти сказала?

— Я кажу, що всім в одно не вкачатися! Комусь і злиднем треба бути! Не всім-же й багатіти!.. Бо ні з кого тоді багатіти було-б!..

— Оттакій тобі! То це ми з вас розбагатіли? з вас? Га?.. А щоб ви так дихали!..

Чумириха скіпається до Софії — аж усе її придбане сало ходором ходить по копичатому тулубові, — мов вітер підбиває знизу й хвилює її засмальцьовані монатки.

Софія мовчить.

Досада, як мокра пітна сорочка під спеку, облипла навколо неї й запирає дух.

За що? Та й доки це? Невже це на роду написано?

І так уже: робиш — як віл, їси — як собака ходиш — як старець...

А найбільша досада душить Софію через те, що їй доводиться бути наймичкою... у своїй хаті!.. В тій хаті, де ще не так давно вона почувала себе дома, де кожний куточок, кожна щілинка нагадували їй близьке та безповоротне минуле... З яким усе зникло: і родина, й радощі бідацькі, й наука її в школі, куди з такою охотою ходила вона кілька років і мріяла... А про що мріяла? — „Вчитимуся, школу скінчу, батькам помагати буду... А там... далі вчитимуся... вчителькою або лікаркою буду... на селі працювати стану... Або вчителькою й лікаркою разом? Бо... стільки тут і вчити й лічити треба!.. І так уже все добре було влаштувалося, а тут — на тобі: Чумира взявся“...

— А що це ти, заснула? Чи спочиваємо? — камінюкою бухнула Чумириха.

Здрігнула з несподіванки Софія, а потім раптом обурення, як ніколи ще, так і палахнуло полум'ям по всім тілі:

— А що-ж я, — кріпачка ваша чи що? Чи ви думаєте, що й мене вже загарбали, як і хату мою!? Ну, то не думайте-ж — то не снитиметься! Грім-би вас потрошив! — як ви нас бідаків, потрошили!..

Аж рота роззявила Чумириха, мов кишеню в старій попівській рясі.

Аж язика їй одібрало з Софієних слів!

Не чуване, не видане!

До такого дожилися, щоб твоя наймичка та тобі ж отаке говорила!

Це вже іменно кінець світа настає...

Так і захолола Чумириха на місці й довго стояла так серед великого двору, як розбита глиняна стіна, не здужаючи й слова вимовити.

Одійшла й розмахнулася тільки під вечір, як Чумира з кабанами вернувся. Та так розходилася, що й сам Чумира здивувався, а Софія так і з хати зійшла.

Але й Чумира не витримав:

— Та зажди хоч до завтрього! Бо мені й так цілісіньку дорогу кабани під вухами верещали... а тут іще й ти!.. Дай хоч попоїсти спокійно!..

А Софія на куток до подруги подалася, — до такої-ж бідачки, як і сама, тільки що не в наймах.

— Ну, Саню, заверюха піднялась! Ще й не було такої!.. Доведеться мабуть, у тебе пересиджувати...

Саня подивилася здивовано на Софію, звела плечима й докинула:

— А чума їх нехай забере! Чи то-ж первина тобі? Цур їм пек! Я-б на твоєму місці плюнула-б на їх та й годі!

— Як?

— А так: покинула-б їх. Хай їм дідько служить! Чи вже ж тобі нікуди більше пригнутися?

— Та я вже, Саню, не раз про це думала й думаю, та...

— Що? Не проживеш без Чумирихи?

— Ні, не те... а батько... Де він, що з ним — я не знаю... Ось уже зо три роки ніякої чутки... Ну, піду я від Чумири... а як піду, то вже далеко піду кудись, тут не сидітиму, а як тоді батько знайде мене?

— А хіба ти без батька не проживеш чи він — без тебе?

— Прожити то проживем якось, але все-ж удвох було-б легше та й спосібніше... Гуртом добре й батька бити, як то кажуть...

Саня задумується:

— Так. Це правда. Трудно й тяжко нам, дівчатам, одиницями борсатися... І так — гірко, і так — не мед... А знаєш що?

Саня радісно займається, легенько обіймає Софію й дивиться їй у вічі.

— Знаєш що? Виходь ти за Дениса заміж!.. Він гарний парубок і липне до тебе, як листочок молоденький... А мені то вже аж докучив: усе про тебе розпитує... та мантачить, щоб я тебе до нього нахилила...

Софія мовчить і дивиться кудись у куток — ніби в ньому — щілина, а через неї видно далеко-далеко...

— Ні, Саню! Він зовсім не такий, як ото воно здається тобі... Тепер усі м'яко стелять... Та й не про це я думала, Саню... Хіба ти не пам'ятаєш, про що я думала й думаю завжди? Ти-ж і сама казала, що це — найкраще. А тепер... Ні, Саню, з тим треба подождати.

І подружки заходилися міркувати про те, про що давно мріялося й говорилося у вільні від праці години...

IV

Ще за два роки до революції попала Софія до Чумири.

Було їй тоді 16 років — зовсім іще дівчатко, та пережила — перебідувала вона вже стільки, що й для літньої молодиці стало-б.

Особливо далася їй у знаки довга, як вік, подорож до Амурщини й назад.

Тому й у лабетах Чумирихи та Чумири не здалося їй надто важко, навіть легше й краще, ніж то було їй цілі попередні роки.

А те, що живе вона зараз у „своїй“ хаті, допомагало іноді й зовсім не звертати уваги на прикре поводження Чумирів. Тим більше, що на початку революції Чумири налякалися дуже й за ляхом своїм рідко примічали Софію, рідко дошкуляли їй більш, ніж то взагалі дошкуляло життя.

І Софії й зовсім полегшало: в неї навіть приязнь до хазяїв своїх почала була рости й міцніти. Вона бачила, що інші люди ще значно більше бідували. Тільки й того, що не в наймах, а у своїй хаті.

А вона хіба не в своїй?

І хіба навколо не те-ж саме, що було й раніш? І місце, й люди, й подруги. Тільки що без родини.

Але дівчина заздалегідь уже звикає до думки про іншу родину.

Чумира теж потроху пристосувався до нових обставин.

Революція прийшла сюди, в Хашівку, ні на себе, ні на що інше не схожа, — як і взагалі все, що приходить з далекого центру в такі глухі закутки.

Як ті концентричні кола збуханої в центрі великого ставу води: такі струнки й правильні там, вони приходять до зламаної лінії берега і кволі й покалічені до не знать чого.

Тому й на людей у Хашівці наложила вона таке враження, що вони й розібратися не могли до ладу: і хочеться й колеться.

Таке вражіння довго панувало на селі, не даючи певного місця новому побуту, хоч і пускаючи його крізь пальці до себе; не кидаючись і старого, хоч і не тримаючися за нього зубами.

Так помалу і вживалися - угвінчувалися в життя.

А Чумира то й зовсім добре вжився.

З початку революції його були підтяли трохи, хоч це й було найбільше що до земельки його. Але згодом Чумира і з цим улаштувався гаразд: майже всю землю, що була в його до революції, він потроху повернув до себе; тільки й того, що в різних руках та невеликими клаптями.

Та й під назвами різними.

А то все добре та гаразд.

І проти Радянської влади він нічого не має. Ото тільки, що полякали були трохи. Ну, так на те - ж і революція.

А то — нічого собі. І при Радянській владі непогано жити.

Так і пішло оратися життя в Хашівці мужицьким плугом: у дукаря — глибше, у бідаря — мільше.

Тільки в Софії воно часто не оралося.

Та до цього були ще трохи давні рани - причини й наростали потроху нові.

В палкозолотім сонці й тугих земельних пахо-щах розгорнулися Зелені свята над Хашівкою.

Це вже впяте святкує їх Софія у наймах.

Роки йдуть помалу!

Софія не помітила, як і дівкою здоровою стала, — так якось воно помалу та непомітно підлазить.

Так. Святки. Відпочинок.

І дісталося-б оце ради свят од Чумирихи! Сторицею, тисятерицею віддала-б вона Софії за ту прикру осоружність її до хазяйки, та — на щастя — до родичів у гості — в далеке село — поїхала: обсадилася на гарбі дітворою, як та квочка заводська, що ледве наймит на передку, за погонича, вмостився, та й посунула хмарою з двору.

А Чумира — дома: спочивати від кабанів залишився.

Боїться Софія, що тепер Чумира за неї візьметься: не спустить він їй передсвяткової задирки. А він і з людьми поводитьсь, як із кабанями.

Добре й він пиляє Софію, тільки що — через кабанів — не так часто, як Чумириха.

І боїться його Софія більше.

Він, як буравить її, то, як і Чумириха, не підносить високо голосу, але в його низькому горловому похрипуванні, схожому на кнуряче хрюкання, чується особлива терпка злість...

Не тому, що Софія того чи цього не зробила, чи зробила не так, а тому та злість, що Софія — молода й струнка дівка, що кожний рух чи поворот її — особливо якимось дратує.

Софія дівочим інстинктом почувала терпкість оцієї злости — мов росу гострої отрути на язиці.

Через те може Софія й боялась його більше.

Отже, лишившись дома, Чумира не чіпав її; чи то кабанями дуже наморений, чи з якої іншої причини, але не сказав їй і слова.

Тому Софія, аби відпочити від передсвяткового пекла, залягла по обіді в клуні та й заснула.

Міцно-міцно заснула, як спить не отруєна життям молодість.

Прокидається Софія зі страху якогось. Сон то чи дійсність — і розібрати з кріпкого сну не може.

Лупнула — коло неї Чумира лежить: однією рукою тісно за стан тримає, а другою — в неї під поясом кублиться.

Крикнути хотіла Софія, але чує — близько на вулиці люди гомонять — і страшно й ніяково кричати стало.

Тільки вперлася з надмірною силою Чумирі в горло й у груди, а сама — вузлом скрутилася. І мовчки, злісно почалася боротьба.

Зціпивши обценьками зуби Софія пручається, як у передсмертній агонії: штовхає Чумиру в груди, в горло, в зуби, колінами в живіт, у боки.

Одежа й сорочки в обох тріщать і розлазяться, й на оголеному розривами тілі в обох то там, то там виступає кров.

Нарешті Софія виривається й підскакує на ноги — тікати.

Але кабанник перехоплює її коло дверей, і знову сплітаються обое у звірячій напрузі й боротьбі.

Кілька разів Софія слабіє й руки її розжимаються.

Тоді вона впинається зубами в руки, в плечі Чумирі, й він попускає її.

Лице в його тепер таке, якого ще ніколи не бачила Софія: червоно-синє, роздуте й перекошене, зовсім не Чумирине, а зуби вишкірені й запінені, — як у кнура оскаженілого, коли він б'ється з другим.

Софія клякне від жаху і вже тільки тримається за Чумиру...

Але й Чумиру вхоркався: він тільки сопе та ведмедем топцюється на місці, а руки мляво й безсило повзають по тілі в Софії.

Тоді вона раптом зривається з місця й біжить в другі двері клуні на город — обідрана, розпатлана, перемучена.

А Чумиру мішком падає в клуні на солому.

Посиділа трохи в холодку Софія, опам'яталася та як глянула на себе — так і впала на траву й залилася здушеними сльозами.

І такою вона здалася собі маленькою та нещасною й так гірко й терпко їй стало, що немає й ляльки коло неї, щоб хоч словом за неї оступилася. Одна, як палець, людям на поталу!..

І, невідомо чому, в пам'яті став перед нею Денис.

Не той, яким вона його часто бачила й знала, — ні, а трохи инший, давніший, яким вона вперше побачила два роки тому, хоч знала й раніше.

А було так.

Пішла вона гуляти якось увечері на вулицю — Саня затягла. Та й іти більш нікуди тоді було. І причепився до неї один парубок — погано причепився: від жартів соромицьких і до чистого глуму перейшов. Бо не так Софія поведлася з ним, як то йому хотілося.

Та й які там церемонії з наймичкою! Та ще з такою, що сама-самісінька трохи чи не на всю губернію або й Україну!

Аж заплакала тоді трохи Софія.

А парубок - безесник ще гірше навратився. Схопилася Софія — додому йти хотіла, а він схопив її й геть чисто спідницю обніс! Та ще й глузує:

— А чий це ганчірки тут валяються?

Аж остовпіла Софія: ніяк уже додому йти зараз, бо порвану спідницю той безесник ногою підкидає.

Як ось чує — Денис обзивається:

— Ти що це надто вже розходився? П'яний ти чи помаханий?

— А тобі що? Сестру твою чіпаю чи що?

— А як не сестра, то вже голою й по селу волочити?

І все нижче й нижче гуде Денисів голос, — мов падає в глибокий льох.

А той Денисові — як ляпасом:

— А йди ти з нею до розтакої матері, там і батька її, може, знайдеш!..

І шпурнув ногою ту спідницю просто в лице Денисові.

Як розмахнеться Денис, мов люшнею, та так і вкрив його зразу!

Той за петельки Дениса, а Денис його з другої — раз! раз! Тільки юшка бризнула, як із дині розбитої.

Схопилися парубки розбороняти, та нікого було: спокійно стояв собі Денис, мов нічого й не трапилося, а той обіруч держався за свої щоки й спльовував кров. А потім до Софії:

— Ну зажди - ж ти, курво! Я тобі цього не забуду!..

Денис сягнув повільно до нього й поважно, мов приспівуючи, перед самим його носом протяг:

— Та тільки ти поспробуєш хоч соломинкою кинути, то...

— То що?

— То, будь я сукин син, коли не зроблю з тебе того, що ти з Софієної спідниці!.. До-о-о-бре собі це запам'ятай!..

— Тільки один Денис! — думає ридаючи Софія: — якби він оце був зараз, то зробила-б, як радить Саня. Хай йому трясця, — такому життєві!..

Як ось раптом — гуп грудка на спину. Схопилася Софія — Денис.

— А чого це ти тут вал... О, та що це з тобою?... Хтось побив тебе?..

А Софія аж охолела вся: ні тобі встати, — бо спідниця й сорочка розідрані, ні тобі сказати причину такого вбрання!

Пробує Софія засміятися та в жарти все повернути:

— Та геть!.. Нічого не трапилось!.. Ніхто не бив мене!.. Просто... з вишні увірвалася!..

— Чого-ж ти на вишню подерлася? Ще-ж до ягід не близько!

— Та... мені треба було прутиків наламати... Іди собі геть!..

Тільки щось-то ніби не вишнею тут пахне, — й Денис прискіпався немняко.

— Та перестань уже! — через силу сміється Софія й думає жартами відвести Денисові очі.

А Денис:

„Ой, не перестану,
Доки не достану
Чорних брів,
Гарних слів,
Хорошого стану!“ ...

А сам усе ближче підступає, все пильніше вдивляється.

А потім раптом кидає жарт й так по-рідному й суворо :

— Не бреши, Софіє...

— Та божуся-ж тобі, що...

— Не бреши!.. Ти була на вулиці?

— Ні.

— Це тебе той?

— Та присягну тобі, що й за ворітьми не була!

Пильно й грізно дивиться Денис на Софію :

— Так хто ж?.. Вишня?.. Га?..

Не витримала Софія: розплакалася, як дитина, й нехотя, уривками розказала прикру подію.

Рвонувся з місця Денис, та вхопила його Софія й не пустила :

— Не треба робити зараз нічого, Денисе! Не треба!.. Краще побудь отут зо мною трохи... коли ти мені добра зичиш... доки я заспокоюся трохи...

Знову сів коло неї Денис і сидів довго-довго... Так, принаймні, здавалося Софії, бо боялася вона, щоб хто не побачив її з Денисом у такому вигляді.

Але не промовив і словечка.

І також мовчки встав і пішов собі геть городами.

— Денисе, хороший... обіцяй, що ти нічого не робитимеш!..

— Як-то нічого не робитиму?

— Нікому!..

— А тобі шкода?..

— Ні, Денисе, не шкода, а тільки...

Обгорнув її Денис жалісливими очима, хитнув головою й додав :

— Та й дурні - ж ви... дівчата ! Вам хоч...

Але махнув тільки рукою й пішов собі геть.

Довго дивилася Софія — аж доки зовсім зникла за далекою лозою Денисова постать...

І аж тоді, вперше за весь час, на весь обсяг відчула й зрозуміла, яким близьким, єдино-близьким став для неї Денис...

Чумириха вернулася з гостей на другий день увечері, а Чумира, не дожидючи її, подався кудись у ярмарок — за кабанями.

Справді - ж — він просто втік із дому : писок у його був так гарно розмальований дряпанцями та синяками, що показатися Чумирисі було незручно. Бо що - ж він міг сказати їй на запитання :

— Де це ти так поцяцькувався ?..

Софія виглядала Чумириху зі страхом і трепетом. Не тому, що так уже боялася її, а просто через те, що — вовк собаки не боїться, та не любить, як гавка.

Отже Чумириха вїхала без бучі.

Чи то її там добре приймали, чи вона трохи переказилася, чи може склала це до купки — для близької okazji, а тільки повелася так, ніби вона й не гострила зубів на Софію. Хоч такі хижакі тупими зубами кусають ще гірше.

А третього дня прийшов піп — рижий, патлатий, підтрюпаний, — чисто — рудий, обдертий пес. Прийшов, — ніби - то „з молитвою“, а проте, висидів доброго півдня, поливаючи з пляшечки, щоб „милосердний господь добре вродив“...

Чорт біса пізнав та й у гості позвав.

І чого тільки не перебалакали „душевно“ ці кровні родичі:

Про „анцихриста Леніна“ (а згадуючи його — кожний раз хрестилися), „про други й слуги його“ — комуністів, про „косомолів“ і розпусту, про безбожність і кінець швидкий світу грішного, пребеззаконного...

Коли Софія щось там подавала їм чи приймаєла зі столу — вони замовкали й тільки зітхали або переводили балачку на инше; а потім знову ретельно працювали — й коло маливочки й коло „анцихристів“.

Благодать господня, очевидно, почала вже спадати на бесідників, бо в обох на ублаговорених обличчях виступала густа роса.

Особливо — в Чумирихи: здавалося, що по засмаженій та порепаній макітрі, що висить на тину під мрякою, збігають зігзагами патьоки каламутної води.

І ніхто-б не сказав, потіє чи плаче на всі свої кишки кабанничка - Чумириха.

А піп розпускав своє павутиння далі:

— От хоч-би й це: — Україну видумали... язик якийсь... український... Мужичий, неестественний видумали... Просто — галицький і богоненависний!.. Ну, а для чого це, кумушка? Я вас питаю, для чого це?..

А спітніла макітра, похитуючи побожно головою, відповідає:

— Не инакше, як тільки щоб дурити на-рід!.. За гріхи наші!..

— Нет, кумушка, ето не тільки для етого! Главное дело, главная кознь антихристово — разделеніе!! Понімаєте, кумушка, — разде-ле-ні-є! Щоб, значить, народ разделіть і змі-

шать! Всі язики змішать! Як ото при башні вавілонській було!.. Да. А знаєте, що тоді було? Перестали люди розуміти один одного і... естесвенно, розбрелися по всьому світі!.. От к чому це все йде!.. Розделеніє! Змішеніє! — он що!

Чумириха похитується, мов навантажена баржа на спокійній хвилі, потроху скапує — сльозами чи потом, — невідомо, й лемішчаним ротом витискує:

— Синедрійони!.. Книжники та хварисеї!.. Нещасте наше!..

— Да. А що всьо ето значить? Тут всьо, кумушка, по писанію, по священному писанію — как есть — совершается! В писанії повіствується: „і возстане царство на царство, народ на народ... Отець — на сина, слуга — на господина“...

Чумириха раптом зрушується з лави, мов глинище обвалилося, й похлюпала до дверей:

— Софіє! Софіє!.. Це ті мені світу кінець вішуєш, шкуро!

Та Софії не було близько на той час, і розхвильована до краю Чумириха знову пристала до бажаного берега...

V

Денис перестрів Чумиру на яру під Хашівкою. Сонце стояло надзаходи й пожежило просто в вічі Чумирі, тому він і помітив Дениса тільки вже поблизу повозки.

Тенькнуло в Чумири: знає він добре про Денисову приязнь до Софії й догадався, чому стрічає його Денис.

Але навколо було так лагідно - спокійно, що й думка про якесь непорозуміння ледве ворухилася в побряклій голові сонного Чумири.

Ось на взгір'ї пастушки бавляться, і голоси їхні шпаковим співом перехрещуються над розлогим яром. Ніби тонкі й довгі шкляні стьожки.

А ось і криниця. А по - за нею луговиною зігнулася дорога... На гін двоє - троє. А там он ген - ген і перша хашівська хата... Хтось там на дорозі маячить...

А вхоркані спекою й довгою дорогою кабани, що вдвох лежать митусь на повозці, так задоволено похрюкують, ніби це вже дома, в барлозі...

Чумира сидить на полудрабку; спустив обидві нозі й махає ними то сюди, то туди. Чи знечев'я чи хвилюючися трохи.

Денис підійшов до повозки й мовчки *йде поруч... Мов і він сидів тут на полудрабку, рядком із Чумирою, а це встав пройтися трохи.

Чумира боязко кидає на його косяки, непомітно посмикує за віжку конячину й не знає, чи йому сидіти й далі, чи встати.

А Денис мовчить й йде поруч, коло самих ніг Чумириних.

Мовчить і Чумира. Хоч і знає, відчуває, що мовчанка його найкраще розповідає Денисові про подію в клуні, але... що - ж ти забалакаєш тут?..

Хоч би цей шибеник словом, звуком яким обізвався!.. Тоді - б уже видно було, чим тут пахне... А то...

Мовчить — і йде поруч...

Іде — і мовчить...

А до села ще так далеко, що коли закричати, то... мабуть ще не чути буде... А тут ще й коняка стала!.. По своєму ділові стала, але... як - же це не до речі!.. Та й ознака це погана!..

— Но! — мов гостряком шиминув коняку Чумира.

— Та дай же скотині своє діло зробити!.. Поспієш! — призириливо виплюнув Денис і гостро з-під лоба врізався очима в Чумирине лице.

Чумирі здалося, що він геть чисто розтікся по повозці, а лишилися тільки самі очі, що так туго приросли до Денисових.

— Хто це тобі так пику поскородив?.. Не кабани, часом, ратичками?..

— А хіба що?

— Я питаю!.. А хто питає, то й не блудить!.. Знаєш?..

Переводячи сторожко на жарт, Чумира пускає:

— Може — кабани, а може — свині... Хіба не все одно?

— А тобі хіба все одно?

— А все одно: і то — свиня, і то — свиня, — сміється Чумира.

— Тобі, значить, однаково, хто - б там не подряпав пику?

— А яка різниця?

— Чи кабан мазне тебе по пиці, чи... Денис?

Чумира мовчить, ніби здивовано посміхається... а очі завіялися швидко - швидко.

— Тобі, значить, немає різниці, чи Чумириха, чи Софія?

Чумира знизує плечима й наважується жартувати знову:

— А що-ж? і то — баба, і то — баба!..
А баби — всі однакові... На лиці — не однакові,
а під хвостом...

Різно хрюснув Денисів кулак; вальком улип
в зуби Чумирі й увірвав кінець кабанницької
фрази:

— Так знай-же ти, свинорізе паскудний, що
й баби — не однакові!!.

Чумира так і хряпнувся спиною на кабанів,
а головою — на другий полудрабок і — нарощне
чи ненарощне — вдарив Дениса ногами в груди.

Схопився тоді Денис на повозку та й почав
клезити Чумиру — де попало: і в зуби, і в боки,
і в груди.

Пручається Чумира, одбивається та кри-
чить — що тільки сили.

А придушені кабани — ще гірше: зовсім по-
кривають пухлий голос Чумирин, аж повітря
шматують напруженим вереском.

І здається збоку, що на повозці пручаються,
вириваються кабани, а їх придержують, ув'я-
зують люди, тому й кричать вони не своїм
голосом — ніби повалив їх невдалий колій.

Так і подумали люди, що бачили здалеку
й чули той крик...

VI

Хто його зна, як саме: чи Софія Сані
призналася, чи Денис якось невільно блейнув
десь, чи може „провидця“ якийсь, — що їх
досить усюди, — які не бачать, не чують і
не знають, а так, надалу шепнуть непомітно
щось „цікаве“, а згодом — дивись — воно й ско-
їться щось подібне...

Хто його зна.

А тільки чутки про лабузнення Чумири до Софії павутинкою поснувалося по Хашівці... Такою тоненькою павутинкою, що й примічати її не варто було: так собі цяточка нікчемна! Порох намистом понизався...

Та нічого! З часом ця павутинка мотузом посучиться... Та ще таким мотузякою, що й воловою силою не порвеш його! Тільки затягнеш та заборсаєш.

І при нагоді хашівці жартували:

— Що-ж тут дивного? Докучило Чумири зі свинями вовтузитися, ну й поліз до людини ще...

А військові, що бували на фронтах в останню війну, прикидали:

— Да, таку фортецію, як Чумириха, аби-як не візьмеш! В неї не просунешся! Бо вона так товсто обложена, що й... не такому худякові, як Чумира, трудно достукатися.

А вчасники японської війни додавали:

— Куди там! Чумириха — чистий Оліян (Ляоян)! Нашому братові туди й не потикайся! Не всунешся! Хіба дрібного японця послати; банзай! — і просто знизу, а не збоку брати!..

— Та й із Чумири колій добрий!..

— Тільки — свинячий!..

А згодом і з Чумири в вічі глузували:

— Що-ж це ти, брат, сплохував? — Такий добрий колій, а... промахнувся!.. Ще-ж і не старий!..

— Не под ту ногу попав!

— Наспів риболо-я... А придержати нікому було!.. Він-же звик, що йому придержують!..

— Да, брат! Свиня й людина — не однакова тварина!

— Та не розказуй йому! Він і сам тепер добре знає!

— Денис йому по-хазяйському ту різницю втолкував!

— О, то хазяйського роду хлопець!..

— Та й молотник із його добрящий!..

— А за яку мірку він молотив у тебе, Чумиро?

— Та він хлопець щирий — без мірки робив...

— За Софію відмолочував!..

Хоч це й говорилося ще в жарти, ніби на вітер, бо ще ніхто нічого певного не знав, а проте Чумирі — хоч носа нікуди в Хашівці не показуй!

А дома — ще гірше!

Правда, не швидко дочулася Чумириха. Зате, як почула — трохи не стерялася!

Може більше через те, що якраз тоді ні Софії, ні Чумири не було дома — ні на кому було злість лютушу розбурхати.

А тут якраз — вогнем пече!

Цілий день коло воріт висиділа, Чумиру з базару піджидаючи. А як уїхав — то й не розібрати: кабани то на возі верещать, чи Чумириха репетує:

— А, це так собаки з жиру казяться? га?

Отетерів Чумира з несподіванки:

— Які собаки?

— Які? ще й які?! Такі, як ти, кабанюко, казяться!..

Догадався Чумира, засмоктало його під серцем. Але й зло-ж ухопило, як завина: „що це, справді, всі глумитися з мене будуть!“ Та як хрюконе на весь двір:

— Жиру!... А ти вже й із жиру не ска-
зишся!... А як і сказишся, то не забіжиш!..
Бо не піднесеш... кісточок своїх!

— А щоб тебе на марах понесло! Ти так
піднесеш! То - ж ти й до дівки понісся! Ніби в
тебе жінки немає! Огузок ти свинячий!..
Лізеш...

— Жінки? Ще що скажи! Мені легше з
кабаном на горище лізти, ніж... до тебе!..

Покинув наймитові кабанів та й похилив із
двору.

VII

А життя, хоч і помалу—як і Чумириха по
господі,—а все-ж посувалося вперед, а не назад.
Правда багатьом здавалося, що воно іменно
назад сунеться.

Але це здавалося тим, хто взагалі вже не-
здатний був уперед посуватися, спиною стояв
до руху життєвого, через те й здавалося так.

Для Софії - ж воно помітно рухалося вперед,
часом навіть прискорюючи свою ходу і споку-
шаючи бігти з ним у ногу.

Нічого ще не дало воно Софії певного, ма-
теріяльного, але висувало певні обіцянки, від-
слоняло все більше й більше обрій, що за-
микався раніше тут же ось, під Хашівкою.

А для Софії й цього було досить.

Часом—навіть більше, ніж досить, коли за-
зирнути в її недавнє життя.

Перші два роки революції Софія лишалася
майже тією, що була до цього: довжелезна й
жахлива мандрівка на Амур і наслідки тії манд-
рівки праником садонули її по тім'ї.

Вона почувала себе так, як людина, що довго котилася в глибоке провалля, зачіпаючись і обдираючись по дорозі, й нарешті впала на глибоке й невідоме дно: і не вбилася, але... краще було - б, щоб убилася ще по дорозі.

Та й молодою ще тоді була і—дівчиною. І те й друге,—особливо в селі.—мало величезне значіння. Це добре розуміла й тоді Софія, коли говорила:

— Ех, якби я хлопцем була!..

Тому вона зосереджувалася майже виключно сама в собі й мало реагувала на зовнішнє життя. Іноді тільки пильно придивиться, прислухається, та й знову пірне сама в себе.

І в щоденну каторгу.

На третім році революції Софія відразу була зробила кілька рішучих ступнів уперед—вона сміливо,—й несподівано для інших,—почала вплітатися в новий побут, що так надмірно туго щепився в Хашівці.

Однією з перших вона з незаможниками, з комсомолом, а потім і з жінвідділом, де вона була трохи ще не першим членом.

А коло хати-читальні поклала праці більше за всіх, щоб не тільки завести її, а й зробити пошкожою на свою назву.

Всі, хто тільки знав Софію, або певніше хто не знав її по суті, а знав лише зовні—водин голос загомоніли;

— Чи ви бачили? Отака дівчина—і... звихнулася!..

— Да... пропала дівчина!.. І хто-б подумав?!..

— Еге... А така путяща дівчина була!..

— Одне слово—ліваруція й край!

— Іменно!..

— Не такі люди, не Софії, та берега пустилися... То що вже й казати!..

І суворо, а разом—і безнадійно дивилися й на Софію й на нове життя.

А було це тому, що Софія не йшла поступово, хоча-б і помалу, до своєї мети; вона придивлялася, прицілялася, міркувала, перевіряла, не подаючи й малої ознаки того, що діється в неї всередині.

Потім одразу: сяг, сяг, сяг—і вже онде!

І знову ніби захолоне на тому місці на довгий час.

Така в неї була вдача й так вона виображувалася в тих обставинах.

Віяли різні вітри, налітали бурі й крутили-покручували людей і так і сяк; крутили й гнули вони й Софію, часом — аж до землі клали.

Та бурі, як і все, проходили далі, а Софія знову помалу виправлялася, стояла струнко й тяглася вгору — як і все на землі — до сонця. Тільки що - разу цупкішим ставало її стебло, — як чорнолоза: гнулася й подавалася, а зламатися і вправитися не давалась.

— Ех, щоб я була та хлопцем!

Але з бадьорячим трепетом вона відчувала, що й дівчина може зробити багато. Хіба менші можності вона має? Тільки що трохи в інших площинах, в інших засадах.

Та життя — безмірно багате й різноманітне.

І коли сонце революції піднялося над низовими туманами, пронизало їх горючим промінням і геть їх погнало густими отарами вгору — для перетворіння в родючі краплі дощу, — Софія

побачила широкі підсонячні простори й багато-багато шляхів...

А між ними — й свій: вузьенький, похвильований, але певний і яскравий шлях.

Тоді значно іншими побачила вона й людей і себе.

І туго покручена пружина, що все стягалася в неї всередині, почала потроху — то скоками, то повільно — розмотуватися й рухати Софію вперед.

Хоч і зігзагами, а вперед.

А коли спадав часом на думку Денис, то... було так чудно: іноді здавався він їй близьким — найближчим, а частіше — далеким-далеким як людина, що її близько бачила давно колись у чужім краї...

В передчуванні-ж близької й широкої волі-простору, Софія майже не звертала уваги на своє тяжке становище в Чумири, як наймички: це було звичне та й не так уже муляло крізь цупкі сподіванки хорошого майбутнього.

Тому збоку здавалося, що Софія навіки вросла в наймитівське, поневолене життя.

А що напруго часом вискакує з борозни — з отими „жінідлами“ та „косомолами“ — то це... так собі, з вітру... з „ліворуції...“ доки пошесть оця перейде...

VIII

Люди — найпрекрасніші й найпаскудніші створіння.

І найпрекрасніші й найгидомирніші речі творять — люди.

Вони забувають добро, хоча-б воно заподіялося їм учора, —

Найбільше добро люди забувають на другий день.

І пам'ятають зло, хоч-би воно трапилося десятки літ назад,—

Найменше зло вони пам'ятають до сконання.

На початку революції, коли Чумиру, як куркуля, добре й часто шарпали, Софія багато разів його виручала.

Раз навіть із-під стіни, за хвилину до смерти, Чумиру визволила.

Чому вона це робила?

Вона й сама не сказала-б, чому.

Може через те, що діялося це в її (колись!) хаті й тому ніби зачіпало її саму. Може через те, що Чумира зробився тоді надто добрящим і навіть обіцяв повернути їй хату,— ось тільки трохи з цим розгордішнем упорається...

А може через те, що надто суворе було лице в революції й твердо брала вона в руки ворогів своїх, а Софія була доброю, жалісною людиною, а Софія була — проста селянська дівчина...

Отже, все це минулося, мов і не було ніколи.

Так давно було—як і не було.

А подія в клуні — була!

Подія на ярю під Хашівкою — була!

Ніби сьогодні була!

Вони стояли перед Чумирою ще яскравіше, ніж його кабанячі операції, що ними він жив і ширився.

Таких речей Чумирині забувають. Вони завжди віддячать усію глибиною кабанячого барлогу.

І Чумира шипів, як свиня в сажі, непомітно розпускаючи навколо Софії їдкий сморід опороку.

Що вона давно того... не дівчина... Що вона давно з Денисом того... та й з іншими потроху... Що вона тільки хитра й уміє чепурно гріхи покривати... Що це... не сьогодні — завтра виявиться... Про це не одно знає, та мовчить, бо вона зараз комсомолів наслати може... і всяких там...

І снував нишком, як павук, липку й вонючу павутину.

Дениса, що розквасив йому пику й трохи печінок не одбив, Чумира збоку залишив.

А Софію, що сам же її зачепив, намучив і образив, Чумира почав обсновувати тенетами безглуздої помсти.

Та чи винна ж була Софія?!

Так. Вона винна вже тому, що — дівчина, жінка...

Ми завжди готові глумитися зі слабшого за нас і тільки через те, що він — слабший.

І запобігаємо ласки в сильнішого — навіть тоді, коли запобігання цього не потрібується.

Так. Ми дуже винні через те, що — люди.

IX

Перед самими жнивими в Хашівці почалися нечувані події.

Почалося з того, що в баби Передерієхи — покійного Передерія другої жінки, що від скаженюки шептав, зуби замозляв і бешиху згонив, — так у тії Передерієхи — курча з индиною головою вилупилося.

Голова то, положим, качача, а тільки кишка над носом индича, а хвостик — чиста тобі пипка: як притиснеш, то й молочко виступає!

І нічогісінько тобі не їсть і не п'є, тільки сидить та ротом качачим зіхає та шакає, — мов шепоче щось. Та головою все хитає, хитає, хитає.

Коли Передерієха нахилилася до нього роздивитися, то здалося їй, що воно тричі тихесенько прошепотіло :

— Молітеся... молітеся... молітеся...

Трохи не зомліла Передерієха з переляку!

Покликала сусідів: порадилися, страсну свічку засвітили, ладоном накладили, але тут „смір-ну“ треба - б було!

Побігли до попа по „смірну“ та разом — і за порадою.

На лихо, „смірни“ не знайшлося!

— І де там у господи, смірни! — гірко сказав піп: — через агарян оцих нечестивих, безбожних скоро й ладону не буде!

— А нащот курчонка со змієвою головою прорицающою... могу тільки одно сказати: не инакше це, як тільки козні врага рода чоловічеського, християнського... нам, беззаконим, нещастія віщаючого... Потому треба його, як найшвидче знищити... яким - небудь священним орудієм... без великого розлиття крові...

І поблагословив посланців.

Вернулися посланці — дві побожні бабусі — та й знову раду радити почали. Забули вони спитати „батьюшки“, яке то саме священне ворудіє, а вдруге турбувати не зважувалися... Що його в світоньку робити?

Та й придумали. Таким „священним ворудієм“ уважати можна сокиру, що неї ордань вирубували... А нащот невеликого розлиття крові...

— А гамсельнути обухом — і край! — догадалася одна спритна баба.

Взяли заступа, що ним піп в останнє мерця печатав, поклали цим заступом „курчонка со змієвою головою“ на сінешньому порозі й тут рішили знищити його, — щоб сатана більше не переступав цього порога.

Як гахнула його Передерієха обухом — тільки чвиркнуло!

Вхопила тоді заступа та й закопала мерщій у глухому кутку на городі. Ще й тричі хрестом запечатала!

І щоб - же ви думали? Пішла під вечір довідатися — аж там тільки ямка порожня! Одгреблася значить нечиста сила й зникла! Лишенько наше!

— Та то Рябчик певно вигріб! Або инший собака та й з'їв! — прикинувся словом молодий Передерієнко.

А Передерієха так і вкрила його:

— Чи ти при своїм умі? Чи собака їла - б таки нечисту силу?! Що ти? Перехрестися! Одумайся! Ой, не перед добром це все!..

А тут ще гірше трапилося (лихо - ж не приходить одне!): в церкві, аж у самій бані, геть чисто Саваох злущився! За одну ніч — як не було! Самі дошки порепані світяться!..

Найбільше дивувався церковний сторож:

— І чорти його маму знав — як заступом зчистило!.. Він, правда, й був трохи покаряжений, здутий... але - ж був держався відколи, а то — враз! Самі шкуратки по церкві валяються!

— Одступився значить од нас господь! — хлипали баби.

— Одвернув своє лице від нас грішних!..

— Не дарма - ж отой Передерієшин виродок пищав: „Молітеся... молітеся... молітеся“..

Аж по тричі підряд! Перечасує та знову кричить: „Молітеся, молітеся, молітеся!“...

— Догралися-таки!.. Тепер що-ж? Живцем лягай у яму!..

І не встигли приголомшені баби прийти до тями, як ще одне нещастя впало на голови: ікона, до якої мабуть ніхто ніколи й не молився, що висіла в темному куткові дзвіниці, раптом розплакалася! Та ще не звичайними сльозами, а кривавими! Аж сліди — дві червоні смужки — залишилися на вбогій лахматині святої!

Ну, це вже край! Навіть багато дідів і середніх чоловіків трохи голови повішали й наспіх молебня „з колінопреклоненням“ одправили. І хоч піп і вилазив із шкури, вичитуючи та виспівуючи благання всякі, та однак спокою в селі не було.

Бо й сам „батьюшка“ говорив, що все це не перед добром.

Що воно буде й чим це все скінчиться?

Коло цих наглих подій Хашівка розкололася на три нерівні частині що глибоко розмежувалися між собою.

Найчисленнішу частину складали старі і літні селяни, особливо баби й середнього віку молодиці; вони були приголомшені віщими, кінцесвітніми подіями й що - дня ждали ще страшніших подій — небесної громоподібної кари, а з другого боку, прискали слиною нестриманої злости в другу найменшу частину села — в безбожників.

Це були насамперед комсомольці, часточка непартійної молоді й де-хто з молодших і культурніших чоловіків села; вони - то й були причиною цих карновіщих подій і тому й викликали з боку найповажнішої частини і найбільше обурення й прокльони.

Третя частина займала середнє становище як по кількості, так і по настроях: вона не схилялася ні в той ні в інший бік, бо не була певна в ґрунтовності позицій ні тих, ні других, а дошукуватися правди боялися та й надто не рухливі вони були для цього. Так і йшли вони густою чередою, не придивляючись уперед і не оглядаючись назад.

Хай іде, як іде! Аби ми не з краю.

Але становище двох перших частин було надто напружене: це були два гостро ворожих табори, що ладні були що-хвилини кинутись у бій, при найменшій нагоді.

А доки такої нагоди ще не трапилося, то обидві групи дивилися одна на одну з невимовною зневагою: група старих на молодь — що цих було надто мало й були вони надто зелені, як діти, а ці на старих, що були вони нікчемні в своїх давнешніх, застарілих поглядах, як камінна сокира в прадавній вік.

Софія йшла з лівою групою, хоча й не на крайньому крилі: і вдача її природня і близькі відносини до багатьох із групи старих, і ціла в'язка дрібніших причин, що вирости з рідного ґрунту й переплели її з побутом Хашівки, не пускали її стати в перші ряди бійців.

Та й вантаж досвіду й науки вона мала ще дуже замалий для того, щоб при зазначених умовах поставитися в рішучу позу завзятого бійця.

А поговор, спотайна пущений Чумирою, часто путем залізним зависав на її ногах і руках.

Бій розпочався швидче, ніж того сподівалися обидва боки. Коли приводу хотять, то його швидко знаходять.

А безконечні молебні гуртом і вроздріб і хресні ходи по селу й по-за селом, щоб одвернути віщані Передерієшиним курчам великі невідомі біди, й дали привід свідомішій молоді розпочати герць.

Вирішили: у великій залі бувшого панського будинку, де зараз містилася школа, влаштувати прилюдну вечірку; зтягти по змозі більше людей з ворожого табору й посеред вечірки— кілька виступів проти забобонів, а головне— проти останніх подій.

— Ну, Софіє, настав і твій час: у неділю ти мусиш виступити хоч із невеличкою промовою проти туману.

Софія аж похолола. Вона вже звикла трохи виступати в невеликих гуртках жінок, хоча іноді й настроєних проти неї; але виступати перед цілою громадою та ще з ворожими громадськими думками...

— Ні, цього я не подужаю, товариство! Ви знаєте...

— Так, так! Ми знаємо, тому й пропонуємо тобі. Жадних одмов! Чергу твою й тему ми скажемо. А тут важливо ось що: до тебе ставляться краще, ніж до нас; друге—на твоїм боці багато дівчат і молодиць, а третє—ти не партійна, а це багато значить в очах наших ворогів.

Так говорила свідомо—партійна—молодь, готуючись до першого великого бою з темним шаром села.

І Софія мусила згодитися, що правда на боці товаришів.

— Ну, що-ж! Чи так, то й так! Тільки помагайте!..

— Та вже-ж! Тільки тобі самій легше буде, ніж із нами.

Почасти, це була правда: хашівці гарно ставилися до Софії. Вони не стільки любили її, скільки ненавиділи Чумириху й Чумиру, тому не так уже погано ставилися до Софії навіть тоді, коли вона „псуватися“ почала — з „комунією злягалася“.

Та ще й те: Софія була сирота, що багато бідувала, до того-ж завжди така лагідна, привітна... без яких-будь фанаберій.

Цим привертала вона до себе людей. Цим користувалася вона в роботі своїй поміж темним і впертим жіноцтвом. Цим рішила вона в великій мірі скористатися і в цей свій перший великий виступ.

І страшно було й соромно трохи:

— Що я, справді, таке, щоб виступати перед цілою громадою! Та ще в себе, де...

А з другого боку, й лоскотливий холодочок прокочувався коло серця:

— Значить, я гідна чогось, коли мене висуває товариство...

X

— Дурні ми з тобою, Саню!.. Ох, які-ж ми й досі дурні!..

— На те ми й дівчата, Софіє... То-ж так уже здавна йдеться: хлопець розум має, то й перед веде, а дівчина, як дурна, — задніх пасе...

— Ні, Саню! Я не про те!.. Я хотіла сказати, що нам дівоча натура наша багато заважає та... А ти он що! Хіба ти думаєш, що дівчині так і помагається дурною бути?..

— А мабуть, що так!.. Сама-ж ти часом кажеш: „Ех, щоб я — хлопець!“...

— Ой, Саню! Та хіба-ж я так говорю через те?... Ти сама добре знаєш, про що я тоді думаю: про звязаність нашу природню більшу, про вдачу нашу теперішню... А ти — дурними нас із роду робиш! Освіти нам бракує — це так, а розуму... Хіба мало в нас жінок розумніших за чоловіків?... Ну, скажи!

Саня сміється й підштовхує одну з подруг, що лежить поруч на траві:

— Адже-ж правда, Килино?

Килина невдоволено відштовхується ліктем:

— Тобі все жарти, Санько! Слухай краще, коли розумніші за тебе говорять!..

Тут майже весь жінвідділ у зборі: чотирнадцять душ дівчат і молодиць, не рахуючи Софії й Сані.

Сьогодні неділя. Цілий ранок дівчата прибирали землю для вечірки, а тепер вийшли в садок перепочити й розташувалися в холодку над берегом колись панського ставу.

За садом видно церкву; звідти раз-у-раз летять уривки співів і викрики попа. Згодом ударили в дзвона:

— Бев... бев... бев...

— О, на „достойно“ дзвонять! — озивається одна з дівчат і додає:

— Ой, треба на сонці запікатися, до вогню звикати, бо... мені-ж на самісінькому дні в пеклі доведеться перебувати!..

Кілька дівчат сміються:

— А за що-ж це так глибоко?

— А я-ж хор покинула!.. Щоб тільки ви чули, що мені наш піп казав!.. Ага пак: казав

ще піп, що жінщина на те й рождена, щоб слугою мужу бути, дітей родити...

— Та попові дурно робити! — несподівано вставляє Санька.

— А чом-же йому попадая його не служе? А часом у главу йому паляницею поціляє, коли мало принесе... Я бачила!..

— Доки говоримо тут оце, то воно й справді здається, що й жінка така-ж людина, як і чоловік, а прийдеш додому, то... саме в голову спадає, що мабуть піп таки трошу й правду каже...

Софія накидається:

— Тебе, Оришко, христи, а ти таки — пусти! Хіба ми не читали, що Ленін про жінку казав? Ленін! А ти з попом своїм... якого мудреця знайшла! Для нього найкраще — щоб усі в його рабами були!.. Ти мабуть хочеш, щоб так тобі відразу все й перемінилося!

А чим гірші за чоловіків учительки, лікарки? Хіба не те-ж роблять, що й чоловіки?.. Га? А якби їх не вчили, то що-б з них було? Не такі дівки, як і ви?.. А щоб вас учили в свій час, то не були-б ви тим, чим вони?

— Та покинь ти її, Софіє! То вона зпроння: їй колишне приверзлося, то вона й теревенить... Щоб тільки ти почула, що вона дома співа чоловікові своєму: „Я тобі, каже, бісова душа, не віхоть! Я — така-ж тварина, як і ти! Минулося! Ти може загс'у хочеш? Я роблю не менше й не гірше за тебе!“...

Подруги регочуть, а Оришка виправдується:

— Та то вже як бува инколи допече!.. А вона вже й...

Починається ділова розмова до сьогоднішньої вечірки.

XI

Ще за години дві до вечірки велика зала була повна; багато ще стояло в коридорі й коло вікон знадвору.

Вечірка — безплатна, тому прийшли всі, кому тільки можна було покинути хату.

Але й у залі, як і в житті: спереду шумувала й грала кольориста молодь; далі, всередині, сидів середняк, а позаду, по кутках і по під стінами засіли літні й старі селяни — найважчий шар села.

Першою, після співу Інтернаціоналу, йшла вдало скомпонована інсценовка: „Як пан Спиридон утікав за кордон“. Вона всім подобалася й зворушила навіть найдальші ряди, викликавши навіть там гарний настрій.

Після перерви, коли в залі була мішанка з людей та стільців і хвиль задоволення, із-за лаштунків пролунав голос:

— Зараз буде коротенька доповідь товаришки Софії!..

В Софії враз пересохло в роті, а ноги притягло до підлоги. Вона попрохала води й ледве потім зрушила з місця.

Назустріч їй заgrimіли оплески. Це її підбадьорило. Але вона ще не знала гіпнотизуючого впливу масового ока! Коли вона глянула на залю й зустріла кілька сот утоплених у неї очей, вона завмерла й зажмурила очі, а в голові було пусто й душно, як у тісній кімнаті після довгих танців...

Вона чула оплески, потім — чула тишу, потім гомін шумливий, що зростав і падав... і знову зростав... і вибризки стриманого сміху

між ним... Але вона боїться відкрити очі, а з горла не може витиснути жадного звука...

Хтось із товаришів сильно стусонув її в спину й різко кинув по-над самим ухом:

— Та починай же, чорт його зна!...

Не відкриваючи очей, Софія почала:

— Шановна товариство-громада!...

Ледве чутно почала вона свою промову й це примусило залю прислухатися й утихомиритися.

А Софія говорила про нашу темноту, про жахливі наслідки цієї темноти, особливо — по селах, де письменних людей майже нема...

І те, що заля почала уважно слухати, й те, що з-за лаштунків їй шепотіли: „Браво, Соня!“ — вона почала говорити голосно й усе сміливіше:

— Ви всі знаєте й бачили різні каліцтва на рослинах, на тваринах, на людях: всякі нарости, прирости... Часто знайдете дві квітки — або й три — дві ягоди до купи зрослися. Є й люди, що боками зрослися головами навіть... А є люди в шерсті, як вівці, з хвостами... Це ви бачили мабуть хоч де-хто в книжках... Отже, від цього немає ніякого „світопреставлення“, ніякого кінця світу... От хоч-би й у нас: у Петра Халупенка — всі-ж знаєте! — по шість пальців на руках і на ногах... Отже, чоловік — як чоловік: ні анцихриста з його не вийшло, ні страшного суду не було!...

Голоси по залі:

— Здорово чеше, собача Софія! Диви!...

Софія: — А у Ведмедівці торік теля з двома головами й шістьма ногами вродилося, отже, як бачите, й Ведмедівка на місці стоїть, і хазяї

того теляти не чуть, щоб крізь землю попробувалися...

Голос із кутка залі:

— Диви, яка розумна... з чортового батька!..

Софія далі:

— А ми, люди добрі, чи не з'їхали бува з глузду?

Голос: — Може ти й з'їхала, та думаєш, що й усі!..

Збоку: — Тихо! Не заважай!

Софія: — Справді: що за диковина така все-світня, що в баби Передерієхи вилупилося курча...

Той же голос: — Більша диковина буде, як у тебе вилупиться!..

Сердито спереду: — Та тихо там! Дискусії — потім!

Софія... Курча з индиною головою...

Той же голос: — А в тебе мабуть буде з кабанячою!..

Другий: — З кабанниковою!..

Софію глибоко шпигнули ці недоречні й брутальні вигуки: вона почервоніла й завагалася, чи далі говорити, чи відійти.

В залі гукають: — Тихо! Спокій! Це кабанство — отак робити! Ціле свинство.

Розпорядчик: — Запитання й дискусії — після доповіді! Не заважайте докладчикові! Хто порушуватиме порядок, доведеться вивести з залі! Товаришу докладчику, починайте!

Софія далі: ... А може то й було индича, а не курча...

Той же голос: — А в тебе коли буде?

Софія інстинктивно відчула, що тут затівається скандал її ворогами, але разом відчула

й те, що зараз тут рішається великої ваги для неї справа... може, навіть, доля... Що-ж? Невже відступити перед темною й безпідставно злою силою?— Ех!

Софія бринькнула й виправилась, як струна. Лице побіліло й стало сухим і холодним, ніби з сіруватої глини. І голос її загув цупкою гілкою під бурю:

— Ти питаєш, Сидоре, коли в мене буде? Коли буде — тоді й буде! А тільки ти не ховайся там за спину, а коли хочеш сказати — і доказати! — то виходь сюди? Чуєш! Сюди виходь!

Голос: — То що? Злякаюся хіба?

Другий голос, — злодійкувато: — Дениса полич!..

Третій, із кутка: — Та він і сам прийде!..

Софія: — То ти вийдеш, Сидоре, сюди? Чи злякався таки?..

Сидір нахабно: — Тебе? Ще й дуже!.. І вийду...

Софія: — Виходь же!

Сидір, чоловік літ за 25, з нахабною брижуватою пикою, підходе до сцени:

— Ну, що ви мені, мармазель, розкажете...

З-заду лунає регіт.

Софія: — Повтори, що ти гукав із кутка!

Сидір: — А ти хіба не чула?

Софія: — Я хочу, щоб і інші почули!

Сидір: — Інші й так добре чули вже!

Софія: — як ножем: — А я хочу, щоб ще раз почули!

Сидір, глумливо: — Тепер день — не петрівський, а язик — не попівський.

Софія: То ти тільки в темнім закутку сміливий?

Сидір: — Я й тут не бою...

Але він не закінчив.

Як гілка хитнулася Софія й з усього замаху ошарашила його по брижуватій пиці : раз! два! три!..

Сидір поточився й трохи не впав, а потім кинувся до Софії.

Але Софія раптом з розмаху садонула його в груди чоботом, і він поточився на передній ряд глядачів.

Кілька рук схопило його й виводять із залі.

Оголошується перерва на 15 хвилин.

Заля розсідається від оплесків Софії.

ХІІ

Це була остання неділя перед жнивими.

Тому ще заздалегідь молодь вирішила: по вечірці влаштувати собі гулянку, бо там — жнива, за ними — молотьба, оранка, сіянка...

Не геть - то розгуляєшся швидко.

Такі гулянки, коли влаштовували їх тісним гуртком молоді, найбільше відбувалися в баби Шапотайлихи, геть у кінці Степового кутка.

Колись - то старий Шапотайло розгонився на велике господарство, тому сів на кінці Хашівки й почав широко будуватися. Та сам незабаром умер, а діти потроху розбрелися — хто куди, й лишилася Шапотайлиха з дівчиною-онукою сама на всі великі хати.

Трудно було їй спочатку, тому й почала вона промишляти всім, чим тільки могла й чим не могла: у всяких випадках у Шапотайлихи можна було знайти якийсь порятунок.

А до всього — приймала вона до себе в хату й вечерниці, й досвітки, й гулянки всякі,—

все - ж таки де - що перепало. А хати великі, — нащо їм даремно стояти! Та й молодь охоче там збиралася: просторо там і вільно й нікого в селі не турбуєш.

Так ото після вечірки й зібралася тут молодь погуляти добре: поспівати, потанцювати і взагалі — заговіти перед жнивами

Взяли двох музик і трохи випивки дістали — для себе й для дівчат. Бо яка - ж там і гулянка, коли на столі не брязгатиме хоч порожня пляшка! Охотніше й гуляється тоді

Всі були надто веселі й шумні.

Та й було чому: через день - два до жнив уже треба братися, а головне — вечірка мала великий успіх!

І не стільки доповідь, хоч вона й чудесна була, скільки сама Софія своїм зовсім несподіваним учинком.

А це було чудесно! Софія покорила собі залю, а значить — і доповідь її ляже глибше, ніж сама по собі.

Люди завжди захоплюються героїзмом, а надто там, де його ніколи не бачуть.

Тому Софія була й на гулянці найважливішою особою: коло неї найбільше крутилося й шумувало молоде й безтурботне товариство.

А музика тне, аж у вухах лящить, а хлопці й дівчата танцюють — аж долівка стогне й вікна брязчать: гуляй Гири — три дні свят!

А за вечерею, як частувалися, то найбільше до Софії скіпалися: кожному хотілося з нею цокнутися, кожне хотіло поздоровити з успіхом. Навіть Шапотайлиха, що й зовсім не була на вечірці, а й та з Софією поцокалася й „хоч пригубити“ від неї чарочку домагалася.

— Та не п'ю-ж я, бабуню! Це я варенуху якусь — квасок солоденький пила!

А Шапотайлиха:

— Не віра, дочко, чортовій губі — положи на зубі!.. Гріх тобі буде мене стару обидити, хоч раз на віку з тобою випити!.. Хоч пригуб!..

Пригубила Софія, а воно паскудне таке — самогон якийсь чи калабатина якась горілчана! Трохи не сплюнула, та ніяково було, і вже для баби гостинної — ковтнула.

А навколо шумить, гуде, — як у млині на вітрі великому. Та й у голові в Софії щось то закрутилося, як і в млині.

Змагалася, змагалася — погано-таки! Й чого-б воно? Мабуть від утоми, що так і хилить голову — спати хочеться дуже.

Хотіла Софія додому йти, та не пускають ні за що:

— І не думай, Софіє, й не видумуй! Коли голова — приляж, перепочинь, — у баби місце знайдеться! А потім — знову будеш!.. Воно швидко пройде!..

Силовіць не пустили Софії. А вона ледве стоїть — так їй ніби спати хочеться! Прилягла Софія в другі хаті, та вже й не пам'ятає нічого

Не чула вона, як заснула, не чула вона, як її кілька разів будити приходили — потанцювати, розважитися. І Де-ис був і він приходив з дівчатами будити її — багато хотів перебалакати з нею. Та як мертва лежала Софія — нічого не чула.

А Шапотайлиха добрим словом до всіх прикидається:

— Та не будить її, дітки! Вона переспить — і сама встане! Натомилася та випила може

трохи лишне .. а людина незвична, то воно й... Не чіпайте! Хай собі спочиває!..

Ледве очумалася Софія аж уранці, як уже останні дівчата додому йшли й живосилом її стягли.

Ніби помолоченою пішла додому Софія і так їй ніяково було перед усіма, що не знала, куди й очі подіти.

— Та чого ти, Софіє, так? Це нічого! Розімнешся — пройде! — гомонять дівчата.

— Та „нічого“ й дівчат псує! — засміявся один із парубків.

— Та не Софію! — огризнулися дівчата.

XIII

Зо два дні ще почувала Софія щось негаразд у себе — мов-би яку отруту проковтнула.

Та підскочили жнива — найбільша гарячка сільська, і все зразу відсунулося геть за Хашівку: вогонь зверху пече, а й самому треба вогнем бути, щоб упоратися з хлібом у свій час.

Та гарячим огнем була й Софія, хоч і не палахкаючим:

Любила вона роботу, як ледачий гулянку, радісно відчувала сильний та чіткий рух своїх м'язів і радість важливої праці золотом просвічувалася в неї, — як стиглі золоті зерна в важких колосках.

Тому час од часу, в ритм роботі, виривалася й пісня в неї:

..Ланом, ланом —
Пшениченька яром

Горою — овес!...
Го - ро - ю - у овес...

Чому не по правді,
Молодий козаче,

Зі мною живеш!...

Мокра сорочка прилипає, мов прилита. Краплі поту бризками падають з розшарілого обличчя й швидко висихають на поколотих і подертих стернею руках.

Зі мною живеш. .

А як прийде

Вечір - вечірок —

До іншої йдеш!...

Гойдаються й глухо дзвенять замазані соком хліба та порохом коси, гойдаються й махають руками численні постаті працюючих, гойдаються й помахують золотими чубами цілі хмари колосків...

І здається, що на цьому безмежному золотому просторі, завішеному високою блакиттю, під ніжну й гарячу музику золотих струн сонця, шумує - снується Софієна пісня:

До іншої йдеш...

А до мене,

Мене молоді

Голос подаєш!...

Ніякий молодий козак не живе з Софією не по правді, не йде вечерочком до іншої, а тому й голосу до Софії не подає тоді...

Але десь у глибині Софієного серця їй хочеться, щоб це так було...

Бо в радощах здорового життя - праці, коли кожна жилка трепетно б'ється перечуванням

майбутньої перемоги, хочеться повного щастя— хочеться гострого, хоч і короткого суму...

Людина — запопадлива й запобіглива. Їй завжди хочеться тримати в руках обидва полюси життя. Щоб і в радощах, — як прикуску — хапнути гострого суму.

Зажди-ж-но, Софіє, — він тобі буде!

О, будь певна, — буде! Життя багате.

Ще в кінці молотьби помітила Софія, що з нею щось не те: хвора не хвора, а проте й не зовсім здорова. Все якось: чи то ніби погане що з'їла, чи переламалася дуже...

А як почали картоплю брати, то й зовсім уже поганим повіяло, а що воно — не добереш. Воно ніби й нічого, та лякає трохи, що воно вже давно тягнеться... Може й небезпечне що.

Їхали люди на Покрову в ярмарок — в район, де лікарка була, під'їхала й Софія з ними. І Чумира за кабанамі їхав: сало віз, та не хотіла Софія з ним їхати: після події в клуні не могла вона з ним ні бути вкупі, ні говорити, — аж одвертало її при ньому!

А лікарка молода була: не докучили ще їй хворі, то й оглянула вона Софію уважно та ласкаво.

І каже їй весело:

— Що-ж, голубко, ніякої хвороби немає в нас... а є те, що буває у всіх заміжніх...

— Я не заміжня! — аж підскочила Софія.

— Ну, то я не знаю, а тільки ви — вагітна... беременна!

Судорогою звело губи в Софії, а в роті солоно-солоно стало.

— Що... що... що ви говорите?!.. Та я-ж... та я...

Та так і впала на кушетку, де її оглядала лікарка.

— Ну, що-ж! Як і не заміжня, то й то не перешкода! Саме воно там не заплодилося...

Жах кістлявою рукою стиснув Софію за горло. Навколо все закрутилося швидко-швидко — аж у голові зашуміло, й Софії здалося, що вона каменюкою летить у якесь темне провалля.

— Та я-ж... та я-ж; близько ні з ким... не була!.. Та я-ж і не думала і не... Що-ж це таке?! Скажіть! Вірте, що й у сні не...

— Заспокойтесь, товаришко! Може ви й не пам'ятаєте, але-ж... пам'ять чиясь тут є... Це вже повірте мені... Тільки...

Лікарка ніби щось пригадує й швидко додає:

— А нуте, ляжте, — я ще вас оглянущу.

Оглядає лікарка знову і то зведе свої губи тісно в пучку, то розведе — усміхнеться. А потім:

— Да. Справді чудно: все ніби гаразд у вас... Це ясно... Але ясно й те, що дуже близько хтось побув... місяців із чотирі тому... Може ви жартома якимось... жартували з кимсь так, не навсправжки... А воно й того...

Як божевільна сиділа Софія: і стид і рвучий біль образи, глушливої образи тисли її кігтями розлютованого хижака. Вона тільки повторяла, розриваючись:

— Ну що-ж мені робити?... Що?... Ой, що-ж мені робити?..

— Та заспокойтеся, товаришко! Це всім жінкам так буває, хто з чоловіками щось має...

— Та ні з ким-же я не мала!.. Кленуся вам, — не мала! Що мені робити?!..

— Нічого не робити. Воно саме, місяців через п'ять, зробиться...

— Ну, що ж це?.. Я навіть не знаю, хто!.. „Чумира? — майнуло в неї в голові, — але ж Чумира — тільки намагався. А більш — ніхто!..“

І давуча думка — хто? — пригнітила їй тім'я так, що вона забула на який час і про те нещастя, що так несподівано — та ще тепер! — упало на неї їдкою петлею...

Багато ще хворих дожидали черги, і лікарка лагідно випровадила Софію з кабінету:

— Не турбуйтеся! Ви здорова дівчина, і все буде гаразд. А коли що трапиться — навідайтеся.

Софія пішла — й сама не знала та й не думала, куди...

— Хто?... як?... хто?... як?...

Ці двоє запитань — як цвяхи в чоботях, шпигали Софію з кожним ступнем і вривалися далі й далі.

А вона йшла та йшла.

— І коли це?... коли?! коли??!..

І раптом блискає приголомшуюче-задовольняюча думка:

— В Шапотайлихи! Тільки—в Шапотайлихи!

На хвилину її обхопила аж радість, що знайшла-таки! Але...

— Але хто?!.. Хто та як?!..

Опам'яталася трохи Софія далеченько в степу, на невідомій дорозі.

Розпитала у стрічних про Хашівський шлях. Її справили. Вона знову довго йшла, доки потрапила на свою дорогу, а потім сіла й довго думала: „хто?“ і „як?“ — ніби два гострих тиблі давили їй з обох боків у скроні.

Як жити, як помститися — хочеться взнати, хто?!

„Але як?... Почати з Шапотайлихи, почати взагалі дізнаватися — значить виявити своє становище... Не виявляти - ж — саме виявиться... „Через місяців п'ять“ — каже лікарка... Але раніше, ой, багато раніше помітять!..“

Софія розмахується й зі сціпленими зубами б'є себе кулаком у живіт:

— Нещастя моє!! От доля дівоча! — со-бача!.. Хоч-би знала, од кого?! Та знала, за що! А то...

І думки Софієні закрутилися барабаном коло валу свого: хто? як?! Який-же вихід?..

І пригадує Софія, як одна з хашівських бабів, побачивши її коло лікарні, запитала:

— А що, Софіє, лікуватися приїхала?

А в цім запитанні так і світилося твердження:

— Ага, дитину скинути приїхала! Настига вже!

„Тепер по Хашівці блискавкою пробіжить нова чутка: в Софії дитина вже! Правду значить казав Сидір на вечірці... Тому-то вона його і в пику заїхала: правда очі коле!..“

Так, це все правда: Софія чудесно знала своє село, а де не знала — легко вгадувала. Бо й сама-ж була правдива селянка.

І вертається в село. Виходу нема.

Ах, коли-б у нього та не вертатися!

Запізні Хашівські ярмаркові гукають:

— Гей, Софіє! Підводи відбилася, що си-диш тут?

— А відбилася. Може підвезете?

— Сідай. Ти ж не за двох важиш? — жар-тує просто дядько.

А Софію так і шпигонуло: „О, уже натя-кають! А-а-а!“

— А що-ж ти наярмаркувала, що з голими руками?

— Купила не хопило!.. А душі ніхто не схотів купити... Так і вертаюся з голими руками! — пробує жартувати й собі Софія.

Еге. Життя йде своєю дорогою.

Тижднів зо два вже міркує — мучиться Софія й не подолає рішення: починати справу чи ждати?

І все жде — може воно якось вирішиться.

Але не жде час!

Почалась осінь, і для інших той час поповз — як туман яром, а для Софії він біжить, біжить.

А осінь — ще більше суму піддає: важкі хмари осінні перемішалися зі ще важчими думками Софієними та обмотують і засмоктують її все більше, як трясовина.

Починати чи ждати?..

Та ще-ж і третій вихід є — зникнути з Хашівки зовсім.

Не в копанку й не в петлю, — о, цього не діждете! — а туди, куди давно поривається Софія — у місто, де є школи, де є інші люди, що допоможуть їй на ноги зіп'ястися, стати справді...

Але що-ж тоді подумують про неї близькі товариші?.. Та й папірці-ж треба буде брати якісь...

Ні, це не резон...

І знову думи, і знову муки: думи-муки й муки-думи.

А Чумириха свого не спускає.

Що-правда, після того, як вона дізналася, що за Софію чоловікові пику погладили, а Сидорові погладила сама Софія, вона вже не

в'їдала й не галасувала так, як бувало раніше. Особливо — після знаменитої вечірки, коли Софія так сильно виросла перед усією Хашівкою.

Але всередині вона так і зісталася давньою Чумирихою й допікала спотайна, як потайна собака: то чогось укине в страву Софієну й шлунка їй збавить. То вошей свинячих понапускає, що Софія потім кілька днів не оббереться. А то в чоботи Софії борошна вапняного натрусилася (Софія, доки ще не сніг, набосоніж узувалася), і роз'їла так вапна ноги, що довелося Софії кілька днів і зовсім не ходити.

А Чумирисі — привід:

— Ач, годуй, гроші плати, а вона сидить!.. Дармоїд...

Твердо вперлася Софія в Шапотайлишину хату: звідти пішло!

Та й сон її там хіба простий був? Ніколи не спала вона так.

Так. Їй підсипано було чогось у питво! Бо дівчата, що пили ту водичку підфарбовану, багато більше пили й п'яними не були...

Підла змова! Але-ж я пошукаю правди!

І в тісному гуртку подруг і товаришів розповіла вона страшну свою історію.

— Сама я не зможу дошукатися, а критися довше не хочу!

Товариство було приголомшене. А де в кого з'явився просто сумнів у правдивості Софієних слів — так зле склалася для Софії справа.

Софія передчувала це, тому показала всім лікарську посвідку й настояла, щоб викликати сюди ще іншого лікаря.

Хлопці так і закипіли:

— Це Шапотайлихи справа! Ходім до неї!..

— Ні, тут уже справа ДПУ! — зауважив один із комсомольців.

— Правильно! За Шапотайлихою хтось іще ховається!..

— Тільки — ша! Ані пари з уст ніхто! Чуєте, дівчата? Бо...

Справу розв'язали швидко — як більшовики:

— Петро й Панас їдуть до ДПУ, дають необхідні інформації й на післязавтрого запрошують сюди слідчого чи агента; на той же день привозимо й лікаря — Зінько гулящі коні має, — привезе. Збори — в хаті-читальні; до приїзду гостей — вартувати, а потім — за справу, а зайву публіку, коли буде — виставити до другого разу... Згода?

Всі погодились і знову потвердили: ні пари!

Софія спочатку була злякалася; навіть ка-ялася трохи, що поспішила, але до кінця зборів — усе зникло без сліду.

Пружина, так довго накручувана, почала поступово розмотуватися.

— Тепер — до кінця! Як говорили колись козаки, в бій кидаючись: „Або добути, або дома не бути!“

І вперше по стількох днях важкої розради Софія затигла:

„... А я тую та чорну хмару
Вітром розмахую!..“

Молодь робила, як уміла. Отже справа, доки що, розмотувалася гладко, як нитка з гарної цівки.

Лікар, у присутності слідчого й Софієних товаришів, посвідчив те, що вже було посвідчено й лікаркою.

„Комісія“ перебралася до сільради, куди привели й Шапотайлиху.

Вона прийшла перелякана, — мабуть було в неї на душі не одне чепурненьке дільце! — але рішучо заявила:

— Знать нічого не знаю й відать не відаю!

— Та ви - ж, бабо, ще й не знаєте, про що вас і питатимуть!

— Все єдно: знать нічого не знаю!

Кругом сміються:

— О, в ції не допитаєшся!

Слідчий підводиться:

— А ходім, бабо, в ту кімнату, — там побалакаєм.

— Чого мені в ту кімнату треба? Я й там однаково скажу: не знаю та й край!

— Ну, там побачимо! Ходімо.

Зоставшись сам-на-сам із слідчим, Шапотайлиха й зовсім труса повезла: вона гадала, що тут їй зараз накладуть по саму зав'язку. Коли-ж цього не трапилось, вона перейшла знову на стежку незнайки

— Чи ви пам'ятаєте, бабо, як у вас під неділю гулянка була після вічірки в школі?

— Це пам'ятаю! А більш нічого не знаю.

І очі в Шапотайлихи забігали, як миші.

— А що там дуже п'ячили. П'яних багато було?

— Що ви! Які-ж там п'яні? Хлопці по чарці чи по дві випили горілки таки, а дівчата медок пили... таке собі — водичка червона...

— А п'яних не було? — суворо запитує слідчий

— Де там! Бог з вами!... і чого там п'яніти?...

— А де-ж-то Софія Стерненкова напилася? І чого вона напилася?

Слідчий так і влип очима в її очі.

Аж тепер Шапотайлиха догадалася, куди справа загинається, й замовкла, як стовп.

— Ви чуєте, що я вас питаю?

— Нічого я не знаю. Може вона й випила там у хлопців зайву чарку, бо її тоді всі частували, — а воно молоде, хіба йому багато треба!..

— А від зайвої чарки, — хоч-би й молоде, довго спатиме? і спатиме так, як Софія спала?

Всі зморшки в баби натяглися згори вниз і вона тільки:

— Не знаю... нічого я не знаю! Хіба я... знахурка?

— А я знаю! — залізом придушив слідчий.

— Чим ви частували Софію? — Теж водичкою червоненькою?

— Я... не частувала!... не пам'ятаю... здається...

— То може свідків укликати, щоб нагадали вам? Та й ще де-що може нагадають...

Шапотайлиха шамотіла щось білими пожмаканими губами й, очевидячки, зривалася зі своєї позиції.

Слідчий одпустив гайку.

— Та ви, бабуню, не бійтеся: до чого тут ви? Я-ж знаю. Мені треба до того добратися, хто вашими руками все це робив! А ви що? Ви собі бідна вдова, що с'як-так на шматок хліба перебивається... Що там з вас!..

Розмова далі була вже коротка. Баба тільки прохала, щоб нікому не розказували, що це вона сказала:

— Бо мене-ж, голубчику, вб'ють тоді!.. Підпалять!..

І розповіла Шапотайлиха — як безодню відслонила:

— Приходе якось він до мене в хату... Пізенько вже було — ми з онукою спати вже полягали... Та й питає: „Чи неможна, каже, в тебе, бабо, самогону добрящого розжитися?“ А де-ж у мене той самогон? Хіба я роблю його чи торгую? Я аж розсердилася на його Ирода!... „Ну, то може каже, знаєш, де 'є, то збігай, — я даром не схочу“... Та слово-по-слову — й розбалакалися про мої вжитки вдовини... про його... а він і каже...

— Хто ж це він? — питає слідчий.

— Та, — баба оглянулась, — Чумира-ж отой, кабанник... Та й каже: „Немає мені життя через оту Стерненківну... і прогнати не можна — прикопатися ні до чого... а й держати я вже... не видержу... Якби ти або поробила їй що, або... в опорок увела такий, щоб вона й з Хашівки забігла“... Та й почав підговоряти... на це таки!

— Ви, бабо, не розвозьте зайвого, а кажіть просто: що він підговорив, що зробив.

— Так ото й радить він: „Ти, каже, як-небудь підпоєш Софію та й поглумишся — дівоцтва позбавиш... Я здивувалася, а він сказав, щоб я на город навідувалася, — за повітки, мов надвір, а він туди підійде та й щось передасть... У вертинара, каже, довідавсь як таке роблять...

— А питва для Софії теж він передав?

— Він-же, він, — усе він мені підсунув, кабанюка проклятий! Щоб йому...

— Далі розказуйте.

— Як ото вже Софія заснула, то він мені й баночку... з якоюсь рідиною передав: „Усе оце, каже, влийте!“...

— А як же ви вливали? — допитує слідчий.

— А він же мені й прискавку таку дав...
Ще й показав, як набирати й прискати...

— Ну?

— Ну, я й... уприснула...

Коли привели Чумиру — він рішуче відмовився, що хоч що-будь знає в цій справі...

Коли-ж його звели з Шапотайлихою — він усе звалив на неї:

— Я тільки говорив якимось, що добре було-б якимось так провчити Софію... Та й тільки... а рахунків із Софією не знаю...

Але далі так заплутали одне одного, що вже й самі побачили, що обмоталися по самі вуха.

Чумиру й Шапотайлиху заарештували й відрядили в район.

А Хащівка трохи не перевернулася з такої новини.

В Хащівці тепер і ворогів Софійєих, здається, не залишилося...

Та тільки й Софія не хоче вже залишатися.

Розрахувалася вона з Чумирихою остаточно й аж трохи весело їй стало, що копійчина чимала зібралася — буде за що в новому місці руки зачепити, доки якимось там улаштується.

Ой, тяжкою ціною воно їй дісталось!

Та й у дорогу швиденько почала збиратися.

— Куди-ж ти намірилася? — питають подруги й товариші.

— Ще й сама не знаю гаразд... Тільки не тут!...

Влаштувало їй товариство вечірку прощальну, та не весела вона вдалася: всякий знав, що

не до веселощів зараз Софії та й Софії шкода було. Стільки років жили вкупі!..

— Але все-ж добре, що ти на кращі люди підеш! . Школа, робота нова... а не в Чумирихи свинюшники вичищати...

Трошки поплакали, трошки посміялися, гуртом Софію в дорогу спорядили.

— А завтра ми тобі всі документи приготуємо й приставимо, — щоб тобі не ходити! — обіцяють їй комсомольці.

— А в обід — і на вокзал одкатаємо! Ти де? В Саньки будеш? Ми гуртом тебе й на вокзал проведемо!

— Спасибі... спасибі, товариство мое любе!.. Я-ж — як дочка ваша...

І так шкода стає Софії всього того, що кидає вона тут зараз... Їй знову згадується Амурська подорож... аж кров холодне!

— Чи й ця буде такою?

— Чи доведеться коли повернутися сюди знову?...

...
— Ох, та ще й вантаж оцей! Кабаненко молодий на душі сидить!...

Та невже-ж я тебе не збудуся?!..

...
А час побіг так швидко-швидко, аж страшно.

Ось ніч майнула, як чорний прапор...

Ось ранок — сірий, морозяний, — мов иній на старій стерні...

— Спасибі, Денисе! — і Софія тисне йому руку й цілує міцно-міцно...

Гарба торохтить голосно й довго по мерзлій дорозі, а навколо сміх і жарти товариства, що провожає Софію до далекої станції...

Софієни губи теж склалися в усмішку та так і лежать нерухомо... А сама вона зовсім не сміється й думає - думає про щось инше...

Ось у ніс важко б'є запах, що ним дихають сотні тисяч ковалів пролетарської республіки,—

Приїхали.

— Прощай!.. Прощай!.. Пиши!

— Тримай звязок!

Мелькають голови, шапки, уривки слів... гуркіт...

Одна...

Намучена останніми подіями й дорогою Софія схиляє голову на вікно вагону й потроху дрімає.

А перед очима снується далека невідома ще дорога... люди... будинки... потім усе криється темносірим густим туманом; тільки світиться маленька цяточка—чи зірка, чи далекий вогник... Він яснішає, шириться... а на його тлі вимальовуються три знайомі, так близько знайомі знаки: ВКП.

Вони зростають усе більше й більше, і здається, що вони швидко посуваються назустріч Софії. Особливо — П.

Воно розростається до величезних і широких дверей, що стали над Україною... потім — далі — над усім Союзом...

А в ті двері все йдуть і йдуть величезні натовпи людей: попереду — дівтора, малеча, — „це піонери“, — думає Софія; далі — юнацтво, а ще далі — люди всякого віку...

Як бачила вона десь на малюнкові.

А поруч, раз - по - раз мелькаючи, мчать потяги, пливуть пароплави... і стрункі, як журавлі, несуться аероплани.

Та все у ті двері великі... Та все у ті двері...

Ось посунули люди різних націй: німці, англіїці, турки, індійці... китайці... і ще й ще якісь, яких Софія ніколи не бачила й не знає. Білі, чорні, жовті, червоні...

Вона й сама летить потягом просто в ці двері.

А колеса так м'яко поколисують вагони й усе голосніше стукотять — вигравають: „ве - ка - пе, ве - ка - пе, ве - ка - пе...“

І від кожного стуку того двері розсуваються все ширше й ширше...

Аж розправляються верхні кутки, й ті двері стають похожими на дугу — веселку, що розкинулася величньою брамою трохи чи не над усім світом і випускає по - під собою все більші й більші натовпи...

А над брамою грізно здійсмається велетенська постать Будівничого, що надлюдськими зусиллями збудував цю браму.

Його рука кометою рішуче простяглася вперед і, ніби всесвітній компас, показує шлях.

А очі, як два могутніх прожектори, врізуються в далекий морок і в безконечні натовпи народів і пильно - пильно вдивляються в ці великі армії...

Аж плюскне Софія — так їй страшно того погляду!

— А чи здатна - ж я!.. Чи гідна я сюди ввійти??..

— Але - ж він кличе... непереможньо кличе!..

І Софія, заміраючи, в'їздить під Велику Браму...

ПЛУЖАНСЬКА ТВОРЧІСТЬ

(Бібліографічний показник).

Трудно зробити облік усьому написаному кожним членом „Плугу“, оскільки його праця буденна часто не підлягає навіть його власному обрахункові. Цього не дозволила й обмеженість місця для бібліографії. Тому довелося, напр., поминути рецензії його та на нього, звіти, дрібні оповідання, вірші й статті по журналах, детальний опис окремих книжок і т. д. Але все ж називалися деякі твори доплужанські, що можуть характеризувати автора.

За джерела до бібліографії стали: видання творів, анкети плужан в ЦК „Плугу“, що залишилися після перереєстрації 1925 р., додаткові листовні відомості від них, каталоги Книжкової Палати (в Харкові), вказівки голови „Плугу“ С. Пилипенка, картотека М. Биковця, друковані каталоги ДВУ, „Книгоспілки“, „Часу“.

Вся бібліографія вийшла на 5 друк. аркушів, чому довелося з неї зробити лише виборки. Зазначено, напр., лише журнали та часописи, де співробітничав даний автор, часто без назв і дат уміщення творів.

Вжито при цьому таких скорочень: „Комунарка України“—К. У.; „Селянське Життя“ (Черн.)—С. Ж.; „Ленінська Зміна“—Л. З.; „Життя й Революція“—Ж. і Р.; „Червоний Кордон“—

(Кам. на Под.)—Ч. Корд. ; „Правда Прилуччини“
Пр. Прил. ; „Молодий Робітник“—М. Роб. ;
„Глобус“—Гл. ; „Червоне Село“—Ч. С. ; „Літе-
ратура, Наука, Мистецтво“—ЛНМ; „Мистец-
тво“—Мист. ; „Шляхи Мистецтва“—Шл. М. ;
„Сел. Правда“—С. Пр. ; „Селянка України“—
С. Укр. ; „Червоний Шлях“—Ч. Ш. ; „Шлях
Освіти“—Шл. Ос. ; „Нова Громада“—Н. Г. ;
„Сільсько-Господарський Пролетар“—С.-Г.П. ;
„Культура і Побут“—К і П ; „Праця та Воля“—
Пр. та В. ; „Робітниче-Селянська Правда“—
Р.-С.П. ; „Пролетарська Правда“ (К.)—Пр. Пр. ;
„Молодий Більшовик“—М. Б. ; „Селянська Бід-
нота“—С. Б. ; „Червоний Юнак“—Ч. Ю. ; „Чер-
воні Квіти“—Ч. Кв. ; „Знання“—Зн. ; „Радянське
Село“—Рад. С. ; для видавництв „Книго-
спілка“—Кн. ; „Державне Видавництво Укра-
їни“—ДВУ ; для міст Харків—Х. ; Київ—К. ;
Кам'янець на Поділлі—Кам. ; Катеринослав—
Кат. У дужках біля прізвищ подано рік і місце
народження.

Не завжди можна було встановити, що саме
з названих у кожного автора творів треба було б
рознести, зазначивши під тими чи іншими з
його псевдонімів. По змозі, оскільки це не
ускладняло справи, твори за псевдонімами ста-
вилися окремо. Деяких письменників, що
друкувалися під прибраним ім'ям, ми вважали
можливим включати в опис тільки за їхнім
псевдонімом, біля якого зазначалося справжнє
ім'я лише, дата й місце народження.

Рукописних творів, хоч би вони були вже
й відданими до видавництва, редакцій, Вищої
Реперт. Ради або набору, — ми сюди не вклю-
чали.

Можливо, що по-за нашою увагою лишилися деякі твори, опубліковані вже після поданих авторами в січні анкетних відомостей, особливо ті, що друкувалися на провінції й лишилися маловідомими.

Для точного обліку плужанської творчості в майбутньому, рекомендується всім членам спілки надсилати нововидруковані свої твори, де б їх ни було вміщено, до книгозбірні ЦК „Плугу“ (Харків, вул. Пушкіна, № 24).

Всього членами нашої організації видруковано було: прози 64 книжки, поезії—49, п'єс—45, критики—7, різних 32. Разом перу плужан належить 198 окремих книжок,—з них 69 видано до вступу в „Плуг“.

Цікавим, для означення розміщення й кількості творчих плужанських сил по Україні й по-за нею, від чого в залежності стоїть і височінь літературної продукції на місцях, інтенсивність її, якість, тематика і т. далі,—є розподіл 138 плужан по філіях і містах на початок 1926 р.

Він зводиться до таких числових даних: Харків—57; Київ—12, Лубні—5, Умань—3, Павлоград—4, Черкаси—3, Миргород—2, Прилука—3, Катеринослав—5, Охтирка—3, Полтава—5, Ромен—1, Чернігів—2, Тифліс—1, Вінниця—2, Одеса—2, Олександр.—1, Суми—2, Житомир—1, Ніжин—2, Глухів—1, Шепетівка—1, Ізюм—1, Бердичів—1, Н.-Сіверськ—1, Севастополь—1, Богучар—1, Проскурів—1, Донбас—1, Теодосія—1, Кам'янець-Под.—3, Бориспіль—1, Миколаїв—2, Хорол—1, Широке—1, Башкирія—1, Кремінчук—1, Біла Церква—1, Зиновівськ—1, Остер—1.

Алампієв Петро Март. (1900. Іванівка, Харк.).

1) Спроба виклад. іст. культури в сільськ. школі. Шл. Осв. 22., ст. 120 т. 3000.

2) История транспорта. Поп.- наук. розв. Вид. Об. Сод. Юн. Лен. 25.

3) Курені та хмародряпи. Поп.- наук. р. Об. Сод. Юн. Лен. 25. X., с. 40, к. 40.

4) Статті, рец. в Шл. Осв., Нар. Уч. та ин. педагог. часоп. (методика, дит. літер.). Як хлопці бога шукали, опов. (На зміну 25 р., чч. 17 — 22).

Алешко Вас. Ів. (1889. Суми).

1) Поезії, кн. I., X., 20. Рух. ст. 96.

2) Громодар, поезії. Всеукрлітком 20. с. 31, т. 3000.

✓ 3) Димарі в квітниках, поема. Цех Каменярів, 20. ✓

4) Божественні реп'яхи. Побут. мал. Суми, 25, с. 64, т. 2500.

5) Терниця, поб. мал. сільські. Суми, 25, т. 4000.

6) Поезії, опов., фейл'єт., нариси в Укр. Хаті, ЛНМ, Мист., Укр. Музі, Засіві, Ріллі, Хліборобі, Маяку, Дн. Хвилях. Шляху, Віст., Сел. Пр., Чер. Ш., Всесв., Пламені, Плуж., Плаузі й Молоті, Шл. Мист., Сел. Буд. і др.

Артемів Мик. Мик. (1896. Вороніжчина).

1) Оповідання: Матюшкино рожество, Вор. 13; Скарб, Нар. Журн. № 18, 13; Дед, Нар. Журн. № 50, 13; Макар Прокоф. и Пантющка. Зем. Журн. № 12, 16 р.; Родным запахло, Зем. Журн. № 29, 16; На стойке, Зем. Журн. № 42, 16; У багні, Праця та Воля № 1, 17; Антропологічний дослід. Пр. та В. № 23, 18.

2) П'єси: Пан Скоропадський, Пр. та В. № 15, 18; В саду. Сборн. п'єс для нар. театра, Москва 23; Праздник труженика, агіт. п. М. 25.

3) Брав участь у Нар. Журн., Воронеж. Ком., Воронеж. Кооп., Сов. Пути, Бедноте, Батраку, С.-Х. Жизни — опов., нариси, публіц., агро-п'єси.

4) Інші брошури: Беседы по борьбе с засухой, Калач, 21; Что такое с.-х. кооперация, Богучар, 24; Сост. с. хоз.-ва в Калач. у., 22, Калач; агро-п'єси.

Атаманюк Вас. Ів. (1897, Яблонів, Галичина).

1) Як сурми заграли до бою. Поезії. Відень, 16, с. 57.

2) Чари кохання, поезії. Кат. 21, с. 71.

3) Хвилі життя, поезії. Кат. 22, с. 66 + 4, т. 550.

4) Дві казки. П'єса. Кат. 22, с. 28.

5) Василько. Зб. оповід. Кат. 22, с. 57, т. 2500, к. 20.

- 6) Нова євр. поезія. Антологія. Друк. К. 23, с. 36, к. 40 т., 2000.
 - 7) Жовтень. Акварелі. Друкар. К. 24, с. 48, т. 2000.
 - 8) В кіттях білого орла. Поезії. Пролеткульт, Вінніпег 24, с. 22.
 - 9) З бурси на Січ. П'єса. Кат. 22.
 - 10) Мужичька арихметика. П'єса. Кат. 25, с. 16, т. 3000, к. 15.
 - 11) Оповідання. Кат. 22.
 - 12) Окремі твори друкували: Ukraina Stelo, Шляхи, Черв. Калина, Вир Революції, Нова Культура, Голос Праці (Вінніпег), Голос Робітничі (Канада), Черв. Шл., Веселка (Каліш), Черв. Кв., Нова Гр., Робітничія (Кан.), Рад. Село, Глоб., Світ (Львів), Всесв., Плуж., Заря (Кат.), укр., галиц. і америк. часописи.
 - 13) Крит. нариси і статті: Назва „Україна“ і „український“ у творах Шевченка. Кат., Укр. Прол. № 42, 20; Життя Шевченка й доля України, Укр. Прол. № 43, 20; М. Ірчан, літ. - біогр. нар. (Бунтар, 2-ге вид. К. 25); Ст. Руданський (Співомовки, К. 26); Блок - нот письменника, Плуж., № 4, 25, та інші.
- Баленко, Гавр. Макс.** (1892. Кисилиха, Зінківщ.).
- 1) Оповідання: Повстанці, Рад. життя. Ромен, 25; Життєпис. Р. Ж. № 13. 25.
 - 2) Поезії окремі в Черв. Юн. (Полт.), Владі Праці, Рад. Житті.
- Баран Мих. Лук.** (1884, Скала на Збручі. Галич.).
- Оповід. друкув. у Галич. в ріжн. літ. часописах.
- З 18 р. друк. публіц. в Більш., Комунарі, Прол. Пр. Рад. Осв. і т. д.
- Інші праці: Школа Червоних Старшин, ДВУ. 21, к. 5.
- Бедзик Дм. Ів.** (1898. Вільхівці, Сяніцьк. пов., Галич.).
- 1) Люде! чуєте? П'єса. ДВУ 24, с. 50, т. 5000, к. 25.
 - 2) Шахтарі. П'єса разом з попередч.
 - 3) За кулісами церкви. П'єса. ДВУ, 25, с. 38, т. 3000 к. 18.
 - 4) Чорнозем ожив. П'єса. ДВУ. 25, с. 52, т. 5000, к. 36.
 - 5) Оповідання: Син чорної кузні, Черв. Кв. № 5, 24 р; До сонця, Ч. Кв. № 6, 24; На світанку, Ч. Кв. № 9, 24; Обкомсомолили Цукровик, № 1, 25; Пісня заводу, Ч. Кв. № 1, 25; Вітер з України, Зн. № 25.
- Бен. (псевд.) Степ. Хведор.** (1900. Лозоватка, Київщ.).
- Поезії в часопис.: Ч Шл., Сел. Пр., Н. Гр., Кр. Арм., ЛНМ і т. д.

Биковець Мих. Мик. (1894. Бірки, Зіньківщ).

Статті, нариси, рецензії на гром. педагогічні, літ., літер.-критичні теми в: Ч. Шл., Шл. Осв., Рад. Осв., Нар. Уч., Зн., Вістях, Сел. Пр., Плуж. К. і П., Сел. Укр., Н. Гр., Незам., Вільн. житті, Черв. Кв., Самоосв. та інших рад. часопис. з 1918 р., з них: Криза укр. дит. книжки, К. і П. № 12, 25; Вимоги до дит. кінофільм, ЛНМ № 24, 25; Яка повинна бути п'єса для дітей, Вісти № 72, 24; Кіно для дітей, Вісти № 117; Літер. і політика, Зн. № 40, 24; Огляд літер. для селянки, Сел. Укр. № 3—5, 24; Огляд дитячих п'єс, Ч. Шл. № 3, 24; Оснівні соц. моменти в творч. Шевченка, Нар. Уч. № 10, 25; Дит. літер. в роботі Плугу, Плуж. № 1, 25; Стінгазета і рукоп. журн., Плуж. № 4, 25 і т. д.

Божко Сава Зах. (1901. Крутоярівка, Катер.).

1) Над колискою Запоріжжя. Повість. Ч. Шл. 25, с. 60, т. 7000 к. 30.

2) Попул.-істор. брош.: Козаччина, с. 8, т. 10000. ЦК КСМУ, 22; Хмельниччина, ЦК КСМУ, 22, с. 58, т. 20.000, к. 7; Гетьманщина, ЦК КСМУ, 23, с. 95, т. 15.000.

3) Т. Шевченко. Крит.-біогр. нарис. ЦК КСМУ. 23.

4) Статті, рецензії і т. д. у Черв. Шл., Зн., Роботі, Вістях, Більш., Сел. Пр., Черв. Юн., Черв. Кордоні, Кр. Печати, Плуж., Студ. Рев. і др.

Будяк Юр. (псевдон. 1879. Красногорка, Червоноградщ.).

1) Темнота. Київ, Ст., 1905 і окрем. книжкою.

2) Невіщаниця. Іст. поема. 1907.

3) На полях життя. Поема. В журн. Чорна Рада. Відень, 1909 і окр.

4) Буруни. Поезії. К. 10.

5) Пан Базалей. Поема. Уко. Хата 11 і окр.

6) Дитячі опов.: Рогань, Черв. Комірець, Орел — піднебесні крила, перекл. з англ., вид. Лан. К. 11.

7) Жовтнева казка. Дит. п'єса - фєврїя, К. 24, с. 20, т. 2000, к. 60.

8) Під промінням Черв. Жовтня. Дит. п'єса, К. 24, с. 24, т. 5000, к. 25.

9) Оповідання: Марина Копачівна, Черв. Шлях № 11—12, 24; Після розгрому буржуазії, Гл. № 18, 25; У велику браму, М. Біл. № 80, 25.

10) Дитячі оповідання, поеми, казки, жарти у журн. Більшовиченята 25 р.: По закону, № 19; По синичку-

молодичку, № 21; Митька - піонер, № 20; Подорож до раю, № 21, Розгром, Семко Пожежний, Данилкова ялинка і т. д.

11) Друкував фейлетони, сатири, вірші, публіц. і крит. ст., реценз. і т. д. у часоп.: Крым, Кавказ, Тифл. Листок, Хлібороб, Гром. Думка, Рада, Село, Засів, Бджоли, Київ. Стар., Л. Н. В., Укр. Хата, Шершень, Хрін, Глобус, Молод. Більшов., Більшовиченята і т. д.

12) Попул.-наук. книж.: Дикі люди, Лан, 09; Америка, Лан, 10.

Бурдун Мик. Дмит. (1901. Охтирка).

Поезії в часопис.: Школьний Луч, Голос Юнацтва, Черв. Кв., Черв. Юнак — з 1917 р.

Бурлак Ів. Ант. (1901. Горностайпіль, Київщ.).

Поезії в часопис.: Красноарм. Правда, Будь Готов, Сел. Правда, Мол. Село — з 1923 р.

Васильченко Ів. Анд. (1901. Кагарлик, Київщ.)

Побут. нариси в „Укр. кутку“ газ. Кр. Воин (Тифлис) з них: Петрик № 1, 26. Два шлюби, № 3 і т. д. Введенська Н. Кат. Андр. (1894, м. Каменів, Бессарабія).

Пієси: Катерина (ухв. ВРН); Шахтарський гість, в ж. Сільський Гість, ч. 2, 1926 р. Друк. в альм. Круг (М.). Ведмицький Олександр Микит. (1894. Прилука.).

1) Під загравою повстань. 36. трьох автор. Прилука, 23. с. 4 — 62, т. 5000.

2) В ореолі. Агіт'єса, Прил. 24, с. 32, т. 2000.

3) Новий рік. Карт. інсц. Прил., с. 11. т. 50.

4) Оповідання: Перший Провал. Пр. Прилуч. № 21, 25; Бюджетова драма, Нар. Уч. № 43, 25.

5) Поезії в часопис.: Ч. Шл., Зн., ЛНМ, Сел. Укр. Студ. Рев., Сел. Буд., Щод. Вісти, Прав. Прилуч, Плуж. і т. д. з 1922 р.

6) Гуморески, фейлет. в Правді Прилуч., Пасічніку, Нар. Уч.

Вільховий Петро Яким. (1900. В'язівка, Павлоград.)

Оп.: Безпритульні, Зірка, Кат 23; Школяр, Юн. Пр. 24; Чекають на допомогу, Зн. і С. Б. 24; За штрафовкою, нар., Зірка, 24; Колись і тепер, 3; Хороший чоловік, 3; П'яна Балка. Виявилось, що, Вісти, 24. Переминився, 3., 24. Секлета Фаровна, С. Укр., Матв. 25.

Про сумний час, Зір. 11, 25, В революцію, К. і П. № 9, 25.

ДРУГИЙ З'ІЗД „ПЛУГА“ 5 КВІТНЯ 1925 РОКУ

Волошок (псевд.) Вол. Гр. (1903. Ташлик, Черкащ.).

1) Червоні колядники. П'єса. Вин. 22.

2) Червоний великдень. П'єса. Вин. 23, с. 20.

Воронин Прох. Дан. (1885. Цвіжин, Він. окр.).

1) Оповідання. 1-ша збірка (Як я виграв самовар, На зажинках. Тorgи, Дума заводського робітника, В суді). К. 09, с. 47.

2) Оповідання. 2-га збірка (Щасливий день Флора, На шляху, Вона у нього, Місце тут наше). К. 10, с. 61, т. 150.

3) Коло церкви, Криниця. К. 11.

4) Такий самий. Ж. Світло і окремо. Крин. К., 11.

5) Оповідання й нариси: Радивонка. Ж. Світло № 5, 11; До й після теплого Олексі, Світло № 4; Будьмо кращі, ЛНВ. № 3. 13; На новій квартирі. Основа. Од. 12; Перші вогні, Путь Просв. № 6, 22; Їхні герої, Черв. Село, № 16, 23 і Більш.; За карткою, Ч. С. і Більш., 23; Командировка, Більш. і Укр. Щод. Вісти, 23; Поборник релігії, Ч. Село, 23.

6) Агітоповідання, фейлетони, нариси в: Ч. Селі, Черв. Краї, С. Пр., Сел. Бідн., Більш., Вістях, Изв.—Вин. і Катерин., На посту (Евпат.). Раніше в: Гром. Думці, ЛНВ, Мол. Україні, Утр. (Х.) та ин.

Гак Анатоль (псевд. 1890. На Донщині).

1) Студенти. П'єса. Книг. 24, с. 104, т. 3000, к. 50.

2) Куркуль, Н. Гр., № 25, 24 і окремою книжкою. Книг. 25, с. 20, т. 2000, к. 10.

3) Оповідання: На Червон. полях, Н. Гр., 23, і збірка До перемоги.

Гжицький Вол. Зенон. (1895. Острівцеь. Теревов пов. Галичина).

1) Трембітині тони. Поезії. Рух. 24, с. 63, т. 1000.

2) По зорі. П'єса. Ч. Шл., 25, с. 80 т., 10 000, к. 40.

3) Нуждарі, опов., альм. Плуг. № 1.

Годованець Микита Павл. (1893. Вікнина, Гайсинщ.).

1) Байки Д. Бідного. Кам'янець. 20.

2) Власні байки і „щипавки“ в часописах: Наш Шлях, Извест. Кам. Ревк., Роб.-Сел. Пр., Нова Гр., Сіл. Госп., Черв. Край, Сіл. Бідн. і т. д. з 1919 р.

Головко Анд. Вас. (1897. Юрки, Полтавщина).

1) Самоцвіти. Вірші. Крем., 19.

2) Дівчинка з шляху. Оп. М. Роб. Полт. 23, с. 20, т. 5000

3) В червоних шумах. П'єса. ДВУ. 24, с. 44, т. 5000 к. 15 (2-ге в.).

- 4) Дівчинка з шляху, Приятелі, Товариші, зб. опов. ДВУ. 25. с. 56, т. 5000. к. 17.
 - 5) Червона хустина. Н. Гр. і окремо, Книг. 24, с. 28, т. 2000, к. 15.
 - 6) Крученим шляхом. Опов. Шл. Осв. 24, с. 31, т. 5000, к. 18.
 - 7) Можу. Зб. повістей і оповідань. ДВУ. 26.
 - 8) Повісті: 1) У дикому танку, Маяк, Крем. 19; Можу, Ч. Ш. № 1—2, 23; Зелені серцем, Ч. Ш. № 4—5, 24; Пасинки степу, Ч. Ш., № 6, 25.
 - 2) Оповідання: Діти землі й сонця, Шл. Мист. № 2—4, 22; Товариші, Ч. Кв. 24; Филиппко, Ч. Кв. 24; Інженіри, Черв. Кв., № 14—15, 25; Удовині діти, С.-Г. Пр., січ., 26.
- Голота** (псевд.) Петро Ів. (1902. Балашівка, Зинов'ївщ.).
- 1) Тернистий шлях до волі і освіти. Збірн. вірш. Зинов. 21.
 - 2) В дорозі змагань. Збірн. оповід. ДВУ, 25, с. 32, т. 10000, к. 8.
 - 3) Степи заводові. Зб. поезій. ДВУ. 25, с. 32, т. 2000, к. 25.
 - 4) Оповідання: Маруся Башличка, Ч. Ш., № 4, 25; Комсомолец. Сел. Буд., № 9, 25; Доля однієї акації, Служб., № 18, 25.
 - 5) За письменність, перекл. Книг. 25. с. 13, т. 10000, к. 6. Утік, Селян. Будин., № 7, 25; Грубіян, Служб. № 11, 25.
 - 6) Поезії в часоп.: Черв. Шл., Зн., Всесв., ЛНМ. КІП і т. д.
- Горбань** Мик. Вас. (1899. Миколаївка, Червоноградщ.).
- 1) Новий список літопису „Краткое описание Малороссии“, нар. з укр. історіогр. Рух. 25, с. 24, к. 20.
 - 2) Гайдамаччина. Поп.-іст. нар., Ч. Ш., 23, с. 84, т. 7000, к. 25.
 - 3) Як кріпаки боролись за волю з панством. ЧШ. 25, с. 51, т. 7000, к. 30.
 - 4) Статті, розвідки. рец. з іст. Укр. та інші в різних часописах. З них: Копний суд над відьмою, ЧШ. 25, № 8.
- Горбенко** Петро Як. (1897. Миргород).
- Оповідання і нариси: Перша борозна. Плуж. № 1; Червона хустка, Зн. № 41. 25; Червоні серцем, Плуж. № 5, 25; Батрацьке щастя. С.-Г. П. 26.
- Гордієнко** Ем. Прок. (1901. Плужники. Золотон.).

Поезії в часопис.: С.-Г. Прол., Знання, Мол. Більшов., Черв. Юн., Червоне Село, Пр. Прилуч., ЛНМ, КІП і т. д.

Грудина Дм. Яким. (1893. Ніжин).

1) 100⁰/₀. Інценізація за Синклером. Книг. 24, с. 120, т. 5000, к. 50.

2) Джиммі Гігінз. За Синклером. 24, с. 100, к. 90.

3) Переклади п'єс: Георгій Гапон М. Шаповаленка, Рух; Керуй на північ С. Ауслендера, Молоді революціонери С. Кремньова.

4) Статті, поезії, оповід. у Сел. Пр. 21 — 22, Рад. Осв., ЛНМ., Книзі, Барик. Театру, Нове Мист., Сіл. Театр, Зн., Ч. Шл.

Гуменна Явд. Кузьм. (1904. Жашків, Уманщ.).

Оповідання й нариси: В степу, С.-Г. Пр. № 2, 24;

Таке маленьке, Більш., гр. 24; Великодня ніч, Більш., вер. 24; Ой, коляда, коляда, Б. № 5, 25; Савка, Н. Гр. № 4, 25; Ївжина подорож, зб. до 8 бер. ДВУ, 25; Леня, Гл, берез. 25; Пастухи, Плуж., 25.

Гусак Сем. Із. (1879. Золотон.).

1) Переклади п'єс: Зорі - Верхарна, Брандт - Ібсена, Герцогиня Падуанська - Пасаржа, Флорентійська трагедія — О. Уайльда.

2) Поезії в часопис.: Вісти, Влада Праці, Рад. Життя, Голос Труда, Більш. і т. д. — з 1917 р.

3) З інших праць: Підручник англійської мови. Черк. 20.

Гуцало Ром. Андр. (1894, Ситківці, Гайсинщ.).

Оповідання, агітки, нариси в: Роб.-Сел. Пр., Н. Гр.; Глоб. Минуле, РСР. № 244, 24; Не зеленіти стерні, № 288; Банда, № 267; Потурбуйтесь, № 164; Живі паростки, № 176; До зірки, № 5, 25, Осінній смуток, № 25; На селі, Н. Гр. № 3, 25; З під убогої стріхи, РСР, № 57; Оверко, № 97; Селянська веснянка, № 100; Розійдяться хмари, № 138; Нова сила, № 156 — 170; Тетяна, Гл. № 16 і т. д.; Межі, РСР, № 158, 24 р.; Переступайте гнилі пороги, № 134

Демчук Ост. Яков. (1900. Княжин, Житом. окр.).

1) Комнезамчики. Зб. оповідань. ДВУ. 25, с. 16, т. 15.000, к. 6.

2) Оповідання й агітки: Чотири моменти, С. Бідн., лют., 23; Ти, земле, всеплодюща мати, СБ., вер. 23; Різдвяної ночі, С. Б., січ., 24; Гнаткове комнезамствування, С. Б., 24; Комнезамша, С. Б., 24; Дротова

смичка, ЛНМ, 24; Чорний хліб, Укр. Щод. Вісти, 24; Буряковим шляхом, С. Б., 24; Защитна гімнастюрка, С. Б.; Мобілізація, С. Б., 24; Перший на селі, Н. Гр.; До чергової кампанії, Юн. Пр.; Рання оранка пару, С. Б., 24; Закло, Зн. № 40, 25.

3) Статті й вірші в Сел. Пр., Н. Гр., Сел. Бідн., Амер. Робітн. Укр. Щод. Віст., Знанні, Плуж. і т. д.
Дикий Антон Вас. (1900). Олександр. Херсонщ.).

Поезії в часописах: Мол. Більшов., Сел. Укр., Сел. Пр., Знання, Плуг, Плуж., КП, Всесв. і т. д.
Довгополок Матв. Лук. (1893. Погребище, Київщ.).

- 1) В дні неволі. Зб. віршів. 17.
- 2) В хвилях життя. Зб. оповідань. 18.
- 3) Хвилини зневір'я й шукань. Др. Нар.
- 4) Молот. Збірка. Охт. Наросв.
- 5) Завгора скаже. Зб. нарисів. Охт. 22.
- 6) Поезії, опов., драми друкув. у: Ріалі, Кооп. Пути, Труд. Освіті, Вістях, Коммун.— з 1913 р.

7) З інших праць: Буквар для дорослих. 23.
Довженко Дав. Данил. (1882. Боромля. Охтирщ.).

- 1) Статті, крит. замітки, методика, педагог., політосв. і т. п. у часописах з 17 р. у Москві, Петрограді, Полтаві, Харкові — Вісти, С. Пр. Сельбуд, Шл. до комуни і др.

2) З інших праць: Буквар для дорослих, 18. Читанка для дорослих, 18 і т. п.

Донченко Олесь Вас. (1902. В. Сорочинці. Полтавщ.).

- 1) Червона писанка. Зб. поезій. ДВУ. 26.
- 2) Поезії друкував у часоп.: Черв. Клуб. Рідний Край, альм. Плуг (поема „Ленін“), Черв. Шл., Глобус, М. Більшов., Всесв., Н. Гр., Безвірн. і т. д.— з 1918 р.

Дубков Юх. Мих. (1896. Будаївка, Київщ.).

- 1) До комуни. Зб. поезій. Кр. Ріг. 26.
- 2) Поезії друкував у часописах: ЛНМ, Сел. Пр. КП, Н. Гр., Глоб., Всесв., — з 1924 р.

Дубовик Ів. Марк. (1896. Сліпчиць, Житом. окр.).

Вірші й фейлетони в Сел. Бідн. з 1923 р.

Дукін Мик. Вас. (1905. Балаклія, Харківщ.).

Оповідання й нарис: Пасинки степу, Плуг, № 1; Софійка, Ст. Рев. № 9 — 10, 23; Так треба, С. Пр., 1/V, 24; Завжди готов, п'еса. С. Пр. 24; Сходило сонце, Зн. 24; Бурса співала, Ст. Рев. 24.

Єлінецький Олександр Вас. (1893, Сміла, Київщ.).

- 1) Без назви. П'еса. Рух. 26.

2) Оповідання й фейлетони в часопису. Рад. Сел., Крем., 25.

3) З інших праць: За владу, брош. Політвід. Ч. А. Жилко Юр. Зинов. (1898, Ровен, пов.).

Поезії, фейлетони, гуморески, агітки в часописах: Вісти, Голос Труда, Черв. Село, Черв. Юнак (Полт.), Глобус, Мол. Більшов., Полтавщ., Зоря, Плуж. і др. — з 1922 р.

Забіла Нат. Льв. (1903, Ленінград).

1) За волю. Оповідання. Книг. 26, с. 24, т. 10.000.

2) Поезії в часописах: Черв. Кордон. Студ. Рев., Сел. Укр., Черв. Кв., Сел. Буд., Сел. Пр., Знання, Ч. Шл — з 1924 р.

Загул Дм. Юр. (1890. Миліїв над Черемошем, Вижн. пов., Буковина).

1) Мережка, зб. вірш. 1912—13 рр. Нова Буков. Чернівці 13, с. 62, т. 150.

2) З зелених гір, зб. віршів 1914 — 15 рр. Сяйво, К. 19, с. 104, т. 10.000

3) Марія і Мара, зб. віршів. Промінь. Чернівці. 21.

4) На грані. Поезії, с. 48, т. 1200.

5) Наш день. Зб. віршів. 1920 — 24 рр. ДВУ. 25. с. 51, т. 2000, к. 50.

Переклади:

6) Шіллер, Пісня про дзвін, Н. Буковина, Чернівці, 12.

7) Гете. Фавст. Вернигора. Відень, 18.

8) Фабриціус. Невинна дівчинка. Сяйво. К. 19.

9) Гайне. Книга пісень. Серп і Молот. К. 19.

10) Гайне. Нові поезії. Освіта, К. 20.

11) Гайне. Сатира. Книг. 23.

12) Блок. Дванацять, Мистец., № 4, К. 19.

13) Нексе. Пролетар. новели. ДВУ. К. 25.

14) Окремі перекл. з Цур — Мюлен (Гл. № 7, 2 — 5, Фефера, Бехера, Газенклевера, Гете, Уланда і т. д.

15) Поетика. Теорія поезії. Спілка. К. 23, с. 144, т. 5000, к. 120.

16) Література чи літературщина. Гл. К. 26, с. 36, т. 3000, к. 25.

17) Теорет. і критичні статті, найбільші „Рима в Кобз. Шевченка“, Шевченк. зб., К. 24. Стара і нова строфіка. Плуж. № 5, 25; Слово о полку Игоревим і старонім. поема IX в. Зап. Іст.-філ. Від. УАН, № 7, 26;

Шукання, ЛНАльм. Грунт, Сучасна укр. лірика, Мист. № 4; Поезія, як мистецтво. „Музагет“: Спад. ліризму в суч. укр. поезії, Ч. Ш. № 1 — 2, 24; Зріст і сила творчості П. Тичини, Ч. Ш., № 3, 25.

18) Окремі статті, замітки, переклади і рецензії друкував у часописах: Буковина (в 1906 р.), Молодь, Нар. Гол., Нова Буков., Союз (Пітсбург, Амер.), Київ. Зем. Газ., Наша Справа, Шлях (Він); Культура (Львів), Нова Культ., Укр. Щод. Вісти, Укр. Роб. Вісти, Гол. Робітн., Нов. Громада (К.), Черв. Шл., Більш., Пролетар. Пр. (К.).

Заваць Вас. Корн. (1902. Холодівка, Тульчинщ.).

Публіц.-критичні статті в Р.-С. Пр.: Громадські мотиви Л. Українки 9/ХІІ. 23; Наші завдання, 10/ХІІ, 24; Прол. поез. 17/ХІ, 24; Поет-бунтар Шевченко 11/ІІІ, 24; Вчительство і Плуг, 23/ІV; Сільчистці. Стін. газ. та Плуг 18/ІХ, 24; Мистецтво на порозі 8 року, 7/ХІ, 24; Плуг на полі рад. слова 1/ІV, 25; Борозну взято рівно, 26/ІV, 25.

Заливадний Тодось Юхимов. (1887. Каплунівка. Дикан.).

Вірші в часопис. Голос Труда, Червоне Село і Більшов. Полтавщини з 1922 р.

Злидень Фед. Евтих. (1899. Зачепилівка. Червоногр.).

Вірші, агітки й фейлет. в часоп. Голос Труда, Рад. Влада, Мол. Б., Більшов. Полтавщини, Нар. Учит. — з 1920 р.

Іванушкин Вас. Мих. (1903 р. Москва).

Публ. статті, нариси, метод., бібліогр., зам. в часописах. Р.-С. Пр., Шл. Осв., Комунар, Прол. Пр. Життя й Революц.

З них: Наукове значіння роботи Плугу, Р.-С. Пр. № 25, 25; Найближчі завдання Уман. Філії Плугу, № 43, 25; Ніч на цукроварні, нар., РСРП, № 286, 25; пер. Серафимовича А. Помолелствував. РСРП, № 55, 23; Чинники сучасн. укр. культури, РСРП, № 4, 24.

Іващенко Ів. Григ. (1900. Полт.).

1) Оповідання й нариси: в газ. Черв. Лубенщ.: Сумний дід, № 12, 24; На буряки. Переконались, у Роб. Праці: В меті сила, Поклик серця, Земля; У часоп. Більш.: В чому щастя; Дзвін гуде; У Вістях: Бавляться батьки. Залізні сходи — з 1921 р.

2) Поезії, фейлетони в часоп.: Більш., Вісти, Черв. Село, Голос Тр., Черв. Луб.

Іжевський Вікент Йосип. (1892. Шпичинці, Бердичівщ.).

Публіц.-гром. статті в С. Пр., Вістях, Більшов., Рад. Селі і др., Розвідки: Коротка історія незаможн. селянства, ЧШ. 24, і перекл. Краткая ист. нез. крест. ДВУ. 25, к. 80.

Капрон (псевд.) (1902. Красносілля, Катерин.).

Фейлетони, гуморески, в часопис.: Знання, Юн. Ленін., На зміну з 1925 р.

Капустянський Ів. Назар. (1894. Жовтневе, Крем.).

1) Соціальна пісня на укр. ґрунті. Розвідка. Плуг № 1 і окр. кн. ДВУ, 24, с. 32, т. 1000, к. 30.

2) Учительство в укр. літерат. Шл. Осв. № 3 і 4, 25 і окр. кн. ДВУ, 25, с. 48, т. 3000, к. 30.

3) Валеріян Поліщук. Крит.-біогр. нарис ДВУ. 25, с. 172, т. 3000, 1 кр.

4) Літерат.-крит. і публіц. статті: Ів. Котляревський, Нежин. Мисль. 13. Журн. творчість у школі, Нов. Стежк. № 4 — 5, 23; Огляд рукоп. шк. видань, Н. Ст. № 2, 23; Нова укр. рев. худ. проза, Шл. Осв. № 4—5, 24; Літер. орг. Гарт і Плуг, Рад. Осв. № 7, 24; Поет життєвої динаміки В. Поліщук, ЧШ № 8—9, 24; Рукоп. Гоголя в Полт. музеї, Зап. Іст.-Філ. Від. УАН, кн. У, 25; Село в боротьбі за культуру, Роб. Осв. № 11 і 12, 25; 1905 рік в укр. літер. Зн. № 47—50, 25; Літер. до Жовт. Рев., Нар. Уч. З/ХІ, 25; Філософ Сковорода, як громадянин, Голос Труда, 14/ХІІ 23; Нова укр. літерат. Г. Тр. VI, 23; Великдень, зб. См. богів, 24; Нар. Хр. та колядки, зб. Нове Різдво, Полт. 23 і др.

5) Статті, зам., реценз., в часопис. Нова Рада, Прил. Пр., Черв. Кв., Ч. Шл., Шл. Осв., Вісти, С. Пр., Плуж., Черв. Кв. і др.

Качура Як. Дем'ян. (1897. Юрківка, Тульчин.).

1) Історія одного колективу, оп., Гл. 24 і окр. кн. ДВУ, 25, с. 30, т. 15.000, к. 11.

2) Непі. Опов. Книгосп. 26, с. 26, т. 5000, к. 45.

3) Оповідання. повісті: Свят-вечір, С. Пр. 23; Поступ. життя, Більш. 24; Колючою стежкою, Більш. 24; Кривні брати, 24; Дядько Онопрій, Рад. Сел. 25. В тенетах царату, пов. ЧШ, 24; Напередодні судного дня, ЧШ, 25; Старий Червоногвардієць, Більш., 25.

4) П'єси: Пожартували, Рад. Сел., А ніч слухала, Гл., 25.

5) Нариси і зам. у Більш. і Прол. Пр. з 1924 р.

Каштан Карий (псевд), 1897. Гринчук, Кам'яне.).

1) Агітпеси в часоп. Черв. Кордон: Вводи́ни 29/VI, 23; Ну й попрацювали. 27/VII; На третьому році війни, 29/VII; Неврожай, 21/VIII; Перед міжнар. юн. днем, 24/VI; У суді. 4/IX; Чудо, 2/X; Різдво, вертеп, XII; Сурми заграли. 1, 25.

2) Фейлетони в газ. Черв. Корд.

Квітограй (псевд.), Ів. Мет. (1902. Чорний Яр, Кубань).

Поезії в часоп. Прикуб. Правда, Красн. Молод.; С. Пр., Кр. Зн., Гол. Рабоч., Черв. Юн., Молод. Більшов., Знамя Труда з 1918 р.

Кириленко Ів. Ульян. (1902. В'язівка. Павлоградщ.).

1) Таких багато. Опов. Черв. Юн. Полт. 1923. С. 32, т. 5000.

2) Відступ. Опов. ДВУ. 26, с. 24, т. 5000.

3) Поезії в часоп.: С. Пр., Мол. Село, АНМ, Всесвіт, ЧШ., М. Більш., Комс. Укр., Плуг — з 1923 р.

4) Інші праці: Спілка робітн., селян і червоноарм. ДВУ. 25, 2-ге вид., с. 69, т. 7000, к. 20; Про попа Гапона, ДВУ, 25, с. 32, т. 15000; Політграмота допризивника, ДВУ, 25, с. 80, т. 10000, к. 33; Перший інтернаціонал, ДВУ, 25, с. 15, к. 7.

Ко Антоша (псевд.) 1890.

1) Веселі рядки. Збірка фейлет. Ч. Шл. 25, с. 32, т. 10000, к. 20.

2) Про волинського „бога“ Корнія, ДВУ. 25, с. 16, к. 7. Окремі віршовані фейлет. в часоп. С. Пр., Сел. Укр., Безвірн. з 1924 р.

Ковальчук, Як. Охр. (1889. Городниця, Тульчинщ.).

1) Криваві легенди. Зб. опов. Книг. 25, с. 24, к. 10.

2) Оповідання й нариси: рос. м. в Прол. Пр. 22 — 23 р. В лавре, Кровавые легенды. Из прошлого, Старики, Бандит; укр. мов. у Більшов. 23 — 24 р.; В глушині, Прагнення, Брати, Криваві легенди, Марта. На пароплаві, В загсі, С.-Г. Пр. XII, 24; Байстрия, С. Пр. I, 25.

3) Нариси, фейлет., у Більшов., Раді, Бесс. Жизни. Своб. Голосе, Набате, Віст., Сел. Пр., Безвірн. і т. д.

4) Інші праці: Про чудеса на Україні. Брош. ДВУ, 25, с. 16, к. 7.

Ковтун Ів. Дмитр. (1906, на Харківщ.).

1) Червоні паростки, нар. ДВУ 25 с. 30, т. 5000, к. 10. Тьотка Катря, С.-Г. П., 24; Вільно святкуємо,

ЛНМ, 24; Пацани, Ч. Юн., 24; Малий Андрійко, С.-Г. П. 24; Рижик, Ч. Кв., 24.

Оповідання: Товариш і товаришок. Ч. Кв. № 11—12, 25; Доля така, нар., Ч. Юн., 7; Будинок, що дивиться в море, М. Більшов. № 8—9; Молодняк, С.-Г. Пр. № 17—20, 25; А все таки буду, На зміну, ч. 11; За прапор комуні, 12.

Кожушний Марко Прок. (1904. Денисівка, Лубен.).

1) Комсомолка Зоя. Опов. ДВУ. 25, с. 48, т. 5000, к. 16.

2) Поезії в часоп. ЛНМ, КІП, Студ. Рев., М. Більш. і др. з 1922 р.

Козоріс Мих. Кирович (1882. Калущ. Галич.).

1) Діточе свято, сцен. обр. Львів 1912.

2) Оповідання й нариси: Купували сбрази, Буков. 07; За віру, Магнес, опов. діда Панька, Білогруд, Ряст, Давонар, Бджола, окр., 08; Іх трое. ЛНВ, V, 11, Ти мене, сину, покинув, Вперед, Балта 20.

3) Казки: Медвідь та баран, Повозка та молотилка, Вовк і кози, Павук і мухи, Трутні й бджоли. Р.-С. Пр. 21—24 рр.

4) Оповідання, нариси, драми, статті у: Ділі, Укр. Хаті, Гром. Голосі, Черв. Стр., Гол. Ком., Більш., Каліш. Листку, Рад. Сел. і др.

5) Інші праці: Просвіта і її праця. Він. 18.

Конторин Олекса Петр (1903. Буди, Харків).

Вірші з часоп.: С. Пр., Ч. Юн., Ч. Шл., ЛНМ., КІП., Всесв. з 1922 р.

Косарик-Коваленко Дм. Мих. (1904, Хведорівка, Кременч.).

1) Червона купіль. 36. опов. ДВУ. 25, с. 34, т. 5000, к. 18.

2) Оповідання: Над ополонкою. С.-Г. Пр. № 2, 25; Йому снилось, Ч. Юн., 24, Блиск. погляд, С.-Г. П., 24.

3) Поезії в часоп.: На зм., Черв. Юн., Ст. Рев., С. Пр.

Крашанця Анат. Хвед. (1905. Харків.).

1) В бризких огняних. Поез. Валки. 23.

2) Оповідання й нариси: В піснях золота і крови, Сел., Валки, 22; Горіння, Шл. Мист. № 2—4, 22; Зрозуміле, На зас. 22; Чорноярівка, Ч. Юн. 24; За віком, Зоря 2, 25;

3) Поезії в часоп.: С. Пр., Мол. Ком., Мол. Більшов., Юнац. Пр., Селян. Укр., Щод. Вісти, Ч. Юн., Гряд. Смена, Мол. Кузн., Зірка і т. д. з 1920 р.

- Кузьмич Вол. Сав. (1904. Бахмач. Черніг.).
- 1) Оповідання: В очереті, М. Б. № 4. 25; Наталева Круча, Всесв. № 20—21, 25.
 - 2) Поезії в часоп. Ч. Юн., Наш Путь з 1923 р.
- Кудзіч Олекса Леонард. (1904. Павлівка. Калинівс. р.).
- 1) Поезії в Ч. Ю. зн., На 3 м.
 - 2) Сон. Червоною дорогою. На ярах, М. Б. № 6—7, 10, 25; 8-е березня, Сел. Укр.
- Ладухин Хвед. Евт. (1905. Реутинці. Чернігівщ.).
- 1) Поезії й нариси в часоп.: С.-Г. Пр., Кр. Знамя з 1924 р.
- Лан Н. (псевд. 1897. Городище. Шевченківщ.).
- 1) Поезії в часоп.: Ч. Шл., Н. Гр., КІП, Гл., Сел. Укр., Цукр., Плуж. з 1924 р.
- Лебідь Макс. Макс. (1889. Келеберда. Кремінчуг.).
- 1) Оповідання: Зять-товариш, С. Пр. У, 25, Режисер із лісу, Зірка 24.
 - 2) Поезії в часоп.: Ч. Юн., Чер. Шл., С. Пр., Гол. Тр., Сел. Жит., Зірка з 1923 р.
 - 3) Статті в тих же часописах, з них: Укр. рев. літер. Гол. Тр. 24. На порозі нової казки, Всесв., 25; На пороги.
- Лісовий Антін, псевд. (1892. Умань).
- 1) Гасла. Зб. поезій, ДВУ. 25, с. 40, т. 5000 к. 20.
 - 2) Поезії, статті, фейл., рец., в часоп. Гол. Провинц., Южн. Слово, Роб.-Сел. Пр., С.-Г. Пр., Н. Гр., Ч. Шл., Гл., Більш., Пр. Пр., з 1912 р.
- Лісовий Евмен Ів. (1881. Олександрія).
- 1) Батрак, п'еса. ДВУ. 25, с. 40, т. 5000, к. 16.
 - 2) Нариси у часоп. Ч. Село, Ч. Шл., з 1920 р.
- Лозов'ягин Ів. Павл. (1905. Охтирка).
- 1) Поезії й нариси в часоп. Черв. Корд., Рад. Село з 1925 р.
- Луцкевич Марко Денис. (1882. Ковель).
- 1) Наша Січ-мати. Львів. 1922.
 - 2) Дві калиточки. Казка. Берлін. 1923 р.
 - 3) Оповідання, нариси в америк., галич. і укр. пресі.
- Лучанський (псевд.) Пав. Сем. (1882. Лучка. Лубенщ.).
- 1) Спів землі. Зб. вірш. Влада Праці. 1924.
 - 2) Вірші в часоп.: Одес. Кур., Южн. Раб., Влада Праці (Ромен), Рад. Жит., Гол. Тр. з 1911 р.
- Масенко, Терент. Герм. (1903. Глодоси, Зинов'євщ.).
- 1) Поезії в часоп.: Чер. Корд., С. Пр., Ст. Рев., Сел. Буд., Ч. Шл., Мол. Б., Ч. Кв. з 1924 р.

- Інші праці: „Товарищ—Урожай“, збір. ДВУ, 25.
 Стінна газета ДВУ. 26, с. 198 т. 5000.
- Мережаний Юр. Дм. (псевд.) 1896. Олешків, Галич.).
 Документ, мініят. в альб. Плуг, кн. 1 і др.
- Метеорний Ол. (псевд.).
 1) З лихтарем по селах. Зб. фейлет. Прилука, 25,
 с. 130, т. 1500, к. 50.
- Миронець Гнат (1892. Черняхів, Волинщ.).
 Опов., нариси: Комунія, С. Б. № 302, 23; Воли
 посватали, жарт. С. Б., 329; На призви, С. Б., № 21,
 24; Кузьма, Юн. Пр. № 27, 24; Творчість укр. пово-
 ротців, огляд, С. Б. № 330, 23 і № 3, 24.
- Мисик Вас. Олександр (1907. Новопавлівка. Павлогр.).
 Поезії в часоп. Мол. Б., Зоря, Ж. й Революц., Плуж.,
 Ч. Ш., Змичка, Знання, ЛНМ, КІП, Всесв. з 1923 р.
- Михайлець Григ. Як. (1889. Товкачівка, Прилуч.).
 1) Хіба такої ночі можна спати? Драм. ескіз, Ми-
 кол., 1916 (окр. кн.).
 2) Оповідання: Родился. Красн. Звон, 1908.
 3) Нариси, байки, статті у часоп.: Світло, Рада,
 Село, Рідн. Край, Гол. Тр., Робітн. Гол., Промінь,
 Гол. Тр., Більш. Полтавщ., Черв. Луб. з 1907 р.
- Момот Іван Дем'ян. (1905).
 Нариси, побут. малюн., крит. зам., рец. у часоп.
 Черв. Юн., Молод. Більш., КІП, Плуж. з 1923 р.
- Мороз Дм. Тихонов (1902. Миколаївка. Ворон).
 Оповідання: Передзвони осені, С. Пр. 11/ХІІ, 25;
 Молод. маляр, Ч. Кв. № 3, 24, у військ. часоп., збірн.—
 нариси і поезії.
- Муринець Вас. Мик. (1898. Комарівка, Харківщ.).
 1) По ревізії. П'єса ДВУ. 24, с. 35, т. 10.000, к. 15.
 2) Спартак. П'єса. Плуг № 1 і окр. вид. ДВУ, 24,
 с. 29, т. 5000, к. 20.
 3) Розумна бабуся Ч. Кв. № 2, 24 і окр. вид.
 Книгосп. 25, к. 50.
 4) П'єси: І раб прокинувся, В яру, збір. Різдв.
 Вечір, 23.
- Нагорський Вас. Дан. (1904, Остер. Черніг.).
 1) Вірші у: Плуж., 1925 — 26 р., Зн. 25 р., С.-Г.
 Пр. 25 р.
 2) Новели: Звір обхопив, Нічна історія—Пл., ч. 4, 25.
- Невіра Андрій (псевд.).
 1) Про голодним допомогу та про церкву божу.
 Вірш-аг. Вид. ГПО, 22, ст. 16.

Не чай (псевд.), Кир. Як. 1896. Вергуни. Черкаш.).

1) Сафатова долина. Вірш - агіт. ДВУ. 25.

2) Оповідання в час. Шлях Рев. (1924): Стежка, Злидні, Вовк; Незабутній, Рад. Село, 25 р.

3) Поезії, вірші, фейлет. у часоп.: Шл. Рев., Рад. Село, Черв. Арм. з 1923 р.

Не чайвська Віра Йосип. (1895. Умань).

Оповідання, нариси в часоп. Ніч фотографується, зб. Гасло, 19; Літо. Вир. Рев. 21; Сашко та кози, С. Пр. 24; Зарічани, Більш. № 8. 25.

Овод Марко Данил (1900, В Неплюївка, Курщина).

1) Нариси в часоп. С. Пр.: Нові будиничі № 146. 23; Над рідним Корамалибашем № 220, 24.

2) Поезії в часоп. Красн. Башкирия, Пахарь, С. Пр., Плужан. з 1920 р.

3) Публіц. статті в Revuo Internacional, 25 р.

Овчаренко Ів. Никиф. (1902. Лісняки, Полтавщ.).

Поезії в С.-Г. Пр. і С. Пр. з 1923 р.

Огневик Трох. Петр. (1904. Дзвониha, Він. окр.).

Поезії й нариси в часоп.: Черв. Село, Більшов., Незам., М. Село. Пр. Прил., Зн., Ч. Корд., Черв. Степ, С. Пр., Шл. Осв., Р.-С. Газ., Черв. Пр., Пр. Пр., Ч. Шл., С.-Г. Пр.—з 1922 р.

Одинець Гавр. Матв. (1871. Одинці, Остерщ.).

1) Революція на небі. Жарт. Ч. Ш. 24, с. 32, т. 10000, к. 15.

2) Інші праці: Сел. міжн. конференція, ЧШ. 23, с. 40, т. 10000, к. 10. Як ховали Леніна, вид. ЧШ. 24, т. 10000, к. 10. Селянський Інтернаціонал ЧШ. 24, с. 20, т. 10000, к. 10; Боротьба незам. сел. на Україні, Кн. Х. 25, с. 32, т. 10000, к. 7; Мої спогади про Центр. Раду, ДВУ 26, с. 40, т. 8000.

3) Казки, нариси, фейлет. у часоп. Нар. Воля, С. Пр., Більшов. з 18 р.

Панів Андр. Степан. (1899 Проруб, Сумщина).

1) Село, зб. оповід. ДВУ. 25, с. 42, т. 7000, к. 20.

2) Як звірі хату будували. Казка ДВУ. 25, т. 15000, к. 15.

3) Пригода з санчатами. Казка. ДВУ. 25.

4) Оповідання: З плугом, Вогники—Плуг 22; Село, Шлях Мист., № 5, 23; Жіноче свято, До знання—С. Пр. 24.

5) П'єса Червоний вертеп, у зб. Різдв. Вечір, М. Раб. 23. X.

6) Поезії в часоп.: Шл. Мист., С. Пр., С.-Г. Пр., Ком. Укр., Доч. Окт. (зб.), Черв. Калина, Знання, Вісти—з 1921 р.

Первомайський Леон. Солом. (1904, Червоноград).
Вірші і нарисы по часописах: Ч. Юн., С. Пр., М. Б. з 1924 р.

Перелісна К. (псевд.) Кат. Хвед. (1902, Харків).

1) Оповідання й нарисы: До чого школа доводить, Рад. Осв. № 1, 25; Делегатка, Сел. Укр., 25, ч. 7; Гордійко, Нар. Уч., 25, ч. 17; Про Марію Семенівну та Тарасову Могили—Н. У., 25, ч. 10; Хоч на старощах, Н. У., 25, 6; Лікнеп, Нар. Уч. № 5, 25; Проти бога й самогону, Н. Уч. № 1, 25; Миша, Ч. Кв. № 3, 25; Одарка, вид. ДВУ, 26.

2) Крит. статті, реценз. зам., в різн. часоп. З них: Г. Лонгфелло, передмова до Пісні про Гайавату, ДВУ, 23; Бібліотека селянина, Ш. Осв. № 10, 24.

Пилипенко Серг. Волод. (1891, Київ).

1) Байківниця. Зб. байок. ДВУ. 22, с. 24, т. 25000.

2) Євангелія часу. Шл. Осв., 23; ДВУ, 24. Космос. 24, к. 15, с. 50, т. 5000.

3) Скалки життя. Оп. Книг. 25, с. 63, т. 10000, к. 20.

4) Оповідання: За віщо, Ком. Укр., № 10, 22; Тисячі в одиницях, Доч. Окт. 22; Афарбіт, Ч. Ш., № 4—5, 23; Спец-репортер. Журн. для всіх, 25; Жовтий редикюль, Ст. Рев., № 8—9, 25; Страха ради комисарського, Ст. Рев., 25; Банда, Зн. № 3, 25; Годинник, Плуж., № 3, 26.

5) Байки в часоп.: Нар. Воля, Відродж., С. Пр., Укр. Роб. В., Черв. Перець, С.-Г. Пр., Геть неписьм., Зн., Плуж. № 1, з 1918 р.

6) Переклади укр. поезій в „Антол. укр. поезії“. ДВУ, 24; з білор. мови. Ц. Гартного-Розпуснича, С. Укр., 25; Бігунець, Зн. 25; Мишировича-Данченка „Забута шахта“, Книгосп., 25.

7) Крит. статті, заміт. реценз. у часоп.: Шл. Мист., ЛНМ., КІП., Ч. Ш., С. Пр., Зн., Пр. Пр., Більш. Ком.; з них: По бур'янах революції (про М. Хвильового), Ч. Ш. № 2, 23., Проблема організації літ. сил. КІП. 26.

Плискунівський (псевд.) Гр. Ант. (1902, Прилука).

Поезії в часоп.: Ст. Револ., С. Пр., Зн., С.-Г. Пр., Ч. Кв., Сел. Укр., Н. Гр., КІП., Рад. Село., Цукр., Ч. Ш., На зміну, Зн., Сел. Буд. і др. з 1923 р.

Полонник Кост. Тод. (1904. Київ).

1) Оповідання: На млині, Пр. Пр., IV, 24; В до-
розі, Більш. К. 24; Швець Золотарський, Більш. К.
24; Повість галицьких днів, Б., IV, 25; Укр. Роб.
В., V, 25; На переломі, Рад. Шл., XI, 25; Тринадцять,
Гл., 25.

2) Нариси в часоп.: Вісти, Рад. Шл., Більш., Пр.
Пр. з 1923 р.

Полярний, І. (псевд.) (1905, Охтирка) — Чорні силуети,
зб. Новель, Охтирка, 25.

Різниченко Вен'ям. Ів. (1901. Черв. Оскол. Ізюмщ.).

1) Оповідання: Сашко, Ч. Кв., № 9, 24; Гарасько—
повстанець, Юн. Лен. № 12, 24; Оленка, С. Пр.,
№ 229, 24.

2) Поезії в часоп.: С. Пр., Ч. Юн., Юн. Лен.,
АНМ., з 1923 р.

Роговенко Ів. Демид. (1897. М. Половецьке. Київщ.).

Вірші в: Мистец., С. Пр., Більш., С. Бідн. з 1920 р.

Романівська Мар. Мих. (1901. Єрки. Миргородщ.).

1) Марійка. Кіно-сцен. ВУФКУ. 25.

2) Оповідання: Марійка, Ч. Кв. № 7, 24; Змія,
Ч. Кв. 25.

3) Поезії в часоп.: Нова Культ., Плуг зб. № 1., Сел.
Укр. та др. з 1923 р.

Савченко Юр. Арк. (1903. Сенча., Лохвицьк.).

Поезії в часоп.: Більшов. Полтавщ., Зоря та інші
з 1924 р.

Саєнко Омел. Мих. (1897. Миколаївка, Катеринос.).

1) Оповідання: Пара злиднів, С. Пр., 22; Кіно-
драма, Хімік і К-о, Зірка, Кат., 24.

2) Поезії й фейлет. в Комунарі, Изв. (Новг. — Сів.)
С. Пр., Ком. Укр., Зірці. Плуж. з 1919 р.

Сайко Мик. Пилип. (1897, Бориспіль, Переяславщ.).

Поезії й нариси в часоп.: Сел. Газ., Нар. Уч.,
Ч. Шл., Плуж., Більш.— з 1924 р.

Самусь Мик. Дан. (1904. Кролевець).

Нариси, заміт., статті у часоп.: Кр. Зн., Черв.
Село, Сел. Укр., Сел. Газ., Ч. Шл. З них: Це був
початок, Сел. Ж., № 26, 24; Там, де широкі лани
простяглись, № 29 — 30.

Свекла Олеся Хведор. (1902. Валегоцулово. Балтщ.).

1) Над Дністром. Зб. оповід. ДВУ. 25.

2) Оповідання: Серед снігів, С. Пр. XII, 24; Бай-
стрия, С. Укр. 25.

Селина Тодося Вас. (1898. Привільна. Одещ.).

Жіноче лихо. П'єса. Зб. 8 березня, 25 р.

Селянин Ів. (псевд. 1891. Черніг.).

1) Оповідання: На новий шлях, С. Ж. 74; Вербовий шум, № 14 — 15; Спогади степів, С. Ж. № 21.

2) Поезії в часоп.: Черв. Село, Ч. Юн., С.-Г. Пр., С. Ж. з 1924 р.

Семенів Ів. Мих. (1895. Товст. Колодязь. Щигр. п. Курш.).

Поезії, драми, оповідання в Форвертсі і Роте Фане, нариси у Більш. Полт. Чудо пасхи; Три рубля, альм. Посев, М.; Таня, Луб. Вісти, 25.

Сенченко Ів. Юхим. (1901. Натальїно, Червоноградщ.).

1) Штурма. Зб. поезій разом з О. Копиленком і Гр. Колядою; Х. 23, ст. 36, т. 1500.

2) Ярема Кавун, Ч. Юн. 23, с. 37, т. 5000.

3) На весні. Шість малюнків Ш. Осв. 23, с. 44, т. 5000, к. 18.

4) Де вона? Оп., Ч. Ш., 24, с. 19, т. 15000, к. 6.

5) В огнях вишневих завірюх. Зб. поез. ДВУ. 25, с. 48, т. 5000, к. 20.

6) Інженіри. — Опов. ДВУ. 24, с. 28, т. 10000, к. 8.

7) Оповідання. ДВУ. 25, с. 183, т. 5000, к. 60.

8) Оповідання: Марійка, Ком. Укр. 22; Оленка, Доч. Окт., 23. Футуристи, Ст. Рев.; Місто, С. Р.; Крук, Ст. Рев.; На весні, К. Укр.; Хуга, К. У.; Інженіри, альм. Квартали, 24; Миколка, С.-Г. Пр.; Людина з рекомендацією, Гл.; Ярема Кавун, С.-Г. Пр.; Дорожнє, Шл. Мист., 23; Меліорація, Ст. Рев.; На селі, Ч. Юн.; Студенти, зб. На переломі.

9) Поезії в: Шл. Мист., С. Пр., С.-Г. Пр., Ч. Кв., Ст. Рев., ЛНМ., Вісти, Зорях Грядущ. Арени і т. д. — з 1922 р.

Славневський, Ант. Микит. (1892, Северинка, Зинов.).

Вірші в часоп.: Боротьбист, Черв. Село, Знання — з 1920 р.

Снісарський Ів. Олексієв. (1884, Костянтин., Змієвщ.).

Вірші в часоп.: Вісти, П'ятигорськ; С.-Г. Пр., Ч. Юн., Ст. Рев. Зн., Ч. Село з 1918 р.

Станко Вас. Макс. (1885. Прилука).

1) Під загравою повстань. Зб. поезій. Прилука 23, с. 105 — 126, т. 500.

2) Поезії в часоп.: Огни, Воин Своб. Рос., Республік., Черк. Изв., Шл. Мист., Ч. Шл., Пр. Прилуч., Знання і т. д. — з 1912 р.

Степовий (псевд.) Тодось Кирил. (1899. Теслуги, Дубенщ.)

1) Боротьба. Драма. ДВУ. -23. вид. 1 і 2, с. 31 к. 15.

2) Поезії в С. Пр., Плуг зб. 1., Ч. Кв., з 1923 р.

3) Статті в Плуж. і Ч. Шл., З них: Матерія і дух, Ч. Шл., № 4, 25.

Стеценко Серг. Степ. (1888. Хорол).

1) Жнива. Зб. опов. і гумор., вид. Ш. Осв. 24, с. 55, т. 5000, к. 30.

2) Оповідання, нариси, фейлет., у часоп.: Ранок, Промінь 19. Антирел. чит. З Лен. проти боги, Ч. Ш. 23; Сохроній Капшук, Ч. Луб.; Під хрестом, Плуж. № 3, 25.

Темченко Павло Конон. (1882. Широке. Криворіжжя).

1) Пожежа, Після муштри, Мед. — опов. 1917.

2) Єрасулимська благодать. Опов. Ш. Ос. 23, с. 34, т. 5000.

3) Божа дитина. Опов.: Ш. Осв. 23, с. 34, т. 5000, к. 14; 2 - ге від. ДВУ. 25.

4) Оповідання: Санько. Маяк. № 43, 13; Убойще, № 9, 14; Він все знав, № 16, 14; Злодій, ЛНВ, № 2 — 3, 17; Тихо, Промінь, № 1 — 2, 17; Допомога, С. Пр. № 48, 23; Похорони, С. Пр., № 122, 23; Діяріуш отця Микити, С. Пр. № 11, 24.

Ткачук Ів. Вас. (1891. Пядик. Коломия).

1) Оповідання: Краян (Львів, 16), На крилах любові думки, 17; Весна, 17; Революція, Гол. Праці, 23; Вихор, Г. Пр. 23; Переселились, Г. Пр. 23; Мелодія гудків, Г. Пр. 23; Кандидатка Оксана, Гол. Робітн. 23; Помста, Г. Пр. 24; За селом, Г. Пр. 24; Мій шлях життя, Г. Роб., 24.

2) Переклади з еспер. мови на укр. і рос. в часоп.: Гром. Гол., Ukraina Stelo, America Esperantisto; Гол. Праці, Нова Культ., Черв. Пр., С. Пр. (Кат.), Укр. Робітн. Вісти, Вісти (Хар.), Ч. Шл., Зоря Нова.

3) Інші праці: Що таке Інтернаціонал, 20 і 24; Червона Сурма, 20; Що зробила Радвлада в Рос. (переклад), 20.

Товстоніс Віт. Павл. (1883. Знаменка, Харк.).

1) За друзі своя. К. 12 (перекл. на болг. мову. Софія, 14)

2) День правди. Полт. 10, Друкар, 18.

- 3) Шалена, комед. К. 12.
- 4) Жінка з голосом. Жарт. К. 12. Друкар, 18.
- 5) Вічна пісня. П'єса. 12.
- 6) Черв. огонь. П'єса. 12.
- 7) Культурна місія. Симф. 15, Др. 18.
- 8) Містерія. Симф. 15. Др. 18.
- 9) Товариш - пролітайло і ин
- 10) Круча. Др. Мирг. 18.
- 11) На перелазі. ДВУ. 25.
- 12) Смерть Тараса Бульби. ДВУ. 26.
- 13) На хуторі. ДВУ. 26.

14) Опов.: Гематоген. Рада 09. Хищенне село, 10; На колії, 12; Під новий рік, Село, 12; Історія одного роману, Криса, І рече безумець, Пригоди гривеника, Самокат — Село, 12; Сон актора, Рада, 13.

15) Вірші. — Безвірник, 25.

16) Фейлет. в Черв. Лубенщ., Гол. Тр., Черв. Селі.

Турган Онопр. Іван. (1900. Лозоватка, Звенигородщ.),

1) Оповідання: Риб'ячі очі. Р.-С. Пр. 13/IV, 24; Через калюжі, № 56; До дзвона, I, 24; За високими тинами, № 14; Передня хата, № 286.

2) Поезії в часоп. Р.-С. Пр., Рад. Село, Більшов., Глоб. з 1923 р.

3) Фейлетони в час. Р.-С. Пр.

Усенко Павло Матв (1902. Заочинське, Кременч.)

1) КСМ. 36. поезій ДВУ. 25, с. 84, т. 3000, к. 60.

2) Поезії по часописах: Лохв. Вісти, Черв. Юн., Мол. Село, КП, С. Пр., Ч. Село, ЛНМ., Ч. Шл., С.-Г. Пр., Зн., Плуж. Ст. Революц., Сел. Буд., Сел. Укр., Юн., Пр., Ком. Укр., Більшовиченяга і т. д. — з 1922 р.

3) Переклади з білорус. поет. в Сел. Укр., Ч. Кв., Мол. Б., С.-Г. Пр.

Хоменко Євген Іван. (1892. Погреби, Кременч.)

1) Під загравою повстань. 36. віршів. Прил. 23. сс 65 — 104, т. 500.

2) Поезії в часоп.: Сел. Укр., Пр. Прил., Зн. з 1922 р.

Хоменко Як. Андр. (1902 р., Книшівка, Роменщ.)

1) Поезії в часоп. Черв. Юн., Гол. Тр., Заря, Більшов. Полтавщ. з 1923 р.

2) Переклад С. Черкасенка „Сашка“. Полт., вид. Черв. Юн., 23.

Худяк Вас. Тим. (1903. Коров'яківка. Курш.),

1) Ворожка. П'єса ДВУ. 25, с. 30, к. 18.

2) Терешко - коровник. Книгосп. 25, с. 23, т. 5000, к. 15.

3) Переможці степу. 36. оп. ДВУ. 25.

4) Оповідання: На машині, С. Пр., 21; Осіння пісня, 23; Будь готовий, С. Пр. 24.; Не всім, 24; Короткий закон, 24; Сила в, С - Г. Пр. № 2, 24.

5) Нариси в: Ст. Рев., ЛНМ., Ч. Юн., Мол. Орачі з 1922 р.

Хуторський (псевд.) Нар. 1892.

Оповідання і нариси в часопис. Всьому виною розбитий горщик, С. - Г. Пр. № 14, 25; Із селянських нетрів.

Друкувався в:

Лен. Зм., Більш. Полтавщ., Черв. Лубенщ., Вістях, Черв. Селі. Гол. Тр. з 1924 р.

Чапая, Вас. Кирил. (1900, с. Миколаївка, Катеринос.):

1) Оповідання: Героїчність, Зоря 25; Уночішне п'єзвіння. Спросоння, Зоря 25; Молодичок, Н. Гр. 25; Один, Зірка, 23

2) Крит. зам. і рец. в Зорі, Нов. Гр., Роб. Осв., ЖіР З них: 1905 рік в укр. письменстві, Зоря, 25, Удари молота і серця, 25.

2) Вірші у Серпі і Молоті, Споз., Черв. Калині й др.

Чередниченко Варв. Ів. (1890. Київ.).

1) Дзелень - бом. Збірка віршів для дітей. ДВУ, 22.

2) Перша в'язочка бубликів. Збірка нар. казок. ДВУ. 22, т. 10000, к. 20.

3) Артистка без ролів. П'єса. Чер. Шл. 23.

4) Жіночі оповідання. Книгосп. 25, с. 32, т. 10000, к. 10.

5) Зшиток Софії Сояшник за 1905 р. ДВУ. 25, с. 69, т. 10000, к. 60.

6) Оповідання: Почтальон обманул, журн. Копейка, № 8,09;

Отмищеніе, ж. Думы Нар. № 8, 10; Трохим, нар., Дн. Хв. № 4.

Попуткував, Дн. Хв. № 11, 12; Грицева неділя, № 11 - 12, 13 р.; Маца, Рада, № 11 - 12, 13 р.; Не своя воля, Дн. Хв. № 21 в В горі. Рада, VI 14. Поетки брудбіллі, Ч. Ш. № 3, 23; В сільск. діткомуні, Ч. Кв. 23; Смачний обід, Ч. К. 24; Тетяна засівальщиця, Хатній водонос, З - за огірків, Як Сашко пана вчив, Наш

Едисон, Шука, Це зробила звичайнісінька кішка, -- Ч. Кв. 24; Тяжкий день в Охматдиті, ЛНМ. № 11, 24; Аутський шкід. Ст. Рев. № 3, 24; Хатня революція, С. Укр., № 4, 24; Куряча мати, С. Укр., № 7, 25; Горпина - трактор, Сел. Буд., 25.

7) Агітп'єси: 9 січня 1905 р., Сел. Укр. 1925 р.; Пендюрова династія в с. Десятихатці, Н. Гр. № 16, 25; Комсомольський свят-вечір, 36. Нове різдво, Полт. 22.

8) Інші праці: Захистки для сел. дітей, Кат., 17; Про Просвіту, Полт. 18., Дитяча хата, Підручн. Соц. вих. 21; Софія Перовська, Книгосп. 25, с. 16, т. 15000, к. 7) Наш проводир, зб. К. Лібкнехт, КСМУ. Полт. 23.

9) Статті, бібліограф. замітки, реценз. в багатьох часоп.: ЛНМ., Черв. Кал., С. Пр.; Нова Гр., Книга, Н. Кн., Ч. Шл. і т. д. З них: Архип Тесленко, 18, Ол. Кониський, 18; Н. Кобринська 18; І. Кропивницький, 18, — біогр. нариси до творів Огляди дитячої літератури. по часописах.

Шевченко Ів. Ів. (1902. Павлиш. Херсонш.).

1) З очеретів Омельничка. 36. вірш. 22.

2) Яшко. Нарис. Мол. Роб. Полт. 23, с. 41.

3) Наймит. М. Роб. 22.

4) Червоний пісенник. ДВУ. 25, с. 173, т. 25000, к. 40.

5) Юнкорія. Нариси. ДВУ. 24, с. 84, т. 7000, к. 30.

6) Комсомольське. 36. вірш. ДВУ. 25, с. 40, т. 5000, к. 20.

7) Окр. вірші і статті в часоп. С. Пр., ЛНМ, Зн., С.-Г. Пр., Ч. Ш, Мол. Б., Всесв., КІП, Черв. Чорномор. і т. д. з 1922 р.

Шиманський Олександр Левков. (1902. Одеса).

1) Зелена Брама. Повість. Ч. Ш., 24, с. 64, т. 7000, к. 30.

2) Поезії в часопис.: С. Пр., Ч. Кв., Черв. Юн., Ч. Ш., Плуж. і т. д., з 1923 р.

3) Оповідання Портрет. 36. Ч. Юн. 25.

Шмигельський Ант. Ів. (1901. Плутич. Зол. п. Галич.).

1) Оповідання: Політкомчик, Більш, гр. 23; Обдурили, Б. 23.

2) Поезії в часописах: Більш., ЛНМ., С.-Г. Пр., Рад. Село, Глоб., Всесв., Чер. Клич, Плуж. і т. д. з 1924 р.

3) Літ.-крит. статті й зам. в Біл., Рад. Селі, Ж. й Рев., Пр. Пр. З них: Підводні камні. Пр. Пр. IX, 25;

Плуг, Ж. і Р. № 2 25; Література в культроботі села, Б. 24; Масова література, Б. 24; Від сількора до письменника, Б. 24.

Шостак Прок. Ів. (1887. Борімя. Харківщ.).

1) Матвій Палій. Повість. ДВУ. 24, с. 54, т. 7000, к. 22.

2) Оповідання: Продподаток, С. Пр. 22; Що скоїлось, С. Пр. 23; Крихти боротьби С.-Г. Пр., № 1, 24; Спідниця. Зоря, Кат. 25

Штангей Вол. Фоков. (1895 Мошурів. Уманщ.).

1) Оповідання: Хто ж утішить, Упертий Дмитро. Сукняна мова, Новорічна казка, Матвійко, Немає тата — 17, Вещляр. Гром. думка; 1905 рік на селі, Вечером, 19, часоп. Союз, Умань; у f C 1 24 — 25: За хлібом, Освечка, Кінець. Жарти. Тов. Мартюха, Селькор Стюпка, Зорини, Злотий; Сосіда мій Криничка, зб. ЧК. 25; І пішов Михалко до великого міста, Гл. № 4, 25.

2) Побут. малюнки в газ. Р. - С. Пр. 24 — 26 р.

Шумило Мик. Михеєв. (1903 Михайлівка. Черкащ.)

Оповідання: З повстанчих днів. ЛНМ. 20/IV. 24.

Щупак Сам. Борис. (1894. Липовеччина).

Літ. — публ. статті в Більш., Пр. Пр., Ж. і Р. З них: Зауваження що - до тепер: ситуації в літ. - гром. рухові на Україні, Життя й Рев., ч. 6 - 7, 25 р., Псевдомарксизм Хвильового, Ж. й Р. № 12, 25.

Яблуненко В. (псевд. 1897. Яблонів, Галич.).

1) Дума про Степана Мельничука. ЧШ. 24, с. 24, т. 3000.

2) Галичина. 36 поезій. ДВУ. 25, с. 159, т. 3000, к. 80.

3) Інші праці: з Юрасем Революція. Свята. Порадник. Час. 26. ст. 154 т. 10.000 к. 130.

Якимчук Леон. Артем. (1893. Бутівка).

Оповідання: Разсвет. Київ. Нед. № 527, 11; Дурак, № 2, 12; Бельй назимок, Черк. Откл. 31/VI, 13; Авторитет; Юж. Слово, VIII, 23; Зинаида Николаевна. Пров. Голос, 13, Враги, альм. Аргонавти, 15; Болото, альм. Отзвуки війни, 14; Майбутнє село, С. Б. 21/I, 24; Будяки, Н. Осв. № 4, 24; Яра пшениця, драм. етюд, Рад. Волинь, 24. Захоруння на комплекси, Наша Осв. № 9, 24; Червоні пацьорки, Ч. Кв., № 5, 25; Пошив у дурні, Геть неписьм., № 16, 25.

Яковенко-Вікторів. Григ. Прок. (1895. Катеринівка, Павлогр.)

1) Прапорщик Голобузенко, пов., Ч. Ш. 25 і окр. ДВУ. 25, с. 32, т. 1000, к. 12.

2) Оповідання: Двадцять два. С. Пр. 122, 24; Упирі; С. Пр. № 128, 24; Отець, Марко, Зн. № 48, 24; Різдвяна казка, С. Пр. № 3, 25; Хто кого, С.-Г. Пр.; Вибрики часу, Плуж № 1, 25.

Яновський Степ. Павл. (1903. Широке. Павлоградц.).

Вірші в часоп. Змичка, Плуж. з 1925 р.

Яровий (псевд. Серг. Денис. 1903).

Поезії в часоп.: С.-Г. Пр., Знання, Геть неписьм.

Нове село з 1924 р.

Ясний Олесь (псевд. 1895. Золотоноша).

Побут. малюнки, фейлет., в КІП'і, С.-Г. Пр., Більш., Більш. Полт., З.

11. Природные условия вод. II. III. 25. 1909.
 12. Дельта. 25. 1909. 12.
 13. Очерки о Дельте. С. 12. 1909. 12.
 14. С. 12. 1909. 12.
 15. С. 12. 1909. 12.
 16. С. 12. 1909. 12.
 17. С. 12. 1909. 12.
 18. С. 12. 1909. 12.
 19. С. 12. 1909. 12.
 20. С. 12. 1909. 12.
 21. С. 12. 1909. 12.
 22. С. 12. 1909. 12.
 23. С. 12. 1909. 12.
 24. С. 12. 1909. 12.
 25. С. 12. 1909. 12.
 26. С. 12. 1909. 12.
 27. С. 12. 1909. 12.
 28. С. 12. 1909. 12.
 29. С. 12. 1909. 12.
 30. С. 12. 1909. 12.
 31. С. 12. 1909. 12.
 32. С. 12. 1909. 12.
 33. С. 12. 1909. 12.
 34. С. 12. 1909. 12.
 35. С. 12. 1909. 12.
 36. С. 12. 1909. 12.
 37. С. 12. 1909. 12.
 38. С. 12. 1909. 12.
 39. С. 12. 1909. 12.
 40. С. 12. 1909. 12.
 41. С. 12. 1909. 12.
 42. С. 12. 1909. 12.
 43. С. 12. 1909. 12.
 44. С. 12. 1909. 12.
 45. С. 12. 1909. 12.
 46. С. 12. 1909. 12.
 47. С. 12. 1909. 12.
 48. С. 12. 1909. 12.
 49. С. 12. 1909. 12.
 50. С. 12. 1909. 12.
 51. С. 12. 1909. 12.
 52. С. 12. 1909. 12.
 53. С. 12. 1909. 12.
 54. С. 12. 1909. 12.
 55. С. 12. 1909. 12.
 56. С. 12. 1909. 12.
 57. С. 12. 1909. 12.
 58. С. 12. 1909. 12.
 59. С. 12. 1909. 12.
 60. С. 12. 1909. 12.
 61. С. 12. 1909. 12.
 62. С. 12. 1909. 12.
 63. С. 12. 1909. 12.
 64. С. 12. 1909. 12.
 65. С. 12. 1909. 12.
 66. С. 12. 1909. 12.
 67. С. 12. 1909. 12.
 68. С. 12. 1909. 12.
 69. С. 12. 1909. 12.
 70. С. 12. 1909. 12.
 71. С. 12. 1909. 12.
 72. С. 12. 1909. 12.
 73. С. 12. 1909. 12.
 74. С. 12. 1909. 12.
 75. С. 12. 1909. 12.
 76. С. 12. 1909. 12.
 77. С. 12. 1909. 12.
 78. С. 12. 1909. 12.
 79. С. 12. 1909. 12.
 80. С. 12. 1909. 12.
 81. С. 12. 1909. 12.
 82. С. 12. 1909. 12.
 83. С. 12. 1909. 12.
 84. С. 12. 1909. 12.
 85. С. 12. 1909. 12.
 86. С. 12. 1909. 12.
 87. С. 12. 1909. 12.
 88. С. 12. 1909. 12.
 89. С. 12. 1909. 12.
 90. С. 12. 1909. 12.
 91. С. 12. 1909. 12.
 92. С. 12. 1909. 12.
 93. С. 12. 1909. 12.
 94. С. 12. 1909. 12.
 95. С. 12. 1909. 12.
 96. С. 12. 1909. 12.
 97. С. 12. 1909. 12.
 98. С. 12. 1909. 12.
 99. С. 12. 1909. 12.
 100. С. 12. 1909. 12.

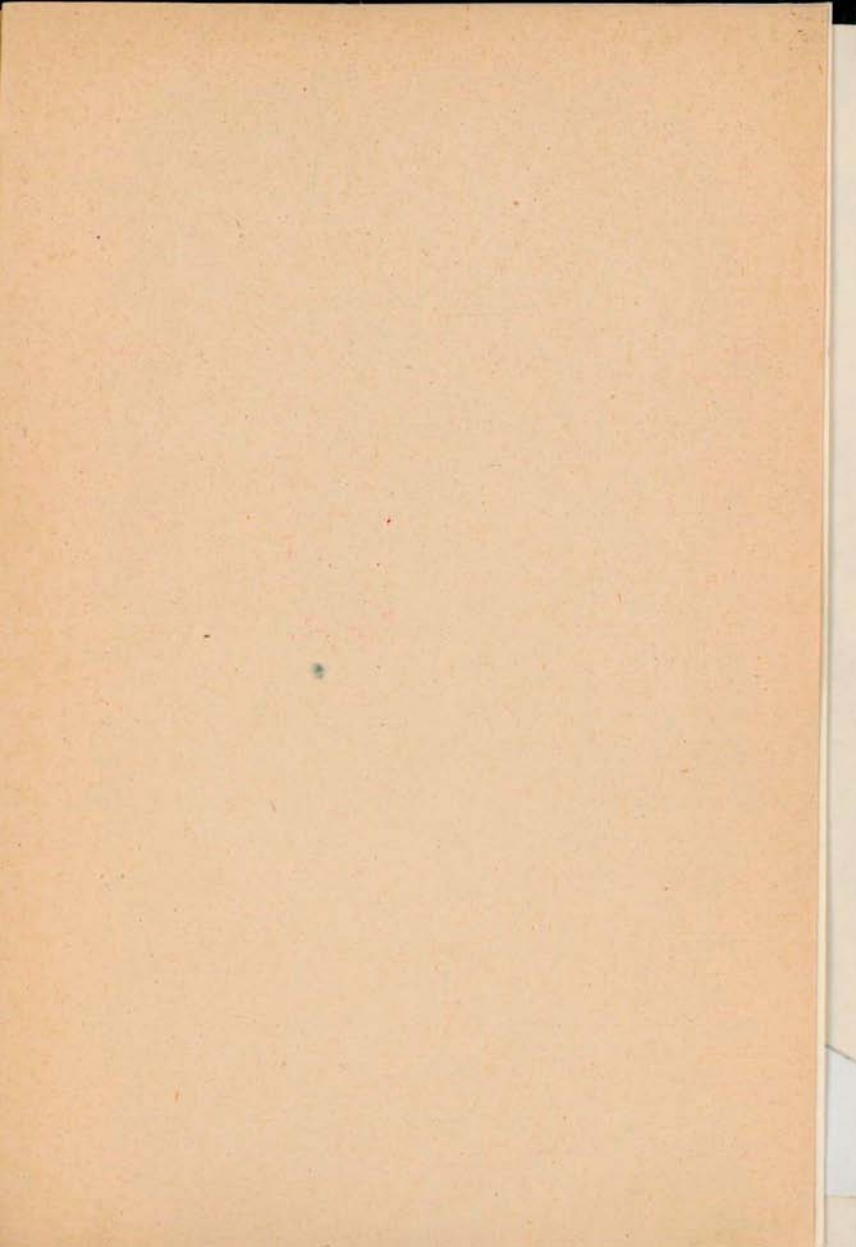
ЗМІСТ

	Стор.
Замість передмови	3
В. Кузьмич.— Наган № 22738. (Повість)	5
О. Ведмицький.— Кроки села. (Поезія)	47
Л. Первомайський.— За політику партії. (Оповідання)	50
Т. Масенко.— Мати. Осіннь. (Поезії)	61
О. Кундзич.— На Хотинщині. (Уривок з кінороману)	63
А. Дикий.— Заповіт. Осіннь. (Поезії)	87
Я. Качура.— Без хліба. (Оповідання)	89
Д. Косарик.— Граки. (Сільський малюнок) .. .	104
Г. Брасюк.— Ядзя. (Оповідання)	111
Дм Загул.— Черемош. (Поезія)	126
В. Нечаївська.— У робітничій гущі. (Нарис) .. .	127
А. Шмигельський.— Моє слово. (Поезія)	146
І. Кириленко.— У туманах (Оповідання)	148
Н. Забіла.— Казки колискові. (Поезії)	164
І. Сенченко.— Земля. (Ескіз)	167
І. Сенченко.— Романтичне. (Поезія)	171
В. Ватрослав.— Дороги розхідні (Розділ з повісті)	172
А. Панів.— З циклу „Кавказ“. (Поезії)	203
Ю. Будяк.— До великої брами. (Повість)	203
І Капустянський.— Плужанська творчість. (Показчик)	266

ЗМІСТ

Стор.

3	Замість передмови
3	В. К. Жинин — Навесні 1932-33. (Поезія)
47	О. Водничук — Крива вода. (Поезія)
50	П. П. П. — За нових парків. (Оповідання)
61	Т. М. — Мати. (Поезія)
63	О. К. — На Хатині. (Уривок з кінофільму)
87	А. Д. — Завоює Олімп. (Поезія)
89	В. К. — Без хліба. (Оповідання)
104	Д. К. — Ляка. (Сатиричне оповідання)
111	Л. Б. — Ріка. (Оповідання)
120	Д. З. — Чорний. (Поезія)
127	В. Н. — У родителів гурті. (Поезія)
140	А. Ш. — Моє слово. (Поезія)
142	І. К. — У тумані. (Оповідання)
161	Н. З. — Килим козацький. (Поезія)
167	І. С. — Земля. (Поезія)
171	І. С. — Романтизм. (Поезія)
172	В. В. — Добра розмова. (Поезія з нотами)
203	А. П. — З уривку "Кавказ". (Поезія)
203	В. В. — До великої долі. (Поезія)
260	І. К. — Південська тропиця. (Поезія)

Цена 2 крб. 50

№ 21473

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ
ЭКЗЕМПЛЯР

